

Tesi de doctorat

ANÀLISI CRÍTICA DEL DISCURS SOBRE  
NACIONALISME I IDENTITAT ALS EDITORIALS DE LA  
PREMSA DIÀRIA PUBLICADA A CATALUNYA DES DE  
LA TRANSICIÓ FINS AL GOVERN DEL PP (1977-1996).

Xavier Giró Martí

Directors: M. Teresa Turell Julià  
Joan Manuel Tresserras Gaju

Volum- I

# ÍNDEX

## 0. Introducció

### PRIMERA PART. FONAMENTACIÓ TEÒRICA

	Pàgina
<b>1. Els editorials polítics</b>	12
1.1. Els diaris com a actors polítics	
1.2. Els editorials com a instruments d'intervenció	
1.3. L'estratègia de la credibilitat	
1.4. El compromís amb els lectors	
1.5. La distinció entre informació i opinió	
1.6. Els editorials com a discurs polític	
1.7. El discurs mediàtic com a constructor d'identitats.	
<b>2. Identitat, nacionalisme i nació</b>	62
2.1. El nacionalisme com a forma d'identitat	
2.2. La nació com a construcció política	
2.3. La pluralitat nacionalista	
2.4. Nacionalisme i catalanisme	
<b>3. Pragmàtica i Anàlisi Crítica del Discurs</b>	91
3.1. La Pragmàtica i el principi de cooperació	
3.2. L'Anàlisi Crítica del Discurs	
3.3. L'Anàlisi Crítica del Discurs i els editorials	
3.3.1 Els editorials en l'ordre del discurs	
3.3.2. Ideologies i dipòsits de sentit	
3.3.3. Creences valoratives i objectives	
3.3.4. Models, actituds i ideologia	
SEGONA PART: ESTUDI EMPÍRIC	
<b>4. Hipòtesis i Metodologia d'anàlisi</b>	122
4.1. Hipòtesis i Objectius	
4.2. Justificació de la mostra.	
4.3. Macroanàlisi. Temes, implicacions i pressuposicions. Procediment i instruments.	
4.4. Microanàlisi. Estructura i recursos discursius.	
<b>5. Anàlisi dels editorials triats d'<i>El País</i></b>	158
5.1. Perfil ideològic d' <i>El País</i> extret de la mostra de 1r nivell (43 editorials)	
5.2. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Guillotina para la LOAPA"	
5.3. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Por las sendas del populismo catalán"	
5.4. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "La batalla de las lenguas"	
5.5. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Así es si así os parece"	
5.6. Anàlisi de nivell 3 de l'editorial: "La fiesta nacional"	
5.7. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "¿Milenario o milenarismo?"	
5.8. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Jugar a dos barajas"	
5.9. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Nacionalismos y fronteras"	
5.10. Anàlisi de nivell 3 de l'editorial: "Visca el Barça"	

- 5.11. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Catalunya no es Jordi Pujol"
- 5.12. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "En favor del bilingüisme"
- 5.13. Mapa ideològic nacionalitari d'*El País*

## 6. Anàlisi dels editorials triats d'*El Periódico*

341

- 6.1. Perfil ideològic d'*El Periódico* extret de la mostra de 1r nivell (43 editorials)
- 6.2. Anàlisi de nivell 3 de l'editorial: "Manifestación contra la LOAPA"
- 6.3. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Un Pujol dialogante"
- 6.4. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Hay que mirar hacia el futuro"
- 6.5. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Cumpleaños ... ¿feliz?"
- 6.6. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Sospechas sobre unas subvenciones"
- 6.7. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "De Madrid al cielo pasando por Lituania"
- 6.8. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "El nudo corredizo de la polémica lituana"
- 6.9. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Pujol ha decidido"
- 6.10. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Pacto anticatalán"
- 6.11. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Una sentencia sensata"
- 6.12. Mapa ideològic nacionalitari d'*El Periódico*

## 7. Anàlisi dels editorials triats de *La Vanguardia*

463

- 7.1. Perfil ideològic de *La Vanguardia* extret de la mostra de 1r nivell (42 editorials)
- 7.2. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "El fin de la LOAPA"
- 7.3. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "A la altura de un pueblo"
- 7.4. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Decisión justa i conciliadora"
- 7.5. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Las vocaciones de Catalunya"
- 7.6. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "La hora de la coherencia"
- 7.7. Anàlisi de nivell 3 de l'editorial: "¿Dónde vamos?"
- 7.8. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "El no de Pujol"
- 7.9. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Anguita i Cataluña"
- 7.10. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "La lengua absuelta"
- 7.11. Mapa ideològic nacionalitari de *La Vanguardia*

## 8. Anàlisi dels editorials triats de *l'Avui*

592

- 8.1. Perfil ideològic de *l'Avui* extret de la mostra de 1r nivell (46 editorials)
- 8.2. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Saber on anem i anar-hi sense odi"
- 8.3. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Quan un malson s'acaba"
- 8.4. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "El Mil·lenari com a símptoma"
- 8.5. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Catalunya i el Bàltic sense oportunismes"
- 8.6. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "El compromís dels bisbes catalans"
- 8.7. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "La celebració d'una victòria"
- 8.8. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "Parlar no és pactar"
- 8.9. Anàlisi de nivell 2 de l'editorial: "La ratificació del pacte"
- 8.10. Anàlisi de nivell 3 de l'editorial: "El 'apartheid' lingüístic del PP"
- 8.11. Mapa ideològic nacionalitari de *l'Avui*

## TERCERA PART: CONCLUSIVA.

### 9. Conclusions

720

- 9.1. Els objectius
- 9.2. Les hipòtesis
- 9.3. Corol·lari

ANNEXOS

Annex I: Cronologia i camp sobre el qual s'escullen els editorials

Annex II: Els textos dels editorials de la mostra de nivell 1

Annex III: Macroproposicions dels editorials de nivell 1 exposades cronològicament i coetàniament



## 0. INTRODUCCIÓ

La vida política catalana i espanyola es veuen regularment trasbalsades per disputes al voltant dels nacionalismes i de les identitats col·lectives. Insults, desqualificacions, enfrontaments verbals, mostres d'intolerància, de fanatisme i de violència continguda i explícita –en el conflicte basco-espanyol– proliferen en aquest marc. Actors de totes les parts veuen reflectides les seves accions –tant verbals com no verbals– i a si mateixos en els discursos propis i aliens. I tots plegats, dibuixats en els que es despleguen en els mitjans de comunicació.

Els espectadors –televidents, radiooïdors o lectors– assisteixen perplexos a la representació que els mèdia fan dels conflictes nacionals i identitaris. Tant per la lleugeresa amb què es col·loquen tots els anomenats nacionalismes en el mateix sac com per la concomitant demonització que sol acompanyar aquest tipus de simplificació. L'evocació a les emocions i a principis de discutible validesa no només impregna el discurs dels polítics reconeguts, sinó també el dels mitjans de comunicació, veritables actors –també polítics– de les escenes nacionals, estatals i internacionals.

A vegades els espectadors, sorpresos per la representació del món que transmeten els mèdia, es veuen implicats en trifulgues que ni els van ni el vénen, i sovint són ignorats en disputes realment transcendents i a les quals els espectadors sí atorguen un valor capital. Tanmateix, els mèdia no només transmeten una representació del món als espectadors, sinó que co-construeixen amb tots els actors la realitat social i política que dóna sentit a les vides de tots plegats; inclosos els espectadors perquè hi estan implicats, encara que a vegades només sigui com a víctimes. I d'aquesta manera co-construeixen també les seves identitats i co-determinen les seves vides.

Ben mirat, a tots ens importa quina mena de vida volem. No és el mateix abordar-la amb una comprensió desfigurada dels conflictes que afecten la realitat que amb una altra de menys desencertada. No és el mateix mirar-la a través d'uns ulls carregats de dogmes que obrir-los a la racionalitat, encara que sigui sense oblidar les emocions que ens recorden la nostra dimensió humana.

La responsabilitat dels mitjans de comunicació en la construcció de les nostres identitats, particularment a través de com percebem els conflictes en què estem immersos –encara que sigui sense voler– és ineludible. En les planes d'aquesta investigació es tractarà d'analitzar precisament la participació dels mitjans de comunicació en el marc dels conflictes nacionalitaris, nacionals i identitaris a Catalunya i, en la mesura que s'hi relacioni, a Espanya. Es tracta, doncs, d'analitzar com els diaris afavoreixen o no que els pobles decideixin lliurement el seu present i el seu futur.

La transició de la dictadura a la democràcia parlamentària espanyola va deixar sense resoldre de forma satisfactòria l'estructuració territorial de l'Estat. La fórmula adoptada llavors, l'Estat de les autonomies, és avui, a grans trets, la mateixa i constitueix encara un focus permanent de disputes i tensions, ja sigui sobre les competències efectives, o sobre el sistema de finançament, o sobre els drets col·lectius. Especialment sobre la llengua, el conflicte continua obert.

Al voltant de les disputes, els actors escullen els seus arguments i construeixen així la seva personalitat. De la naturalesa d'aquests arguments depèn en gran mesura l'aprofitament creatiu del conflicte. Seria un error considerar que els conflictes per si mateixos, perquè són inquietants, s'han d'evitar. En la major part dels casos, responen a l'existència d'algun tipus de discriminació o desigualtat que en la seva evolució es fa manifesta i genera la controvèrsia. Sufocar-los només serviria perquè en el futur rebrotessin amb violència. El repte consisteix a assumir el conflicte raonablement i racionalment per superar la injustícia que l'engendra.

Aquest estudi està mogut per la recerca d'una comprensió més racional de la nostra vida, especialment en la seva dimensió col·lectiva i, doncs, per això política, amb l'objectiu de millorar-la. Que la convivència entre els pobles no sigui imposada, que sigui lliure i afavoreixi el desenvolupament de les solidaritats interna i externa, especialment entre els que menys tenen i més necessiten.

Dins del variat ventall d'actuacions dels mitjans de comunicació en l'àmbit de la política, aquesta investigació s'ocupa de la participació dels diaris en els processos de construcció o de desconstrucció de les identitats nacionals a Catalunya, de manera

fonamental de la catalana, i tangencialment de l'espanyola, ja que totes dues estan interrelacionades.

Tal com s'argumenta en els capítols relatius a la fonamentació teòrica, es parteix de la constatació que els diaris són actors polítics i, per tant, codeterminants no només de la representació mental de la realitat, sinó de la realitat mateixa. En aquesta mesura, interessa revelar quin és el punt de partida ideològic des del qual aborden la comunicació sobre la realitat política i, en conseqüència, quina és la seva contribució a la configuració de les identitats individuals i col·lectives.

Aquesta recerca no s'interessa pels efectes del discurs, sinó que se centra en l'origen, en la rel, en la matriu ideològica a partir de la qual els diaris elaboren un discurs que després es plasma en les grans línies estratègiques que segueixen totes les seccions del mitjà de comunicació.

No es rastregen les empremtes ideològiques en les peces considerades ordinàriament informatives, sinó en el discurs de les peces on es concentra la línia del diari, és a dir, en els editorials.

Per tal que els resultats siguin rellevants, hem escollit els quatre diaris d'informació general més significatius de l'àrea metropolitana de Barcelona –la conurbació més gran de Catalunya–, *El Periódico*, *La Vanguardia*, *El País* i *l'Avui*. I també amb l'objectiu de dotar-lo de rellevància hem partit d'una mostra de 160 editorials, extrets d'un ventall de gairebé vuit-cents, escampats entre els anys 1977 i 1996, és a dir, entre la restauració de la Generalitat de Catalunya i l'arribada al govern central del Partit Popular (PP).

Es podrà observar si els editorials sobre nacionalisme dels diaris esmentats segueixen les pautes tradicionals del discurs polític. O sigui, que els axiomes de partida i els posicionaments que componen el conjunt de categories ideològiques que subjau en la representació del món que transmeten els editorials dels diaris estudiats compleixen l'anomenat quadrat ideològic descrit per VAN DIJK (1996). És a dir, que ressalten el que consideren els seus encerts, les bones propietats i accions del grup o grups –polítics o d'altra mena– amb què s'identifiquen o defensen en un moment determinat. I fan tot el contrari amb els seus desencerts, defectes i errors, o sigui, els mitiguen. De forma



paral·lela, ressalten les males característiques i actuacions del grup o grups als que estan oposats i mitiguen els trets que afavoreixen la imatge d'aquells amb qui s'enfronten..

Les argumentacions esgrimides per a defensar les tesis del diari sovint estan construïdes contra la raó o al marge de la raó. És a dir, conformen una construcció argumentativa que vulnera la lògica elemental o que estableix afirmacions o concatenacions absolutament gratuïtes o sense fonament. I que sovint aquestes són presentades com a irrefutables, malgrat que són a vegades discutibles i a vegades, insostenibles.

També es verificable que la pràctica discursiva dels editorials –les peces que defineixen ideològicament la línia de la publicació– vulneren sovint el compromís dels diaris amb els lectors d'establir una comunicació fidedigna. A través del contracte de comunicació establert amb els lectors, ja sigui de forma explícita en els llibres d'estil o implícita –per les normes deontològiques–, els diaris es comprometen a subministrar una quantitat d'informació pertinent al tema del que tracten; una informació de la qual en tenen proves fiables; i de forma especial, es comprometen a no mentir. A més, també s'obliguen a fer que la informació aportada estigui relacionada amb el tema de què es tracta i que es subministri de forma clara.

Aquestes quatre condicions extrems de les màximes del principi de cooperació, definit per GRICE (1975), són adaptables per als mitjans de comunicació tal com les hem formulat i argumentem en el capítol 3. El fet rellevant, en síntesi, és que els principis esmentats, que es recullen ja sigui en els llibres d'estil, quan existeixen, o en el contracte implícit entre els mitjans i la seva audiència, són vulnerats i per tant hi ha una ruptura del contracte comunicatiu.

En l'estudi d'aquest corpus s'identifiquen, en primer lloc, els objectius estratègics explícits i implícits dels diaris en els editorials. És a dir quina visió tenen de com ha de ser l'articulació de les relacions de Catalunya i d'Espanya en el futur. Quina estimació fan de l'Estat de les autonomies i la seva idoneïtat per a resoldre o encaminar les disputes en curs.

Es descriu la concepció que cada diari fa del nacionalisme, si generalitza o particularitza, i en un cas i l'altre quines característiques li atorga. Més en concret,

s'estudia com els diaris caracteritzen els moviments nacionalista català i nacionalista espanyol, les relacions conjunturals entre Espanya-Catalunya, la qüestió de la llengua, els símbols nacionalistes, el dret a l'autodeterminació i l'independentisme.

Es revelen les proposicions que no sent explícites estan contingudes en els editorials, ja sigui com a implicacions o com a pressuposicions, en els arguments i els raonaments utilitzats per a fer les caracteritzacions sobre nacionalismes i identitats que acabem de mencionar en el paràgraf anterior.

Es discuteixen les caracteritzacions, les implicacions i les pressuposicions per veure si el discurs ofert pels diaris és consistent i fiable o altrament vulnera el contracte de comunicació establert amb els lectors.

I, un cop dibuixat el mapa ideològic de cada diari s'analitzen comparativament els seus objectius estratègics i les seves visions de la qüestió nacional.

La tasca descrita ratlles enrere permet ja adonar-se de la multidisciplinarietat d'aquest treball. Efectivament, s'ha de partir de l'àrea del Periodisme i les Ciències de la Comunicació per abordar la caracterització i rellevància dels editorials; de la Ciència Política, per descriure el fenomen del nacionalisme; de la Lingüística, per abordar l'anàlisi crítica del discurs i, de la subdisciplina de la Pragmàtica per comprovar el compliment o la vulneració del contracte de comunicació.

En el primer capítol es manté que els editorials són un concentrat ideològic de les línies polítiques tàctiques i estratègiques dels diaris. Es discuteix la caracterització dels editorials com a gènere periodístic i s'argumenta que la separació entre opinió i informació és una fal·làcia. Es defensa que els diaris són actors polítics i no només espectadors o subministradors d'un camp de batalla política —el de la informació—. S'hi explicita també el compromís que els diaris prenen amb els lectors ja sigui en els seus llibres d'estil, ja sigui implícitament de forma derivada del rol que la societat adjudica als mèdia. El primer capítol es basa essencialment en BORRAT (1988), CHOMSKY (1990 i 1992), HERMAN (1996) i CASTELLS (1998).

En el segon capítol hi ha una clarificació dels conceptes de nacionalisme, identitat i nació, des d'una perspectiva político-constructivista. Després s'aborda l'adequació d'aquestes categories a Catalunya i Espanya. Pel que fa a la teoria política de la construcció de la nació, els dos autors essencials són MÁIZ (1997) i HROCH (1994) i també hem tingut en compte GUIBERNAU (1996).

En el tercer capítol hi ha un enfocament pragmàtic i una adaptació per als mitjans de comunicació del principi de cooperació de GRICE (1975) i de les màximes en què es desplega. Es basa en l'assumpció que qualsevol acte comunicatiu comporta un diàleg i, per tant, el principi de cooperació pensat per a la conversa –el diàleg per antonomàsia– és aplicable als altres actes comunicatius. S'hi aborda també el plantejament de l'Anàlisi Crítica del Discurs des de la perspectiva sociocognitiva de VAN DIJK (1996) i es complementa amb elements procedents FAIRCLOUGH (1995a).

En el quart capítol s'expliquen les hipòtesis, els objectius, la justificació de la mostra, la metodologia d'anàlisi i els instruments. I en els capítols cinquè, sisè, setè i vuitè es procedeix de forma gradual a l'anàlisi dels editorials escollits. Cada capítol correspon a un diari i s'ha procedit de la manera següent.

S'han adoptat tres nivells d'anàlisi. Primer s'ha extret les proposicions nuclears d'una quarantena d'editorials –per cada diari– i, a partir d'elles, s'ha descrit l'evolució del perfil ideològic de la publicació. És el que s'anomena anàlisi de nivell 1.

Després, d'una desena d'editorials de cada diari s'han extret les proposicions explícites i les implícites (implicacions i pressuposicions) i s'han discutit quan ha estat possible. És l'anàlisi de nivell 2. Amb les noves proposicions s'ha elaborat un mapa ideològic nacionalitari que descriu amb més detall la matriu a partir de la qual la publicació produeix el seu discurs.

D'un conjunt seleccionat significativament de cinc editorials, que ja han estat sotmesos a les anàlisis de nivell 2, s'han resotmès a un estudi més escrupulós el seu lèxic, la modulació verbal, els subjectes identitaris en sentit lingüístico-polític i les metàfores gramaticals. També se n'han estudiat els recursos estilístics i la lògica dels seus raonaments. És el nivell 3 d'anàlisi.

Les anàlisis comparatives han progressat gradualment a mesura que les anàlisis anteriors proporcionaven elements comparables i, per tant, estan incorporades en els capítols sisè, setè, vuitè i eventualment de forma retrospectiva.

El capítol novè és la part conclusiva. Hi ha una revisió dels objectius, les hipòtesis i les conclusions corresponents.

### Agraïments

He estat d'aquells aspirants a doctor que inunden el seu entorn amb les seves dèries i, per això, abans d'agrair la paciència dels que les han suportades, he de demanar disculpes a tots aquelles persones que en algun moment he arribat a marejar. Entre tots ells, alguns m'han facilitat referències, altres s'han preocupat regularment per l'estat del meu treball o han fet per a mi alguna gestió i sovint m'han ofert consells que, seguits o no, han contribuït, sens dubte, positivament a la meva feina. Potser ja ho saben, però per si ho ignoren, els vull dir que el més mínim gest ha estat un incentiu per tirar endavant. A tots ells, inclosos els que no puc anomenar, estic agraït. Estic especialment agraït a Josep Lluís Gómez Mompert, Miquel Rodrigo, José Luís Terrón, Héctor Borrat, Maria Corominas, Lluís Badia, Dolores Montero, Marc Dueñas, Jaime Pastor, Petxo Idoiaga, Xavier Laborda i Pepo Gordillo.

Un grapat d'ex alumnes, que havia tingut a classe, van cometre la gosadia d'oferir-me un cop de mà i així va ser com es van veure implicats en la primera immersió a l'engròs entre els diaris a la caça d'editorials. En aquesta tasca gens lleugera, vull agrair l'ajut de Diana Caselles, José Manuel Jarque, Jose Portero, Àngel Guimerà, Laura Hurtado, Jèssica Guzmán i Ester Ramos.

La feina que han fet els directors de la tesi, Maria Teresa Turell i Joan Manuel Tresserras, va amb el seu càrrec, però això no la fa menys valuosa. Sense les seves orientacions, l'exigència de rigorositat, les suggerències bibliogràfiques i facilitació de documents i obres, i sense les xerrades que hem mantingut aquest treball hauria tingut més errors dels que encara mostra i dels quals jo en sóc l'únic responsable.

Hi ha hagut una persona, que sense ser formalment codirectora, ha seguit una gran part del procés d'elaboració, m'ha ajudat a evitar errors i ha orientat les meves indagacions cap un bon nombre de troballes. De funcions com la d'ella, en diuen normalment 'sparring', però ella es diu Mavi Dolç. M'ha donat generosament una de les experiències intel·lectuals més enriquidores entre les que he viscut fins ara.

En la meva formació han intervingut un bon nombre de persones, que em sabran perdonar que no les anomeni totes, perquè la llista seria col·lossal. Entre elles hi ha els professors de l'institut Albèniz de Badalona. Però n'hi va haver una que va marcar, crec que per sempre, la lògica operativa del meu pensament. En Jaume Jorba va ser el meu professor de matemàtiques, i per culpa d'ell també vaig començar a llegir Bertrand Russell. Sempre el recordaré com el meu gran mestre.

També he d'assenyalar justament, que aquesta investigació ha estat possible gràcies a una beca del Grup FUS - Fundació Jaume Bofill. N'estic profundament agraït i vull remarcar a més que difícilment ells s'imaginarien fins a quin punt és també un incentiu moral rebre la seva ajuda.

I, per acabar, no hagués pogut dedicar tant de temps a aquesta investigació sense que moltes de les persones que m'envolten m'haguessin deslliurat generosament de un munt de tasques que jo hauria d'haver assumit. Em sento veritablement afortunat d'estar rodejat d'aquestes persones i especialment de la meva companya, la Montse Castell, i la nostra filla, la Vera.

# **Part I**

## **Fonamentació teòrica**



## Capítol 1. Els editorials polítics

L'objectiu del primer capítol és establir el fonament teòric corresponent a l'estudi del Periodisme des de la Sociologia i la Ciència Política –disciplines que aborden l'estudi de la Comunicació– a partir del qual es pugui elaborar el marc que donarà una primera visió de la funció dels editorials polítics. Els editorials sobre nacionalisme o identitat, dels quals ens ocuparem en aquest estudi, són un subconjunt dels dedicats a la política. Dels set apartats següents se'n deduirà un seguit de proposicions que donaran cos a la primera de les columnes de teoria en què reposa aquesta investigació.

### 1.1. Els diaris com a actors polítics

La matèria prima dels diaris d'informació general és la vida i, de forma particular, les seves facetes més conflictives. La política n'és entre elles l'hegemònica. Certament hi ha moltes menes de conflictes i l'atenció que els diaris hi dediquen a una i altra faceta varia en funció del públic al que s'adreça.

Per exemple, no tots atorguen la mateixa importància als aspectes socials de la realitat, o als econòmics. N'hi ha que posen més èmfasi que altres en els esports i especialment en els competitius –el fútbol és una mena de conflicte permanent–. No obstant, gairebé sempre els diaris d'informació general, i concretament els quatre que estudiem, situen en el centre de gravetat de les seves planes els conflictes polítics. No ha de resultar sorprenent si pensem que la política, en tant que lluita pel poder o al voltant del poder, afecta totes les esferes de la vida.

Per tant, és coherent que els diaris parin una atenció prioritària als conflictes polítics. Com diu BORRAT (1988, 35):

*"si allí donde hay vida hay conflicto, si toda sociedad humana conocida destaca sus formas de conflicto social, la política es lugar primordial aunque no único del conflicto:*



enfrenta a sus actores en función de un bien siempre escaso, el poder, ya para conquistarlo, ya para permanecer en él, ya para influir sobre él".

Entendrem el concepte de conflicte polític en aquest sentit ampli acabat d'exposar<sup>1</sup>, no en un sentit restrictiu que englobaria només les confrontacions generades per assolir els llocs que ocupen els governants. Els conflictes socials, en particular, contenen també una dimensió política.

Com BORRAT (1988, 37 i ss. ) recull de TOURAINE (1977), des d'un punt de vista sociològic, un conflicte és una relació antagònica entre dues o diverses unitats d'acció –actors–, d'entre les quals almenys una tendeix a dominar el camp social de les relacions que mantenen entre elles. Aquesta és, de fet, una definició de 'conflicte social' que, certament, com apunta BORRAT, demostra que en la mateixa estructura del conflicte social hi ha una dimensió política: l'explicitada per la relació de domini que lliga les parts contraposades. I llavors, si entenem que el poder és la capacitat d'un actor de dominar les relacions socials en l'interior d'un sistema social – que justament ve definit pel conjunt de relacions establertes entre els diversos actors –, podem concloure que tot conflicte social és també un conflicte polític, és a dir, una lluita pel poder o al voltant del poder.

Com diu BORRAT (1988, 35-6):

"El conflicto constituye entonces la categoría básica para la comprensión de la política en todos sus escenarios posibles: desde las relaciones entre gobernantes y gobernados, entre los poderes del Estado, entre el gobierno central y los gobiernos regionales, entre los partidos, movimientos y grupos de interés hasta las relaciones entre los estados, entre los centros hegemónicos y las periferias dependientes, entre el Norte y el Sur, el Oeste y el Este".

¿Quina mena d'atenció paren els diaris als conflictes?

---

<sup>1</sup> Una interessant genealogia dels conceptes de conflicte i consens es troba a DEL AGUILA i MONTORO (1984). Els autors parteixen de la distinció, dins de la teoria sociològica, que fa DAHRENDORF (1971) entre la teoria del consens i la teoria del conflicte i, situant-los en l'un o l'altre corrent, fan un repàs de les diverses explicacions – o propostes sobre el funcionament de la societat que donen autors des d'Heràclit d'Efeso, fins a Habermas, passant per Maquiavel, Kant, Rousseau, Hegel, Marx, Spencer, Pareto, Parsons (i altres funcionalistes), Coser, el mateix Dahrendorf i J. Rex.

Observem, en primer lloc, que els diaris poden **parlar** o no de determinats conflictes. En segon lloc, si en parlen, compleixen, com a mínim, una funció de narrador. Si en parlen, fan també necessàriament la funció de comentarista. Pot o no haver-hi peces periodístiques que explícitament es presentin com a opinions al respecte – com els editorials– i en el cas que n'hi hagin és indubtable que exerceixen un paper de comentarista. I si no n'hi ha, també exerceixen la funció de comentarista, perquè les peces que narren el conflicte, encara que estiguin etiquetades com a informació<sup>2</sup>, constitueixen, pel cap baix, una determinada finestra –i no una altra– (TUCHMAN 1983) a través de la qual es veu el món, la qual cosa descarta la presumpta neutralitat de les peces informatives.

A més, el diari pot explícitament involucrar-se en una situació de conflicte, per exemple, prenent part a favor d'un dels actors implicats i convertir-se així, pel fet de prendre partit, en un nou actor. També s'hi pot involucrar instant els actors en presència a actuar en un altre sentit i també així, pot esdevenir actor. Fins i tot en alguns casos, pot ser que ell sigui un dels actors principals, quan, per exemple, el conflicte afecta directament els interessos de la seva empresa.

És clar que en aquests tres casos –presa de partit, crida a actuar, o implicació directa– el diari esdevé actor si entenem amb BORRAT (1989, 10) per actor polític a qualsevol actor col·lectiu o individual capaç d'afectar el procés de presa de decisions en el sistema polític.

Ara bé, si el diari, un cop tracta d'un conflicte, n'és narrador i comentarista, encara que explícitament no se'n declari actor, té capacitat per afectar el procés de presa de decisions i, per tant, també exerceix la funció d'actor. Fins i tot quan decideix no parar atenció a un conflicte determinat està afectant el procés de presa de decisions per omissió d'uns elements de la realitat que són rellevants a l'hora de prendre una determinació.

En conclusió, el diari és un actor en el marc conflictiu del sistema polític.

Ara bé, ¿què determina en última instància les seves actuacions? ¿Quins són els seus objectius estratègics? La naturalesa de l'entitat mediàtica i el marc que determina les condicions de supervivència necessàriament han de condicionar les seves actuacions.

Noam CHOMSKY i Edward HERMAN (1988) van desenvolupar a *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* l'anomenat 'model de propaganda' per explicar el marc en què es desenvolupen els grans mitjans de comunicació dels Estats Units de Nord-Amèrica (EUA). Després d'uns anys de discussions i crítiques de professionals i acadèmics, HERMAN (1996) recorda quins són els elements centrals del model:

"The crucial structural factors derive from the fact that the dominant media are firmly imbedded in the market system. They are profit-seeking businesses, owned by very wealthy people (or other companies); they are funded largely by advertisers who are also profit-seeking entities, and who want their ads to appear in a supportive environment. The media are also dependent on government and major business firms as information sources, and both efficiency and political considerations, and frequently overlapping interests, cause a certain degree of solidarity to prevail among the government, major media, and other corporate business. Government and large non-media business firms are also best positioned (and sufficiently wealthy) to be able to pressure the media with threats of withdrawal of advertising or TV licenses, libel suits, and other direct and indirect modes of attack. The media are also constrained by the dominant ideology, which heavily featured anticommunism before and during the Cold War era, and was mobilized often to prevent the media from criticizing attacks on small states labelled communist" (HERMAN 1996, 116-117).

I sintetitza:

"We noted that the five factors involved - ownership, advertising, sourcing, flak, and anticommunism ideology- work as filters through which information must pass, and that individually and often in additive fashion they helped shape media choices".(117)

És obvi que els quatre diaris que estudiem no són grans mitjans de comunicació nord-americans, però resulta clar que el seu discurs passa també per cinc filtres: la propietat, la publicitat, les fonts, la força de les instàncies amb poder polític o econòmic i la ideologia hegemònica i la del mitjà en particular.

---

<sup>2</sup> Vegi's més endavant l'apartat 1.5. d'aquest mateix capítol en què s'argumenta que la distinció entre opinió i informació és una fal·làcia.

Tots quatre diaris, com els dels EUA, han estat durant el període estudiat fermament inserits en el mercat. Tres d'ells formen part de grans grups econòmics – *El País* (PRISA), *La Vanguardia* (Grupo Godó) i *El Periódico* (Grupo Zeta)<sup>3</sup>–. Només *l'Avui*, no ha format part de cap gran grup empresarial, almenys en el període estudiat, però ha estat igualment inserit en el mercat i, per tant, supeditat a disposar d'ingressos que n'asseguessin la supervivència. Disposar de dades fiables<sup>4</sup> sobre les finances d'aquests diaris requeriria una feina molt interessant però allunyada del focus d'interès de la present investigació i n'haurem de prescindir. De tota manera, operativament, a efectes del que volem establir –l'aplicabilitat del model de propaganda–, l'òbvia presència dels quatre diaris al carrer i en tant que empreses inserides dins de l'economia de mercat és suficient.

Efectivament, en primer lloc, cap dels diaris publica res que perjudiqui l'empresa editora o els seus accionistes o aquells que subministren el fons financers que fan possible que surti al carrer.

En segon lloc, no poden fabricar un producte inadequat per a la publicitat que carreguen a les seves planes perquè en cas contrari alienarien una, sinó la més important, font d'ingressos. És més, el tracte que reben els anunciants en les informacions que els afecten és sempre delicat tal com es tracta a un amic de l'empresa.<sup>5</sup>

En tercer lloc, els mitjans depenen de la informació que els subministren les instàncies governamentals o de l'administració en els seus diferents nivells i de la facilitada per les grans empreses. Ni els uns ni els altres és previsible que afavoreixin la circulació d'informació que els perjudiqui.

---

<sup>3</sup> Vegi's per més dades JONES 1989b i CORBELLA 1991.

<sup>4</sup> Daniel E. JONES (1989a) –ell mateix un estudiós del tema amb diverses publicacions– fa una exhaustiva avaluació dels estudis sobre l'economia de la comunicació a Espanya des de 1897 fins el 1988. "Que no abundan en España estudios económicos sobre los fenómenos comunicativos se debe en gran parte al ocultamiento sistemático de información por parte de las empresas del sector. Incluso se llega a un enmascaramiento tal de la realidad que las informaciones de carácter económico sobre la actividad cultural y comunicativa suelen aparecer en la prensa – cuando aparecen –, no en la sección «economía», sino en la de «sociedad», «cultura», o, más recientemente, «comunicación»" (1989, 135-136).

En quart lloc, tant les instàncies governamentals com les grans empreses tenen una capacitat de pressió sobre els mèdia que no tenen els petits grups o els individus aïllats. Quan més gran és el grup mediàtic més dependent és de les reglamentacions governamentals, per exemple sobre les televisions privades –els tres grans diaris estan o han estat en algun període dels estudiats llicenciats per operar un canal de televisió privada–. El mateix passa amb subvencions per paper o amb les insercions de publicitat oficial. També la capacitat que tenen tant les instàncies governamentals com els grans partits polítics com les grans empreses d'obrir plets per informacions que considerin perjudicials per als seus interessos és una forma de pressió permanent sobre el discurs dels mèdia.

En cinquè lloc, cada diari dels que estudiem –com podem comprovar més endavant– manté un conjunt de posicionaments ideològics que es manifesten en els editorials i que són els predominants en el conjunt del discurs –tal com argumentarem al punt següent. Els posicionaments ideològics estan, doncs, íntimament relacionats amb els lligams econòmico-polítics que mantingui l'empresa editora.

En definitiva, els mateixos filtres aplicats al discurs dels diaris descrits pel model de propaganda –propietat dels mitjans, publicitat, fonts d'informació, pressió dels governants, partits i les grans empreses i la ideologia del mitjà– són aplicables als diaris que estudiem.

El model propaganda esvaeix la pretensió d'independència dels diaris d'informació general que estudiem. Encara que el diari només depengués de l'entitat propietària del mitjà, les dependències l'empresa editora, tant pel que fa al mercat publicitari com a l'audiència, com a les instàncies governamentals, posen radicalment en qüestió la pretesa independència. Per tant, la definició de 'diaris independents d'informació general' que utilitza BORRAT (1989, 9), per a aquells que no tenen cap altra dependència que la derivada de la pròpia empresa resulta inadequada. I justament les dependències deixen clar que els objectius permanents d'aquests diaris són, com diu el mateix BORRAT (1989, 9), *lucrar-se i influir*.

---

<sup>5</sup> Vegi's per il·lustrar-ho les opinions dels directors de *La Vanguardia*, *El Periódico* i *El País*-edició de Catalunya

Com més depengui la seva situació econòmica d'instàncies polítiques, més pes relatiu tindrà l'objectiu d'influir tant sobre l'audiència com sobre les mateixes instàncies polítiques. Lucrar-se –encara que en algun cas sigui suficient compensació reduir pèrdues– és l'objectiu prioritari pels que tenen els balanços més sanejats. En qualsevol cas, tots dos es complementen.

Hem arribat així a la primera de les proposicions que componen la columna d'aquest capítol:

*P.1.1.*

Els diaris són actors en el marc conflictiu del sistema polític i tenen com a objectius el lucre i la influència.

## 1.2. Els editorials com a instruments d'intervenció

El diari d'informació general<sup>6</sup> pot actuar de formes molt diverses. En les relacions que manté amb els diversos actors polítics –és a dir, en la interacció que hi té lloc–, els redactors, i també els caps de redacció, poden desenvolupar tant accions públiques com privades o secretes. Algunes es veuen reflectides en el paper, d'altres no. Però cap d'elles tindria sentit si no formessin part d'un procés que desemboca en les planes del diari, allí on es precipita la construcció de l'actualitat periodística i, en particular, l'actualitat política. BORRAT (1988, 73) constata:

"El periódico necesita de la producción permanente de actualidades periodísticas para su comunicación pública y periódica. Pero en ese proceso de producción puede decidir tanto la exclusión como la inclusión y consiguiente jerarquización en los temarios".

La publicació d'un text sobre un determinat tema és ja un tipus d'actuació, i també ho és la decisió de no publicar-lo o la prèvia determinació de no ocupar-se de l'ítem en qüestió. Reproduir les declaracions d'un polític té una importància constatada pels estudiosos:

"The impact of politician's discourse is also enhanced because the mass media conscious of their importance, disseminate it widely to important audiences. Most of the daily news published in newspapers and audiovisual media concerns political affairs". (GRABER 1981, 197)

De la mateixa manera, donar-li un lloc preponderant a un tema forma també part de l'actuació del periòdic. De fet, es tracta d'un conjunt d'actuacions que conformen el procés de producció periodística de l'actualitat (BORRAT 1989, 39). Els periodistes, primer, reuneixen informacions ja sigui perquè les reben de les fonts o perquè les busquen. Després decideixen quines informacions exclouen, quines inclouen i quina jerarquia estableixen entre les que han decidit no descartar.

---

<sup>6</sup> A partir d'aquest punt usarem indistintament –quan ho fem genèricament– els termes diari i periòdic en el mateix sentit que fa BORRAT (1989, 9) entesos com a una publicació que subministra informació escrita (incloses les il·lustracions) de periodicitat diària o setmanal.

Dins del periodisme, una de les idees més atractives és esbrinar el motiu pel qual una informació concreta mereix ser destacada i una altra oblidada, per què en un moment determinat hi ha una gran quantitat d'informació que els mitjans de comunicació callen. Seguint a DOUGLAS (1975, 3), per la mateixa raó que els parlants tendeixen a suprimir informació particular o íntima que els pot perjudicar, la premsa escrita *deixa activament de costat* algunes informacions, que tot i ser rellevants podrien comprometre la ideologia, els interessos, el discurs d'un determinat sector de l'elit, és a dir, dels propietaris del diari en qüestió.

Per posar en marxa la selecció de la informació es precisen dos processos, l'un consisteix a posar de relleu la informació, fa passar davant el que és important i construeix així al mateix temps els dipòsits de sentit<sup>7</sup> d'aquells a qui va dirigida la informació, és a dir, el que constitueix el veritable nucli, l'entrellat, la intenció<sup>8</sup>.

El segon procés és, doncs, consegüent de l'anterior, i consisteix a deixar de banda tot allò que no es vol destacar. Se suprimeix:

1. la informació conflictiva, això és la que entra en conflicte amb una altra, ignorant, doncs, el que resulta incompatible amb les pressuposicions del diari.
2. la informació evident, perquè forma part del rerafons estable, de la coherència i del sentit comú establert.

Aquestes són les dues andanes de l'oblit. En la primera es destrueix la informació que és considerada *falsa* o que pot qüestionar els nostres principis. En el segon cas, es tracta de coses massa evidents, d'assumpcions i creences indiscutibles que conformen la trama del discurs ordinari dels diaris, o de qualsevol altre tipus de discurs inscrit a un moment, a un lloc, a un temps.

---

<sup>7</sup> Utilitzo el concepte 'dipòsit de sentit' proposat per BERGER i LUCKMANN (1997, 38). Els dipòsits de sentit estan constituïts per l'acumulació de coneixements resultant de la reunió i de la interacció entre els coneixements generals –compartits i, per tant, també accessibles al conjunt de la societat– i els coneixements dels especialistes –d'accés restringit. A cada moment històric, hi ha una determinada proporció de l'un i l'altre en els dipòsits de sentit. La fracció de dipòsit de sentit que es correspon al primer –al coneixement general, doncs– constitueix el nucli del sentit comú quotidià, mitjançant el qual l'individu ha de fer front a l'entorn natural i social de l'època. Sobre aquestes qüestions parlarem més endavant.

<sup>8</sup> És el que diuen en síntesi SPERBER i WILSON (1986) a *Relevance*.



Des de l'antropologia i l'etnometodologia s'ha intentat donar explicació de com es produeix el contingut implícit –el que s'anomena en una forma més curta *l'implícit*–, és a dir, de com en la comunicació es produeix contínuament informació indirecta i com aquesta constitueix una de les bases fonamentals per evitar la informació completament explícita que pugui provocar conflictes comunicatius insalvables. Oswald DUCROT (1982, 11-16) s'ha ocupat de les estratègies de la informació indirecta, dels implícits:

"Allò més interessant és que hi ha temes que, en la seva totalitat, estan prohibits i protegits per una espècie de llei de silenci (hi ha formes d'activitat, de sentiments, hi ha fets dels quals no es parla). Existeixen, per a cada locutor, en cada situació particular, diferents tipus d'informacions que no pot donar, no perquè siguin inherentment objecte d'una prohibició, sinó perquè *l'acte* de donar-les consistiria en un actitud que es consideraria reprensible. Per a aquella persona, en un d'aquells moments, dir això o allò fóra presumir, queixar-se, humiliar-se, humiliar l'interlocutor, ferir-lo, provocar-lo... En la mesura que, malgrat tot, poden haver raons urgents per parlar-ne, cal disposar de determinats sistemes d'expressió implícita (...) El problema general de l'implícit (...) consisteix a saber com es pot dir una cosa sense acceptar per això la responsabilitat d'haver-ho dit, cosa que equival a beneficiar-se alhora de l'activitat de parla i de la innocència de la discreció".

Sobre la base de les informacions reunides i no excloses els diaris han de decidir què diuen, o sigui, han de construir els temes que compondran l'actualitat periodística i alhora han d'establir entre ells també un ordre d'importància.

També poden fer investigacions suplementàries sobre els temes que han decidit tractar i aportar, o no, reflexions explícites de caràcter teòric, assagístic o simples comentaris ocorrents. Després de decidir fer-ho, cal concretar-ho i plasmar en textos, en discurs, la narració i el comentari sobre els temes escollits; i, finalment, han de decidir, sobre la base dels relats informatius i del comentari produïts, quins textos es publiquen –i, per tant, també quins no es publiquen –i com apareixen gràficament– i amb quina jerarquia es presenten en les planes de la superfície redaccional. (BORRAT, 1989, 39-42).

El diari no desenvolupa el paper d'actor polític amb la mateixa intensitat en tots els temes ni en tots els textos de la superfície redaccional. Considerats de forma individual, els textos poden mostrar que el diari exerceix alternativament diversos papers que han permès descriure

metafòricament els diaris com a notaris de la realitat, intèrprets, porters, gossos guardians, entre d'altres<sup>9</sup>. Però no és un text el que determina la naturalesa política del diari, sinó el conjunt de la seva actuació, de forma destacada el conjunt del seu discurs.

En particular, l'aclaparadora presència dels mitjans de comunicació, especialment de la televisió, i dels polítics en els seus espais, ha donat peu a concebre els mèdia com a espais privilegiats de la política (CASTELLS 1997-98). Malgrat l'encert a captar el nou context comunicacional, CASTELLS no té en compte la funció d'actors dels mèdia:

"Sostengo que este medio tecnológico [la TV i radio] induce nuevas reglas de juego que, en el contexto de las transformaciones sociales, culturales y políticas presentadas en este libro, afectan de forma importante a la sustancia de la política. El punto clave es que los medios electrónicos (incluidas no sólo la televisión y la radio, sino todas las formas de comunicación, como los periódicos e Internet) se han convertido en el espacio privilegiado de la política. No es que toda la política pueda reducirse a imágenes, sonidos o manipulación simbólica, pero, sin ellos, no hay posibilidad de obtener o ejercer el poder. Así pues, todos estamos jugando al mismo juego, aunque no del mismo modo ni con el mismo propósito". (CASTELLS 1997-98, vol.2, 342-343)

Certament, es fa política també a instàncies diferents dels mitjans de comunicació, però en ells se n'hi fa molta. La part del debat polític –o el simulacre de debat– que més repercussió té sobre l'opinió pública té lloc als mitjans i els polítics congruentment adapten els seus missatges a les característiques dels mèdia. (COLOMINAS 1996, 42-43).

CASTELLS manté que en els societats contemporànies els actors han adoptat l'arma dels escàndols com a política informacional i que això està transformant els sistemes polítics:

"El argumento puede resumirse así: en general, la política se ha encerrado en el espacio de los medios. Los medios se han vuelto más poderosos que nunca, tecnológica, financiera y políticamente. Su alcance global y su interconexión les permiten escapar de los controles políticos estrictos. Su capacidad para hacer periodismo de investigación y su

---

<sup>9</sup> En la tesi doctoral de BORRAT (1988, 73-162) hi ha una extensa síntesi de diverses concepcions sobre la caracterització dels diaris per parts dels teòrics. Hi són ressenyades àmpliament les obres de McQuail, Davison, Medow, Gomis, Chaffee, Dader, Padioleau, Saxer, Martin, Glotz-Pryuis-Fischer i Arno. D'aquest darrer, d'ARNO (1984), de la seva anàlisi sobre la funció dels mèdia en els conflictes nacionals i internacionals, BORRAT n'extreu la idea del paper del diari com a tercera part en un conflicte cosa que li dona peu fonamentar la consideració del periòdic com a actor.

autonomía relativa frente al poder político los convierte en la fuente principal de información y de opinión para la sociedad en general. No es que los medios sean el Cuarto Poder: son más bien el campo de las luchas por el poder". (CASTELLS 1997-98, vol.2, 371)

Els termes usats per CASTELLS mostren de forma implícita la capacitat d'intervenir políticament per part dels mitjans a través, en aquest cas, del periodisme d'investigació, ja sigui aixecant espectacles amb els escàndols com edificant contraespectacles amb escàndols dels altres. Però la pràctica investigadora és només una de les múltiples maneres d'actuar.

L'actuació del diari consisteix en el desplegament d'un discurs públic a través d'una multiplicitat de peces periodístiques que abracen tots els gèneres –notícies, cròniques, entrevistes, reportatges, columnes, editorials, etc.– i que es plasma en un temari que cada dia es renova. És un discurs en el qual es dona cabuda a veus diferents que tanmateix formen part d'un discurs que té sentit considerat com a unitat global, el discurs del diari, malgrat el caràcter polifònic. (BORRAT 1989, 38).

L'acció dels filtres –descrits en el model de propaganda– pels quals passa la informació i, en general, el discurs del periòdic no força que el producte hagi de ser fatalment homogeni. De fet, no ho és. El sedàs descrit per CHOMSKY i HERMAN (1990) és aplicable al conjunt dels mitjans, però, i això és encara més determinant, és operatiu per a cadascun dels mitjans de forma individual. I actua de tal manera que donada la dinamicitat del sistema polític-econòmic podem explicar tant l'existència de discursos diferents, en funció dels mitjans, com la presència de discursos particulars d'algunes veus –dins del discurs global del diari– que contradiuen la línia editorial del mateix mitjà.

En efecte, certament hi pot haver interessos coincidents entre l'ampli ventall dels mitjans, però la competència entre ells –una de les essències de la lògica econòmica del mercat– dota d'un paper preponderant als interessos particulars; la qual cosa aboca els diaris a desenvolupar discursos diferenciats que els assegurin un públic específic i el més ampli possible.

Sovint els interessos econòmics dels uns i dels altres són frontalment contraposats i sovint les aliances polítiques que l'un o l'altre han establert els porten a una confrontació oberta en el camp dels seus discursos.

D'altra banda, la inclusió, per exemple, d'analistes que discrepin de la línia editorial o la publicació de les opinions de fonts o altres actors contraris als interessos del diari són dues actuacions coherents tant amb voluntat d'ampliar el públic lector com en l'estratègia de donar credibilitat al periòdic (de la qual tractarem més endavant).

En tots aquests casos podem parlar, doncs, de l'existència d'una esquerda –producte de la competència– en el marc d'un conjunt de discursos globalment favorables al manteniment del sistema polític-econòmic. N'hi ha, però, dues més. (GIRÓ 1999, 21-23)

La naturalesa del mercat també empeny les empreses a ser competitives, és a dir, a reduir les despeses i, en forma particular, el nombre d'efectius humans necessaris per elaborar la informació. Aquest fenomen és remarcable, en el cas de la premsa escrita, durant els caps de setmana, justament quan hi ha més planes per omplir –perquè hi ha més publicitat–, menys activitat política ordinària i menys periodistes treballant (tret de la secció d'esports). Malgrat tot, les planes s'omplen perquè durant la setmana, els periodistes han avançat peces diverses – reportatges, articles, cròniques, etc– gràcies a un sobreesforç. La situació així descrita diposita sovint en les seves mans un cert marge de maniobra per elaborar informacions impregnades d'esperit crític no gens menyspreable<sup>10</sup>.

Per últim, el temari de l'actualitat no ve determinat per la voluntat individualitzada de cada diari o de cada mitjà de comunicació, sinó pel conjunt del subsistema dels mitjans. De tal manera que la realitat proporciona elements informatius que encara que un diari no vulgui publicar es pot veure obligat a reflectir en les seves pàgines, perquè els altres diaris o mitjans en parlen.

---

<sup>10</sup> Per una explicació més detallada del fenomen de les esquerdes aplicat a la informació sobre els països del Sud i a la cooperació internacional, vegi's GIRÓ (1999).

De forma similar, l'accés d'un periodista a informació sobre la realitat que posa en qüestió la lògica global del sistema polític, però no posa en perill els interessos particulars de l'empresa editora o els objectius tàctics del diari, pot acabar arribant a la superfície redaccional. És a dir, la realitat mateixa subministra elements crítics que, aprofitant les dues esquerdes anteriors, obren una nova esquerda en la representació del món que aporten els grans mitjans i que és globalment conformista.

Dins de la varietat i la polifonia del discurs del diari, una veu és singular, la del mateix diari, l'única que parla en nom de la institució. El periòdic pot optar per editorialitzar o no sobre un determinat tema. De fet, en funció dels seus objectius tàctics i estratègics, decidirà quin tipus de tractament periodístic atorga a cada tema i això pot o no incloure editorials. [Ara bé, si hi ha un editorial al respecte, els postulats polítics que s'hi expressin seran els de l'entitat mediàtica i marcaran les grans línies preponderants del tracte que el tema pugui rebre en altres seccions de la superfície redaccional<sup>11</sup>.]

BORRAT (1988, 93) critica encertadament GOMIS (1987, 536-538)<sup>12</sup> quan aquest escriu:

"Ahora bien, los hechos presentados [pel diari] pueden suscitar comentarios en el público, pero también en el propio periódico. El periódico publica comentarios de los redactores y colaboradores y también cartas de los lectores, pero el comentario editorial, publicado bajo responsabilidad especial del director, tiene trascendencia peculiar porque representa el comentario del periódico, lo que el periódico 'piensa'. El editorial es una manifestación y un instrumento de la 'divisa' propia del periódico, que es la influencia. (...) A través del editorial, el periódico interviene en la vida social: un comentario editorial es un 'hecho' que el periódico provoca y con el que, en cierto modo, trata de modificar una situación influyendo por vía de persuasión, en las actitudes y acciones de algunos lectores (...) Para el análisis político de la mediación ejercida es útil distinguir entre el tema –lo que se dice– y el tratamiento – cómo se dice–, y entre el problema que se trata de explicar y la solución que para él propone; más específicamente aún conviene atender a la dirección y el sentido en que el editorial ejerce la mediación, si del ambiente social al sistema político o viceversa, y precisar si el editorial expresa y transmite una demanda del ambiente social al sistema político, una exigencia de intereses del ambiente social al sistema político, un apoyo del ambiente social al sistema político, una decisión del sistema político explicada a y proyectada sobre el ambiente social o una asunción de responsabilidades por el sistema político respecto de cuestiones que preocupan al ambiente social. Y, por fin,

<sup>11</sup> La preeminència dels editorials serà tractada en el punt 1.6.

<sup>12</sup> Citat per BORRAT (1988).

puesto que la 'divisa' propia del periódico es la influencia, y ésta actúa por persuasión, importa averiguar sobre quién trata de ejercerse y con qué objeto".

I BORRAT contesta:

"Reconociendo desde luego la 'trascendencia peculiar' del editorial, creo que, sin mengua de ella, todos estos comportamientos que Gomis atribuye al editorial pueden realizarse por medio de cualquier otro tipo de texto –sea de Opinión o de Información– y, sobre todo, por medio de las múltiples combinaciones de esos textos en el eje sincrónico de cada temario del periódico y en el eje diacrónico de la secuencia de temarios del periódico". (1988, 93).

Estem ara en disposició d'afirmar que:

*P.1.2.*

Els diaris intervenen polifònicament mitjançant textos de gèneres diversos, imatges i la seva articulació conjunta. Els editorials són un dels instruments d'intervenció.

### 1.3. L'estratègia de la credibilitat

GARFINKEL (1967, 35 i 38) sostenia ja l'any 1967 que les interpretacions són construïdes a partir d'un sistema d'expectatives. Per això, quan es tenen en compte aquestes expectatives tothom sap a què atènyer-se. Es tracta de l'acceptació del que es considera *natural*; acceptació que se sustenta sobre la *rutina* que fa que només en el cas d'un context especial es trenqui amb l'evidència del que s'espera –del que es considera que és– com a natural. Així, doncs, la credibilitat d'un diari es basa en les rutines, en el manteniment de certes expectatives que no es poden trencar si el context no és extraordinari i que troben la seva fonamentació en un tipus de compromís que VÉRON anomena contracte de lectura. VÉRON (1990) parla de la construcció de realitats per part dels mèdia –de la qual cosa s'ocuparan els apartats 1.5 i 1.7.– i relaciona amb claredat el 'contracte de lectura' amb la *croissance*, un terme equiparable aquí amb credibilitat:

"L'articulation entre la stratégie discursive d'un titre de la presse écrite et son public, c'est ce que j'ai appelé le «contrat de lecture». Elle comporte un processus de régulation dans les deux sens, elle est une négociation permanente. Ce contrat contient une image du lecteur, il comporte des hypothèses sur le *lien* tissé par le discours du titre avec son destinataire. La multiplicité de réalités qui apparaît lorsqu'on analyse le réseau discursif de la presse informative, résulte de la multiplicité de contrats. Ces contrats doivent évoluer, s'adapter au changement socioculturel, subir l'usure du temps et des déséquilibres qui peuvent être provoqués par l'apparition de nouveaux concurrents. "Le nœud qui tient ce contrat, qui supporte le lien entre la stratégie discursive et les attentes des lecteurs, c'est la *croissance*. Tant que le lecteur peut articuler sa croissance (partant, son *réel*) à ce qu'on lui raconte dans le titre, le contrat fonctionne: ce que tout un chacun appelle «réalité» c'est la représentation du monde *couplée* à sa croissance" (VÉRON 1990, 13)

Els nostres sistemes de creences són sistemes de polaritat: sí/no. Són la trama que filtra, que separa, allò que resulta evident d'allò que no ens ho sembla; la trama de l'evidència, una construcció social. Com es diu a l'apartat anterior, no diem mai el que donem per suposat, sinó que apliquem les regles que constitueixen l'entrellat implícit. De fet, els mitjans de comunicació –diaris inclosos–, en tant que institucions, tenen la missió d'acumular sentits i posar-los a la disposició de l'individu, tant per a les seves accions particulars com per a la seva conducta de vida.

Però caldria fer un petit matís. A les societats industrials altament desenvolupades, com ho és la nostra, els mèdia responen al que és anomenat *pluralisme*. El ciutadà modern creu que els mitjans de comunicació corregeixen el monopoli de la producció de sentit, que històricament ha estat en gran mesura en mans de l'estat, o de l'Església i és en aquest sentit que estableixen un contracte de comunicació amb el diari:

"La comunicación de sentido está asociada al control de la producción de sentido. Con la educación o el adoctrinamiento directo se procura asegurar que el pensamiento y las acciones del individuo se ciñan a las normas básicas de la sociedad. Y con el control y la censura de todo lo que se dice, enseña y predica a nivel público, se busca impedir la difusión de opiniones diferentes. En cuanto a la competencia interna y externa, se intenta evitarla o eliminarla (¡no siempre con éxito!)" (BERGER i LUCKMANN 1997, 41)

Però el pluralisme modern soscava l'evidència. El món és cada vegada més complicat i problemàtic, fomenta la multiplicació de lectures i d'interpretacions sobre els fets. La modernitat ha posat en qüestió qualsevol interpretació i això és acarat pel ciutadà de dues maneres. D'una banda, com un alliberament, en tant que supera els límits de l'evidència, de la rutina i trenca qualsevol expectativa; de l'altra, com una opressió, en tant que els individus es veuen obligats a cercar sentit als aspectes nous i desconeguts. (BERGER i LUCKMANN, 80).

És aquí que els mitjans de comunicació tenen un compromís adquirit amb els seu públic. La premsa s'ha convertit en una institució que produeix i comunica sentit, que posa ordre als valors socials que, per mor del desenvolupament primerament industrial i ara tecnològic, s'han difuminat. Ara, el compromís que el diari pren amb el seu lector és un compromís que ha de respondre al pluralisme modern. Aquesta és una de les bases de la seva credibilitat.

Els diaris d'informació general, com a part de la seva autopresentació en tant que publicacions pretesament independents, donen senyals –falses o autèntiques– per suggerir que el tracte que ofereixen dels conflictes és *just i equilibrat* i que en les seves planes hi ha *pluralisme polític*. Com diu BORRAT, són senyals de la seva identitat. I explica:

"el trato justo y equilibrado se refiere a los actores de los relatos informativos, y el pluralismo a los autores de los comentarios políticos que no son editoriales". (BORRAT 1989, 33)



De l'exigència de pluralisme queda exclòs l'editorial, però no del tracte just i equilibrat en el plantejament dels conflictes dels que s'ocupa, encara que en el discurs editorial el diari manifesti la seva línia política. Perquè la línia editorial ha de ser reflex d'un tracte just i equilibrat dels actors.<sup>13</sup>

En qualsevol cas, però, en els altres espais –relats informatius i comentaris polítics– el periòdic desenvolupa una pràctica discursiva que l'hauria d'acreditar com a diari *independent*. D'on ve la necessitat d'oferir aquesta imatge?

Tant si es tracta d'un diari que forma part d'un gran grup empresarial, com si es tracta d'un mitjà d'informació de titularitat pública, en tots dos casos, el mitjà es troba inserit en el mercat, i per tant, el valor econòmic i el valor de la influència de les seves actuacions, serien nuls si allò que transmet no fos creïble.

Els comentaristes polítics poden argüir tant arbitràriament com els plagui, perquè ells no expressen *el* discurs del diari encara que en formin part. La credibilitat, però, sí que ha de ser sobretot una característica de les informacions, que és el principal producte que ofereix el mitjà de comunicació als seus lectors. CASTELLS (1998) ho explica així:

"Para obtener unos buenos resultados de audiencia, se requiere un medio atractivo y, en el caso de las noticias, credibilidad. Sin credibilidad, las noticias carecen de valor, ya sea en términos de dinero como de poder. La credibilidad requiere una distancia relativa frente a las opciones políticas, dentro de los parámetros de valores morales y políticos mayoritarios". (Vol.2, 346-7)

I encara que parla dels grans mitjans en l'era de la informació i la globalització, el seu raonament és aplicable als mitjans que estudiem en la seva estratègia per dotar de credibilitat el seu discurs i autopresentar-se com a independents:

"Ellos informan, no toman partido. La información es fundamental, los análisis de las noticias deben estar documentados, la opinión debe estar regulada y el distanciamiento es la regla. Este doble lazo de independencia, de las empresas y de los profesionales, se ve

---

<sup>13</sup> En l'apartat 1.6. es discuteix amb detall la caracterització dels editorials.

reforzado por el hecho de que el mundo de los medios de comunicación está sometido a una competencia constante, aun cuando sea cada vez más una competencia oligopólica" (CASTELLS Vol.2, 347)

És a dir, que l'estratègia de credibilitat combina la presumpció d'independència política, el subministrament d'informació –dades i anàlisis fonamentades– i el que anomena regulació de l'opinió, és a dir, la presumpció que és possible separar la informació de l'opinió. De fet, aquest és molt sintèticament el compromís amb els lectors que prenen els mitjans de comunicació –i del que ens ocuparem en l'apartat següent– per fer creïble totes les peces periodístiques o fragments de peces del seu discurs que són etiquetables sota la denominació d'informació. [Veurem en l'apartat 1.5. com peces periodístiques etiquetades com a gèneres diferents dels informatius també es veuen afectades per les consideracions sobre la seva credibilitat]. [Sobre la competència entre mitjans de la que parla CASTELLS, ja n'hem parlat abans al voltant del fenomen de les esquerdes]

La credibilitat, com hem vist, afecta la informació, és a dir, les dades i la fonamentació de les anàlisis sobre les dades. Ara bé, els comentaris, en el seu aspecte analític –i encara que el diari, fent gala de pluralisme, obri les portes a un divers ventall de comentaristes polítics– aporten dades i argumentacions que també estan sota la pressió dels criteris de credibilitat. En conseqüència, no només algunes peces, sinó el conjunt del discurs del diari ha de ser creïble perquè tingui algun valor econòmic i influencial. Estem, doncs, en condicions d'afirmar que:

*P.1.3.*

La credibilitat és un element imprescindible de l'estratègia discursiva del diari. I es basa en un compromís amb els lectors.

#### 1.4. El compromís amb els lectors

Hem vist com els diaris per defensar la credibilitat estableixen un contracte amb els lectors. A vegades, no només és implícit en el tipus d'autopresentació que ofereixen, sinó que ho fan explícitament mitjançant declaracions de principis com, per exemple, les contingudes en els llibres d'estil o en algun tipus de pàgines destinades al defensor dels lectors.

Com diu RODRIGO (1987, 31):

"Esta relación entre el periodista y sus destinatarios está establecida por un contrato fiduciario social e históricamente definido. A los periodistas se les atribuye la competencia de recoger los acontecimientos y temas importantes y atribuirles un sentido. Este contrato se basa en unas actitudes epistémicas colectivas que se han ido forjando por la implantación del uso social de los medios de importancia pública. Los propios medios son los primeros que llevan a cabo una continua práctica de autolegitimación para reforzar este rol social".

Hem vist que dins d'aquest contracte s'hi inclou<sup>14</sup>:

- (a) el compromís a oferir un tracte just i equilibrat en la cobertura dels conflictes i, particularment, dels actors que hi prenen part.
- (b) la separació entre la informació i l'opinió<sup>15</sup>.

---

<sup>14</sup> A partir d'aquest moment prescindirem de la pluralitat de comentaristes, perquè la considerem inclosa en el tracte equilibrat donat als actors dels conflictes, en tant que en el marc conflictiu global de la societat, donar la veu a comentaristes diversos i divergents és només una faceta del tracte equilibrat esmentat.

<sup>15</sup> Les dificultats per establir una distinció entre informació i opinió es manifesten de seguida en una altra distinció entre opinió i interpretació com manifesta el següent fragment de RYSTROM, que té en particular la virtut de mostrar novament la centralitat del concepte de credibilitat (*believability*):

"Individual editors will differ over what is interpretation and what is opinion. Some are more willing than others to let a reporter display a point of view in the news columns. Of course it is fashionable to point out that there is no such thing as truly objective journalism. But that realization should not keep editors from indicating as clearly as possible to readers when they are trying to present information and when they are trying to express an opinion. To a large extent, the integrity –the believability– of the news product depends upon making this distinction clear. The most generally acceptable way to do this on American newspapers is to move opinion wherever possible to the opinion or editorial page and carefully label as such". (RYSTROM 1983, 6)

Encara que ja discutirem la separació entre informació i opinió en el proper apartat, podem derivar-ne algunes reflexions que amplien i clarifiquen el compromís que assenta les bases per mantenir la credibilitat. Efectivament, en l'oferta de separació entre informació i opinió subjau la creença que és possible realitzar una informació objectiva [cosa que també discutirem més endavant], una creença que s'expressa també en el conegut lema '*facts are sacred, comments are free*'.

Deixem de banda, la qüestió de si el conjunt dels comentaris és o no plural, un extrem, d'altra banda comprovable. Que els comentaris siguin lliures és congruent amb el context de la democràcia política. Per aquesta part no hi ha cap altra problema. Passem als fets. Fixem-nos que la informació es presenta com a l'element essencial, imprescindible de l'oferta dels periòdics i, per tant, *sacred*, no profanable, no falsejable. És a dir que el diari es compromet en els fragments informatius a:

(c) no mentir.

Encara que com diu GOFFMAN (1969, 69-70), hi ha tècniques de comunicació com són la insinuació, l'ambigüitat calculada i la mentida per omissió, també és cert que dir la veritat absoluta és inassolible, tant com explicar tota la realitat. Però la mentida –que no per afectar només a un fragment de la realitat deixa de ser mentida– sí que és assolible i la seva eventual presència minaria radicalment la credibilitat del periòdic. Per aquest motiu el diari es compromet a no mentir i també a, si no és possible assolir la veritat absoluta, almenys a perseguir-la honestament, a acostar-s'hi i aportar una informació de la qual en té proves, si no fefaents, almenys versemblants. O sigui, que a manca de certesa absoluta, es compromet a:

(d) donar informació versemblant.

La condició de versamblança afecta no només les dades, sinó sobretot la interpretació que s'ofereix per lligar les dades, la que les dona sentit.

Val la pena remarcar que les condicions (c) i (d) afecten no només a les peces etiquetades com a informatives, sinó també als fragments informatius que sovint formen part de peces periodístiques etiquetades com a opinió. Per exemple, el comentari editorial pot abonar la tesi que desitgi –en aquest sentit és lliure–, però seria una vulneració del contracte amb el lector que entre les dades que ofereix per construir la seva argumentació hi haguessin falsedats demostrades o demostrables.

Les quatre condicions –(a), (b), (c) i (d)– operen de forma solidària, és a dir, que el respecte d'una no cancel·la la necessitat de compliment de les altres. Per exemple, una informació pot semblar versemblant, però si existeixen proves que és falsa i es dona com a versemblant es comet una vulneració del contracte amb el lector<sup>16</sup>.

Els quatre diaris que estudiem, en tant que membres del subsistema social dels mitjans de comunicació són parts contractants d'aquest compromís. De fet, en tres dels quatre casos els periòdics expliciten en els llibres d'estil a què es comprometen davant dels lectors –ho veurem més endavant–. Per la seva part, els periodistes que hi treballen també es converteixen en contractants si ells individualment subscriuen els codis deontològics que expliciten el compromís.

S'ha de tenir en compte que encara que individualment algun periodista o algun mitjà no subscriu explícitament el compromís o el rebutgi, si el lector no n'està explícitament assabentat, per a ell –el lector–, el contracte està vigent, és a dir, atorga credibilitat a allò que el diari li explica.

Ni els llibres d'estil existents ni el codi deontològic del Col·legi de Periodistes de Catalunya han estat vigents durant tot el període estudiat, però els quatre ítems que hem identificat com a parts del compromís amb els lectors són aplicables en tot el període que ens ocupa. La plasmació del contracte en els llibres d'estil i en el codi deontològic és més una prova de l'existència del

---

<sup>16</sup> La distància entre veritat i versemblança es la mateixa que hi ha entre ciència i retòrica. La mentida, en canvi, se situa en un altre àmbit, en el del frau i la manipulació. Si parlem de versemblança, com diu TERUEL (1997, 93) no se'n pot avaluar sinó l'honradesa en l'establiment dels arguments amb què s'articula el discurs. TERUEL entén aquí honradesa com a fidelitat envers els receptors i els seus dipòsits de sentit i les expectatives que mantenen derivades de la relació comunicativa que estableixen amb el mèdia.

contracte, que no pas el document en què es basa el compromís que fonamenta la credibilitat. Compromís, altrament, que sempre han necessitat els periòdics atès que ningú està obligat a comprar un diari.

Vegem, en primer lloc, les traces del contracte en dos codis deontològics. La Junta de Govern del Col·legi de Periodistes de Catalunya va aprovar el 22 d'octubre de 1992 la declaració de principis de la professió periodística a Catalunya. En la introducció, després d'assenyalar que la llibertat d'expressió i el dret a la informació són dos fonaments substancials de la societat democràtica<sup>17</sup>, es pot llegir:

"En la seva condició d'actors principals de l'exercici d'un dret fonamental, del qual són dipositaris tots els ciutadans [dret a la informació], els professionals de la informació han de desenvolupar la seva funció atenent el doble compromís de la responsabilitat derivada de llur important tasca i del mandat de la seva pròpia consciència, d'acord amb l'ordenança constitucional i els principis deontològics de la professió periodística. "Per tal de mantenir amb plenitud aquests principis, el periodista ha de defensar i aplicar rigorosament les normes sobre les quals es basa la seva activitat, atenent els següents criteris:

"Criteris

"1. Observar sempre una clara distinció entre els fets i opinions o interpretacions<sup>18</sup>, evitant tota confusió o distorsió deliberada d'ambdues coses, com també la difusió de rumors.

"2. Difondre únicament informacions fonamentades, evitant en tot cas afirmacions o dades imprecises i sense base suficient que puguin lesionar o menysprear la dignitat de les persones i provocar dany o descrèdit injustificat a institucions i entitats públiques i privades, i evitant també la utilització d'expressions o qualificatius injuriosos"  
(Capçalera, 1992)

Tret d'alguns aspectes irrellevants pel que fa al fil de la nostra exposició, el fragment escollit posa en evidència el contingut del compromís. En un sentit afí en l'esperit i afí en alguns dels

---

<sup>17</sup> El text del codi es troba a <<http://www.periodistes.org>>. La revista *Capçalera* el va publicar íntegrament i es troba també íntegre en castellà a APIE (1996, 57-60).

<sup>18</sup> A GIRÓ (1996) hi ha una discussió sobre aquest punt, el seu poc encert i la percepció dels periodistes de les seccions de política dels mitjans de Catalunya de la seva funció, segons les dades extretes d'una enquesta dirigida per GIRÓ (1995).

termes, s'expressa el document de la UNESCO, titulat 'Principios de ética profesional del Periodismo'<sup>19</sup>:

"Los abajo firmantes, organizaciones internacionales y regionales de periodistas profesionales, subrayando el papel cada vez más importante que juegan la información y la comunicación en el mundo contemporáneo, tanto a nivel nacional como internacional, y la responsabilidad social creciente que reposan sobre los medios de comunicación y los periodistas (...) Acuerdan los siguientes principios de ética profesional (...) en vista a servir de fundamento internacional común y de fuente de inspiración para los códigos nacionales o regionales de ética (...)

**"1. El derecho del pueblo a una información verdadera:** El pueblo y las personas tienen derecho a recibir una imagen objetiva de la realidad por medio de una información precisa y completa, y de expresarse libremente a través de los diversos medios de difusión de la cultura y la comunicación.

**"2. Adhesión del periodista a la realidad objetiva:** La tarea primordial del periodista es la de servir el derecho a una información verídica y auténtica por la adhesión honesta a la realidad objetiva, situando conscientemente los hechos en su contexto adecuado, manifestando sus relaciones esenciales, sin que ello entrañe distorsiones, empleando toda la capacidad creativa profesional, a fin que el público reciba un material apropiado que le permita formarse una imagen precisa i coherente del mundo, donde el origen, naturaleza y esencia de los acontecimientos, procesos y situaciones sean comprendidos de la manera más objetiva posible" (APIE 1996, 191-2)

Una informació verídica i l'objectivitat o, si més no, una informació servida "de la manera más objetiva posible" formen part del compromís recomanat per la UNESCO als periodistes.

Els indicis més febaents del contracte amb els lectors per part dels mèdia estan, però, en els llibres d'estil. El d'*El País* (LEPA), pel que fa a l'autopresentació diu:

#### "POLÍTICA EDITORIAL

**1.1.** El País se define estatutariamente como un periódico independiente, nacional, de información general, con una clara vocación de europeo, defensor de la democracia pluralista según los principios liberales y sociales, y que se compromete a guardar el orden democrático y legal establecido en la Constitución.

"En este marco, acoge todas las tendencias, excepto las que propugnan la violencia para el cumplimiento de sus fines". (*Libro de Estilo de El País* 1990, 15)

I pel que fa als ítems que concreten l'estratègia de credibilitat:

---

<sup>19</sup> Publicat a París, el 20 de novembre de 1983.

"1.2. EL PAÍS se esfuerza por presentar diariamente una información veraz, lo más completa posible, interesante, actual y de alta calidad, de manera que ayude al lector a entender la realidad y a formarse su propio criterio.

"1.3. EL PAÍS rechazará cualquier presión de personas, partidos políticos, grupos económicos, religiosos o ideológicos que traten de poner la información al servicio de sus intereses. Esta independencia y la no manipulación de las noticias son una garantía para los derechos de los lectores, cuya salvaguardia constituye la razón última del trabajo profesional. La información y la opinión estarán claramente diferenciadas entre sí". (LEPA 1990, 15)

I vegem més endavant un fragment en què cristal·litza, entre altres, l'estratègia de la versemblança:

"1.12. El periodista transmite a los lectores noticias comprobadas, y se abstiene de incluir en ellas sus opiniones personales. Cuando un hecho no haya sido verificado suficientemente, el redactor evitará en las noticias expresiones como 'al parecer', 'podría', 'no se descarta' o similares. Estas fórmulas sólo sirven para añadir hechos no contrastados o rumores. En ese caso deberá aportar los datos ciertos que le inducen a creer que algo 'podría' ocurrir o que ha sucedido 'al parecer' ". (LEPA 1990, 16-17).

El *Libro de Estilo de El Periódico de Catalunya* (LEPC 1989) fa així la presentació del diari per marcar de qui és independent:

"EL PERIÓDICO es un diario de información general, no un órgano de partidista o confesional. Las noticias se seleccionan en razón del interés que puedan tener para el público" (p. 1)

I en la mateixa pàgina assenyala que:

"La opinión del periodista no es un hecho informativo. El periodista debe limitarse a su papel de transmisor. No tiene vedada, sin embargo, la posibilidad de proporcionar elementos interpretativos que sirvan para que el lector comprenda con mayor claridad las causas de los hechos noticiosos o las consecuencias que éstos puedan acarrear" (LEPC 1989, 1)

Hi ha una contradicció manifesta en establir que el periodista ha de –"debe"– limitar-se a fer de transmissor, però que alhora pot fer d'interpret. Per demostrar la contradicció farem un raonament per reducció a l'absurd. Si, des de la connotació que el diari dóna dels termes 'transmissor' i 'interpretar', se suposa que no hi ha contradicció entre aportar dades interpretatives i fer de transmissor, llavors no tindria cap sentit introduir la partícula "sin embargo" per lligar les



dues activitats. Per tant, les dues actituds són incompatibles, però, malgrat això, el redactor del llibre d'estil entén sorprenentment que poden ser exercides simultàniament.

La constatació de la contradicció és rellevant per dos motius. De primer, és un indicatiu de la fal·làcia que suposa parlar de separar opinió d'informació, tal com mostrarem en l'apartat següent. Segonament, mostra que aquest diari fa ús, encara que esmorteïdament, d'aquesta fràgil base per dibuixar l'estratègia de la credibilitat.

És tan fràgil, que implícitament el mateix llibre d'estil, a la mateixa pàgina, afirma que no es pot dir tot sobre un fet i, per tant, fa un reconeixement implícit de la complexitat de la realitat<sup>20</sup> i, per tant, fa evident la subjectivitat de la seva aprehensió:

"No se puede decir todo acerca de un acontecimiento, pero es necesario decir lo suficiente para que ninguna de las preguntas más importantes que pueda formularse el lector quede sin respuesta" (LEPC 1989, 1)

També el llibre d'estil de *La Vanguardia* (LEV 1986), fa una autopresentació compromesa:

"La posición alcanzada por "La Vanguardia", ...se basa en una inalterada línea informativa y de opinión que se inspira en los principios de estricto respeto a la verdad y a la libertad". (LEV 1986, 11)

Aprofundeix al següent paràgraf en la definició del contracte que estableix amb els lectors. És comproment, a més, amb el rigor, la veracitat –'veraç' vol dir que diu la veritat–, la imparcialitat i l'honradesa:

"La profundización de esta línea de servicio a los lectores a través de la información veraz se consigue mediante la exigencia rigurosa del cumplimiento de las normas éticas de imparcialidad y de honradez en el ejercicio de la función profesional periodística" (LEV 1986, 11)

L'autopresentació del diari es refereix al present, però també es projecta sobre el passat:

"A lo largo de toda su historia, «La Vanguardia» se ha acreditado como diario independiente respecto a todas las organizaciones sociales, confesionales y políticas. En

<sup>20</sup> Utilitzem el terme aquí en un sentit ordinari no constructivista. Vegi's l'apartat 1.7.

la expresión de sus criterios se ha conjurado sistemáticamente cualquier riesgo de dogmatismo y de interpretación tendenciosa de la realidad". (LEV 1986, 11)

Pel que fa als altres criteris, aquí mostrem un fragment del llibre d'estil:

" «La Vanguardia» se define y quiere consolidarse como un diario de modelo informativo-interpretativo, tipo de periódico que se caracteriza por su propósito de alcanzar los siguientes objetivos:

- a) aportar el máximo de información, ordenada y clasificada según criterios racionales.
- b) explicar, interpretar y valorar los hechos a partir de esta información y mediante el análisis de la realidad, la comparación de fuentes, el estudio de la documentación complementaria y el contraste de criterios.
- c) evitar las confusiones entre información y opinión a través de una definición muy estricta de los géneros periodísticos de una y otra clase". (LEV 1986, 12)

"Las características de forma y de contenido propias de un diario del modelo informativo-interpretativo y de servicios, (...) exigen una estricta separación entre hechos y opiniones, entre géneros informativos, géneros interpretativos y géneros de opinión" (LEV 1986, 13)

De la solemnitat del compromís en deixa constància la nota referida a la declaració de principis editorials [no inclou l'anterior selecció de fragments de caràcter més tècnic]:

"Nota: El Comité Editorial de «La Vanguardia», presidido por el editor, don Javier de Godó, aprobó este documento, a propuesta del director Francesc Noy, en su reunión del 19 de septiembre de 1983. El director leyó estos Principios Editoriales en el acto de su toma de posesión, el día 22 de septiembre del mismo año. Se publicaron íntegramente en la edición de «La Vanguardia» del día siguiente".

El llibre d'estil de l'*Avui* només recull recomanacions sobre l'ús de la llengua. Malgrat això, com ja hem argumentat, no està exclòs del compromís amb els lectors sobre la base dels punts (a), (b), (c) i (d). De tota manera sí que existeixen uns fulls multicopiats escrits amb la voluntat de ser publicats, conjuntament amb les recomanacions lingüístiques<sup>21</sup>, que finalment han tingut una projecció estrictament interna al diari. En aquests fulls, també hi ha expressat un compromís amb els lectors, quant a la imparcialitat:

"El periodista no ha de qualificar mai els fets o les idees de què informa. Els fets han de ser sempre comprovables i s'han de descriure amb imparcialitat. Les idees s'han

---

<sup>21</sup> El contingut d'aquests fulls és una descripció de les característiques dels gèneres periodístics, en què es distingeix entre gèneres informatius, interpretatius i d'opinió —entre els quals hi ha l'editorial. En un segon bloc es destaquen les característiques que ha de complir el llenguatge periodístic quant a sintaxi, elements destacats, etc. I en tercer lloc, es tracten les fonts informatives.

d'enunciar amb fidelitat a la seva expressió original i sense prendre-hi partit. Les opinions dels periodistes només s'han d'expressar en els articles d'opinió, però mai manipulant intencionadament les notícies". (*Aspectes de periodisme*, AVUI, 1988)

Després d'aquest repàs podem deduir amb més raó que:

*P. I. 4.*

Els diaris estableixen un contracte implícit i a vegades explícit (llibres d'estil i codis deontològics) amb els lectors per acreditar la credibilitat de la publicació. El contracte inclou el compromís de:

- (a) donar un tracte just i equilibrat als actors dels conflictes
- (b) separar la informació de l'opinió
- (c) no mentir
- (d) donar informació versemblant.

## 1.5. La distinció entre informació i opinió

La distinció entre informació i opinió en la comunicació periodística pot ser abordada almenys des de tres perspectives: la Teoria del Periodisme, la Sociologia del Coneixement i l'Anàlisi Crítica del Discurs. Podem avançar que des de cap de les tres perspectives la distinció és defensable, és una fal·làcia.

Des del punt de vista del Periodisme hi ha dos enfocaments, un formal-instrumental i un altre de contingut i global. Des de l'instrumental-formal, la distinció entre informació i opinió equival a la distinció entre gèneres informatius i gèneres d'opinió o comentaris, com a gran diferenciació de conjunt. Acte seguit, els autors dels textos normatius<sup>22</sup> sobre Periodisme fan una classificació –en la qual hi ha una coincidència pràcticament plena– que considera com a diversos gèneres la notícia, l'entrevista, la crònica, el reportatge, la columna, la crítica, la ressenya i l'editorial.

No hi ha dubte que en la superfície redaccional dels diaris es poden identificar –encara que no sempre– peces d'una i altra mena, almenys gràcies a la presentació gràfica, i que els periodistes en treuen partit. GOMIS (1991, 44) explica que en el treball periodístic:

"un texto ha sido elaborado y reelaborado por varias manos, que permanecen anónimas. Unas personas sustituyen a otras por vacaciones, enfermedad o simplemente por necesidades del servicio. La información que ha preparado uno, otro tiene que editarla y ajustarla al espacio o al tiempo, cortando, allá y quizá añadiendo acá datos que el primero no conocía. Hay que saber por lo tanto no sólo qué se está diciendo, sino qué se está haciendo: si se está tratando una noticia, un reportaje, una crónica, un editorial.  
"Los géneros facilitan el trabajo en común. Cuanto más se respeten la convenciones propias del género –nacidas de una particular relación entre el contenido y la forma– más homogéneo resultará el trabajo de redacción y más confianza adquirirá el receptor en el mensaje que le llega".

En particular, en aquest sentit instrumental –del que GOMIS també lloa la utilitat per a l'ensenyament del Periodisme–, és rellevant parlar de realitat existent, en parlin o no els mèdia.

---

<sup>22</sup> Vegeu a CHILLÓN (1998, 90-92) una crítica sobre la retòrica de l'objectivitat a alguns dels manuals més coneguts: MARTÍNEZ ALBERTOS (1983), MARTÍN VIVALDI (1973), CASASUS i NÚÑEZ LADEVÉZE (1991) i GRIELMO (1997).

Per exemple, si en un accident hi ha tres morts, doncs hi ha tres morts i dir que n'hi ha només dos és una falsedat. Té sentit dir –en aquesta mesura– que una informació reflecteix o no la realitat.

Ara bé, si eixemplem la perspectiva, ens podem preguntar, per exemple, per què el diari parla d'aquell accident i no d'un altre, o de cap. La rutina productiva que segueix el periodista és global –no reduïda a comptar accidentats– i requereix una sèrie de passes:

"1a) adornar-se'n que existeix el tema; 2a) seleccionar els elements d'informació que farà servir com a més significatius al parlar-ne; 3a) introduir un ordre jeràrquic entre aquests elements; 4a) escollir el to que adoptarà per evocar-los, i 5a) afegir explicacions per fer-los comprensibles". (FREUND 1991,60)

És palès que la subjectivitat del periodista intervé en l'aprehensió de la realitat existent i en la transmissió –redacció, construcció– d'aquesta imatge per al lector. És impossible fabricar un reflex íntegre de la realitat. Per tant, és obvi que la imatge de la realitat transmesa pel periodista –o, si es vol, els periodistes o el diari, com a agent col·lectiu– és una imatge subjectiva, que –podem dir– que mai coincideix amb la realitat objectiva. En aquesta darrera proposició l'adjectiu 'objectiva' només el podem usar com a contrapunt de la subjectivitat de l'aprehensió de la realitat i de la imatge construïda pel periodista. És un concepte nascut per contraposició a la parcialitat de la realitat transmesa.

Per suposat, en la subjectivitat del periodista hi intervé la complexitat de factors descrits tant pel model de propaganda com pel fenomen de les esquerdes, i el resultat d'aquesta combinació de forces es plasma en la imatge resultant de la realitat que transmeten els mitjans. Un conjunt de factors que desballesten el mite de l'objectivitat periodística, del qual la separació entre informació i opinió n'és una manifestació.

Quin sentit té sinó el compromís pres pels diaris amb els seus lectors? Mantenir la credibilitat, entre altres coses, oferint una informació neutra, presumptament objectiva. Deixem que GOMIS recordi la lògica que inspira el compromís i posi els adjectius:

"Donar notícies sense comentari, o separades del comentari, té com a funció augmentar el nombre de lectors. ¿Per què? (...)

"Perquè si la informació anés mesclada amb comentaris, com passa a la vida corrent, tendria a esborrar o bé oblidar aspectes complexos<sup>23</sup> i contradictoris que hi ha a la realitat. Això és el que sol passar al comentari. La informació pura i imparcial, en canvi, permet incloure d'una manera impertorbable aquests aspectes. I això el lector ho agraeix, perquè li estalvia equivocar-se per precipitació en comentar les notícies". (GOMIS 1990, 111-113)

L'autor explica per què se separen informació i comentari –un terme equivalent a opinió– i advoca per una informació pura i imparcial, una demanda com hem provat, impossible de realitzar. I, és més, indesitjable –en tant que incompleta– com posa en evidència el mateix autor unes línies més avall:

"Per què comentem les notícies

1) Comentem les notícies perquè és la millor manera d'entendre-les. Entendre un fet no és sentir que ha passat, sinó saber com, per qui, per què, establir clarament les causes i les circumstàncies, explorar la significació del fet, el seu abast, la seva probabilitat, etc." (GOMIS 1990, 113)

Si comentar la informació és la millor manera d'entendre-la, sense comentar-la no s'entendrà prou bé, és a dir, s'entendrà malament. ¿Què hauria de ser donar informació sinó explicar un fet amb els elements que el fan comprensible? ¿Sense elements interpretatius? Encara a la mateixa plana:

"Comentar un fet és voler introduir el fet a l'interior d'altres persones, però amb la nostra interpretació, el fet tal com el veiem nosaltres. Per aconseguir que els altres entenguin, acceptin i pateixin el fet hem de comentar-lo. A la conversa social no regeix la norma periodística de separar la informació del comentari. A la vida social les notícies i comentaris apareixen barrejats". (GOMIS 1990, 113)

Davant de l'evidència de la impossibilitat –i de la inconveniència– de descarregar la informació de la interpretació i, per tant, del comentari i, per tant, dels factors subjectius –no només l'humà, sinó també el polític-econòmic descrit pel model propaganda chomskià–, els defensors de la separació han introduït la distinció entre informació, interpretació i opinió.

En el pròleg de la segona edició d'*El medio media* (GOMIS1987)<sup>24</sup>, l'autor en resposta a la discussió esmentada diu:

---

<sup>23</sup> Noti's que posa en evidència l'esbiaixament ideològic del comentari.

"Por mi parte sigo manteniendo que todo es interpretación, desde la noticia al editorial. ¿Qué otra cosa puede ser la noticia más puramente informativa sino una interpretación selectiva de algo ocurrido, realizada por medio de los recursos del lenguaje? La información es interpretación de realidades y la opinión, interpretación de posibilidades."<sup>25</sup>

A la qual cosa BORRAT afegeix i corregeix:

"la opinión es también y sobre todo –subrayo por mi parte– interpretación de realidades. Sólo a partir de ella puede apuntar a los posibles. Por eso, la diferencia entre interpretación y opinión no la sitúo en esa contraposición entre interpretación de realidades e interpretación de posibilidades –sugerida por este giro de Gomis– sino en el añadido de la evaluación que se produce cuando hay opinión. El texto de información no manifiesta los juicios de valor de su autor; el de opinión los poner en primer plano". (1988, 84-85)

GOMIS (1987) havia proposat una distinció entre interpretació de primer grau, indicativa, descriptiva, i una interpretació de segon grau, exegetica, evaluativa. En front de la qual cosa

BORRAT proposa:

"Creo sin embargo que los 'matices y diferencias' reconocidos por Gomis en la 'interpretación de primer grado, o informativa' tienen entidad suficiente como para justificar una ampliación a tres de los grados de interpretación según el siguiente esquema:

-interpretación implícita o de primer grado: el texto no la dice, pero el lector puede inferirla a partir de las exclusiones, inclusiones y jerarquizaciones que el propio texto ha hecho.

- interpretación explícita o de segundo grado: el texto interpreta sin hacer un juicio positivo o negativo sobre lo interpretado.

- interpretación explícita con evaluación o de tercer grado: el texto interpreta y hace un juicio positivo o negativo sobre lo interpretado". (BORRAT 1988, 85)

---

<sup>24</sup> Citat per BORRAT (1988, 78).

<sup>25</sup> En el mateix sentit es torna a manifestar GOMIS (1989, 65) a *Teoria del Gènere Periodístic*:

"L'opinió oscil·la entre la interpretació del present i la del futur, entre la realitat i el somni, o, si es vol, entre la realitat i el desig. Però quan opera sobre el desig, el somni, el futur imaginat, també està intepretant, perquè intenta comprendre un tot coherent i expressar-lo de forma versemblant. I tant és així, que els editorials i els comentaris passen continuament d'una interpretació a una altra, de la del present a la del futur, d'allò que és al hauria de ser i un altre cop enrera. En aquest sentit no hi ha periodisme que no sigui interpretació"

I, a *Teoría del Periodismo*, GOMIS (1991), després de fer esment de la tipologia suggerida per BORRAT, afirma que li sembla raonable i útil distingir a partir d'aquell moment tres graus d'interpretació:

- "1. Interpretación de hechos o noticiosa. Su función es componer el presente social como un conjunto o mosaico de hechos. Su género propio es la noticia.
- "2. Interpretación de situaciones. Presenta personajes, lugares, situaciones en un lugar del mundo o un ámbito temático. Es complementaria de la anterior. Su función es comprender mejor el presente o actualidad presentada noticiosamente como mosaico de hechos. Sus géneros son el reportaje y la crónica.
- "3. Interpretación moral o comentario. Analiza y juzga hechos y situaciones. Su función es esclarecer si los hechos y situaciones son buenos o malos, convenientes o inconvenientes y proyectar esos juicios sobre las acciones necesarias para conseguir que el futuro sea mejor (o menos malo) que el presente. Su género es el comentario (en sus variantes: editorial, artículos y columnas, cartas, chistes, y en general el contenido de las páginas de opinión en la prensa, así como los debates en los medios electrónicos)".  
(GOMIS 1991, 109)

En síntesi, ¿quina transformació ha experimentat la taxonomia dels textos periodístics? Hem partit de la distinció entre informació i opinió, hem passat a gèneres informatius i gèneres d'opinió i, davant de la impossibilitat de negar la subjectivitat als gèneres informatius, s'ha comprès que la interpretació impregnava totes les peces periodístiques. Llavors, s'ha identificat una nova espècie, els gèneres interpretatius, que han després dels gèneres informatius aquells en què era evident la interpretació –i, clar, la subjectivitat que conté ineludiblement opinió– i s'han reduït, per redefinició, els gèneres d'opinió –el comentari– a un subgrup de fàcil identificació gràfica en els quals s'emeten judicis de valor (versió BORRAT 1988) i aquestes avaluacions es projecten sobre el futur (versió GOMIS 1991).

Noti's, però, que tant una reducció com l'altra del concepte d'opinió no aconsegueix desprendre a cap de les manifestacions dels altres gèneres d'un cert grau d'interpretació i, per tant, d'un cert grau de subjectivitat. Justament, el que es volia evitar amb la distinció entre informació i opinió era la subjectivitat –i particularment l'esbiaixament polític<sup>26</sup>– en la informació. Llavors, si, malgrat

---

<sup>26</sup> Confirmen aquesta hipòtesi, tant la història d'Émile Girardin, director-proprietari del diari *La Presse* quan va decidir separar la informació dels comentaris per aconseguir més lectors (explicada a Gomis 1990, 111), com la que explica FREUND (1991), segons la qual els magnats nordamericans s'adonen que poden vendre les informacions que recullen a un nombre creixent de diaris locals si esporguen els textos d'allò que pot ser motiu de controvèrsia



tota la remodelació de tipologies, no se n'ha aconseguit el desprendiment, estem en condicions d'afirmar que des de la perspectiva de la teoria periodística: la distinció entre informació i opinió és una fal·làcia.

Sota les dues perspectives més a què hem al·ludit a l'inici d'aquest apartat ens estendrem menys perquè molts dels elements subratllats ens serviran i no caldrà repetir-los.

Des de la perspectiva de la Sociologia del Coneixement, la desconstrucció del mite del objectivisme arrossega la presumpta distinció entre informació i opinió. CHILLÓN (1998) sintetiza així l'aportació sociocognitiva:

"viene a decirnos que los comunicadores no pueden prescindir de sus particulares ideologías, sentimientos, actitudes –y, en resumen, de su *Weltanschauung*–, y así mismo que su tarea está constreñida por múltiples condicionamientos relativos a las rutinas productivas, a la cultura profesional imperante y, entre otros factores más, al extendido uso de las formas y procedimientos expresivos que componen la *retórica de la objetividad*.

"Una retòrica en cuya urdimbre estilística se condensa y expresa con notable eficacia y capacidad persuasiva no sólo el *mito del objetivismo* considerado en general, sino muy singularmente el mito de la *objetividad periodística*" (CHILLÓN 1998, 89)

Un cop desmuntat el mite de l'objectivitat, la distinció entre opinió i informació no té cap mena de sentit. L'estratègia de credibilitat, basada en la neutralidad que garantiria la distinció, queda feta miques<sup>27</sup>.

El contracte fiduciari entre el lector i el periodista fruit de la institucionalització i legitimació de la funció del periodista (RODRIGO 1995, 161) es posa permanentment en tensió, és una negociació permanent de tal manera que la noció d'objectivitat opera així:

---

política. Vegeu també SCHUDSON (1978) sobre la noció d'objectivitat en el periodisme nord-americà (citada per CHILLÓN 1998)

<sup>27</sup> Les obres de TUCHMAN (1972 i 1984), BERGER i LUCKMANN (1966) han tingut un paper fonamental en aquest camp. A TUCHMAN (1972) hi ha una descripció de les estratègies del discurs periodístic per semblar veritable. TUCHMAN (1984) (*La producción de la noticia*) tracta la construcció de la notícia com a una part de la construcció social de la realitat.

"Du point de vue du receuteur, la notion d'objectivité repose sur un jeu étrange qui consiste à peu près en ceci: un discours sur des événements de l'actualité sera jugé objectif lorsque le récepteur a le sentiment que, s'il avait été là où les événements ont eu lieu, il les aurait décrit à peu près de la même façon. On fait appel, on le voit, à l'idée d'une expérience subjective inexistante (donc imaginaire), qui fonde le jugement d'objectivité." (VÉRON 1990, 13-14)

VÉRON ratifica així el desmantellament del mite de l'objectivitat i, per tant, la manca de fonament de la distinció entre opinió i informació. El mateix VÉRON assenyala immediatament una de les rellevants conseqüències del mite per aquesta investigació:

"En même temps, bien entendu, lorsqu'il y a croyance, la diversité de stratégies discursives, les multiples réalités, restent invisibles. *Lorsqu'il y a croyance, on ne voit pas l'énonciation*" (VÉRON 1990, 14)

I quan s'arriba a percebre l'enunciació, el que era una teoria de la representació esdevé una teoria de la construcció:

"les médias informatifs se multiplient, et ils nous racontent ce qui se passe dans cette réalité que l'on appelle l'actualité du monde: ils nous la *représentent* plus ou moins bien, avec plus ou moins d'objectivité ou de *déformation*. A partir d'un certain moment, une rupture se produit: on commence confusement à comprendre que les médias ne sont pas de re-producteurs mais des *producteurs* de réel. (VÉRON 1990, 14)

Que els mitjans siguin productors de realitat social no els dona el monopoli d'aquesta producció. Com diu RODRIGO al criticar les apories del model constructivista en una versió que associaria la construcció de la realitat únicament i exclusivament als mitjans:

"Este modelo puede caer en la falacia de considerar a los mass media como los constructores de la realidad sin tener en cuenta la interacción de la audiencia. Por ello debe quedar bien claro que la construcción de la realidad por los mass media es un proceso de producción, circulación y reconocimiento". (1989, 31)

Com recullen RODRIGO (1989, 30) i MARIN i TRESSERRAS (1994, 60), la noció de 'construcció social de la realitat' tal com l'entenen BERGER i LUCKMANN (1966) se situa prioritàriament en la

vida quotidiana<sup>28</sup>, en la qual té lloc una institucionalització de les pràctiques i de les funcions socials, entre les que hi figuren les dels mitjans.

Malgrat que puguem parlar, doncs, d'una construcció social de la realitat, és pertinent, per evitar un relativisme absolut, distingir en la construcció de la notícia la intervenció de tres mons diferents, el món real, el món de referència i el món possible:

"El món «real» són els esdeveniments primaris que el periodista ha d'interpretar. El món de referència és el model amb què el periodista interpretarà els esdeveniments. El món possible és la narració construïda pel periodista a partir del món real i del món de referència" (RODRIGO 1990, 161)

Retornant a la qüestió prioritària d'aquest apartat, un cop constatada que la realitat és una construcció social intersubjectiva –en la qual intervenen els mitjans– no té cap base mantenir que és possible la distinció entre informació i opinió.

En la discussió que hem conduït fins ara ha aparegut el llenguatge dues vegades. Recordem-ho. Ja GOMIS en el pròleg de la segona edició d'*El medio media* (GOMIS 1987)<sup>29</sup> diu:

"Por mi parte sigo manteniendo que todo es interpretación, desde la noticia al editorial. ¿Qué otra cosa puede ser la noticia más puramente informativa sino una interpretación selectiva de algo ocurrido, realizada por medio de los recursos del lenguaje? La información es interpretación de realidades y la opinión, interpretación de posibilidades."

I després VÉRON:

"En même temps, bien entendu, lorsqu'il y a croyance, la diversité de stratégies discursives, les multiples réalités, restent invisibles. *Lorsqu'il y a croyance, on ne voit pas l'énonciation*" (VÉRON 1990, 14)

Les referències als recursos del llenguatge i a l'enunciació posen de manifest la rellevància del gir lingüístic en les ciències humanes<sup>30</sup>. Un dels exponents destacats de l'aplicació de la

---

<sup>28</sup> Usem el terme vida quotidiana com fan MARÍN i TRESSERRAS (1994, 60-61) prenent-lo d'Agnes HELLER (1977). La vida quotidiana és "el conjunt de les activitats que caracteritzen la reproducció dels homes particulars, els quals al seu torn, creen les possibilitats de la reproducció social" (HELLER 1977, 19) i, "en fórmula de la mateixa autora, un «ferment secret de la història». És l'espai en què tenen lloc l'experiència i la consciència individuals, perquè la vida quotidiana engloba totes les altres realitats". (MARÍN i TRESSERRAS 1994, 61)

<sup>29</sup> Citat per BORRAT (1988, 78).

lingüística a l'estudi dels mitjans de comunicació és Teun VAN DIJK. L'Anàlisi Crítica del Discurs que ell proposa –a la qual dedicarem el tercer capítol– és una mena d'anàlisi del discurs que parteix del Sociocognitivisme i de la Pragmàtica i es preocupa per revelar com la ideologia s'expressa, interpreta, legitima i es reproduïx en el discurs. En particular, permet revelar a través de l'anàlisi dels textos les creences que abriga el que els elabora.

Encara sota el punt de vista del sociocognitivisme, les representacions mentals són creences que poden ser de dues menes, valoratives i objectives<sup>31</sup> (VAN DIJK 1996, 17). En tots dos casos una creença és expressable per una proposició que consisteix en l'emissió d'un judici.

Entendrem per creences objectives aquelles que emeten un judici sobre el qual es pot establir la veritat o falsedat d'acord amb paràmetres socialment acceptats, com, per exemple, l'observació personal, la deducció lògica vàlida, la investigació científica, etc. Noti's que així definit es tracta d'un concepte carregat de relativitat, perquè la consideració d'una creença com a veritable o falsa depèn del tipus de societat i del moment històric en què s'expressa. El que en una societat s'entén per sentit comú està format per un conjunt de creences objectives que es tenen per vertaderes.

Per creença valorativa entenem aquella que implica un judici que pressuposa valors que no són socialment compartits, que són només d'un individu o d'un grup social. En el llenguatge natural –en particular, el llenguatge dels lectors–, de les creences valoratives se'n diu opinió i de les objectives, coneixement o informació. Noti's que hi pot haver creences valoratives que es presentin en el discurs com a creences objectives i vertaderes, la qual cosa revela el caràcter ideològic i per tant absurd –ja en una primera instància– de la distinció entre opinió i informació pel que fa a garantir la imparcialitat i d'aquí la credibilitat del discurs.

Ara bé, les creences s'expressen en el discurs mitjançant proposicions, sense perdre de vista que una mateixa creença es pot expressar mitjançant proposicions diverses (VAN DIJK 1997, 254), cada manifestació discursiva generarà implicacions i pressuposicions que constitueixen noves

---

<sup>30</sup> Vegi's CHILLÓN (1989). D'altra banda, per una genealogia del gir lingüístic de la filosofia, precedent al de les altres ciències, és enriquidor *Corrientes de la investigación en las ciencias sociales. 4. Filosofía* (RICOEUR 1982).

<sup>31</sup> Farem aquí només una breu síntesi d'aquestes qüestions perquè en el capítol dedicat a l'ACD s'hi tracten extensament.

proposicions que tant poden expressar creences objectives com valoratives. De fet, com veurem exemplificat en el capítol tercer i continuament al llarg de les anàlisis dels editorials que ens ocupen, partint de proposicions presentades com creences objectives s'infereixen creences valoratives i, fins i tot, en ocasions, creences objectives falses. La qual cosa torna a fer absurda la distinció entre informació i opinió.

Per efectuar la deducció de les esmentades inferències i l'avaluació crítica de les creences expressades en el discurs, es revela útil analitzar les tries lèxiques, els subjectes identitaris –aquí en sentit lingüístic–, les formes verbals, les metàfores gramaticals, els recursos estilístics –inclosos els retòrics–, –allí on l'enunciador hi deixa les empremtes ideològiques – dins de línia general de l'ACD que postula VAN DIJK.

La dialèctica entre el que hem anomenat "realitat" –tant en el sentit del món «real», com en el del món referencial de RODRIGO (1990) o de la realitat com a construcció social– i els mitjans de comunicació (CHILLÓN 1998, 95) té lloc a través del discurs lingüístic i, per tant, l'anàlisi crítica d'aquest discurs ha de ser de caràcter lingüístic. Es tracta d'una dialèctica d'interacció entre el coneixement general –com a conjunt de creences objectives i valoratives– i el coneixement dels experts –entre els qual s'hi compten els mèdia com a experts sobre la realitat– que fabrica els dipòsits de sentit (BERGER I LUCKMANN 1997) o el que denominem normalment «tradicció» (CHILLÓN 1998).

Hem abordat des de tres perspectives la crítica d'una de les proposicions centrals de l'estratègia de credibilitat i estem en condicions d'afirmar que:

*P.1.5.*

La distinció entre informació i opinió és una fal·làcia i, en conseqüència, els compromís dels mitjans amb els lectors està en fals

## 1.6. Els editorials com a discurs polític

D'entre les múltiples veus que es manifesten a les planes dels diaris, d'entre el pluralisme de la polifonia i d'entre la pluralitat dels diaris, unes veus destaquen, les dels editorials. La polimorfia amb què els diaris s'autopresenten a les seves planes no els impedeix, a ells, com a actors socials i polítics, manifestar-se amb singularitat expressa en els editorials. Això és el que esperen els lectors i així ho constaten els investigadors<sup>32</sup>:

"Der Leitartikel ist Quintessenz oder die Flagge der Zeitung (der Zeitschrift), eine Kundgebung der Redaktion. (...) Die größeren Abonnementzeitungen veröffentlichen in jeder Nummer einen Leitartikel. Ursprünglich stand er, um seine Bedeutung herauszustreichen, immer an einleitender Stelle der ersten Seite, an einer Art Ehrenplatz des presseorgans, meist auch graphisch durch Schriftgrad, Schrifttype oder Kasten hervorgehoben. (...) Die Leitartikler formulieren die Linie der Zeitung".<sup>33</sup> (REUMANN 1996,108-109)

"L'editoriale è il momento di 'personalizzazione' del quotidiano, il suo spazio di intervento all'interno dell'informazione". (BUSSA 1989, 16)

"És l'instrument màxim d'influència de què disposa el mitjà" (GOMIS 1989, 168).  
"L'anàlisi dels editorials permet conèixer els fluxos de la influència, els problemes que preocupen i les solucions que es proposen en una societat, a més a més de posar de manifest les posicions d'un diari i el seu grau de coherència" (GOMIS 1989, 175).

"El artículo editorial es la opinión del periódico. Así, a secas, fuere cual fuere el tema sobre el que opina. Entendido como la opinión del periódico, el editorial ocupa un rango impar dentro del discurso polifónico. Ni los artículos ni las columnas de Opinión pueden disputárselo. Artículos y columnas sólo son opiniones que se publican y que pueden leerse en el periódico. En tanto que artículos y columnas sólo involucran, como opiniones, a sus autores individuales, el editorial involucra institucionalmente al propio

---

<sup>32</sup> Aportem aquí evidentment només una petita mostra de cites. Els manuals normatius de Periodisme, trets dels diversos consells per escriure un bon editorial, són tots coincidents en definir aquestes peces com a l'expressió de l'opinió de la publicació. A part dels citats, vegeu MARTÍNEZ ALBERTOS (1983), MARTÍN VIVALDI (1973), GUTIÉRREZ PALACIOS (1984) (on hi ha un recull ampli de diferents autors), CASASÚS i NÚÑEZ LADEVÉZE (1991), GOMIS (1989).

<sup>33</sup> "L'article editorial és la quinta essència o la senyera del periòdic (o de la revista), una manifestació de l'opinió de la redacció. (...) Els grans periòdics amb subscriptors publiquen a cada número un article. Originàriament, per remarcar-ne la significació, es col·locaven en un lloc preeminent a la primera plana, a un lloc d'honor de l'òrgan de premsa i es destacaven mitjançant el cos, el tipus i la caixa de la lletra. (...) Els articles editorials formulen la línia del periòdic." [La traducció és de l'autor].

periódico. Y el periódico es el primer interesado en subrayar esta involucración, distinguiendo a este mensaje entre todos los otros que publica. Dicho de otro modo: en el discurso del periódico, los editoriales hacen las veces de los mensajes formales que el dirigente de un partido comunica en nombre de su propio partido. Poseen una representatividad institucional". (BORRAT 1988, e-5<sup>34</sup>)

Com ja hem apuntat (apartat 1.2), el diari té diverses opcions dins de la superfície redaccional per intervenir políticament. Per tant, si volguéssim analitzar exhaustivament la intervenció del periòdic en un determinat conflicte o conjunt de conflictes, hauríem d'estudiar pràcticament totes les possibles manifestacions de la seva actuació en les diverses seccions (i també les absències, clar). [Aquest no és l'objectiu de l'estudi que aquí es tracta].

Ara bé, pressuposem que si l'editorial quan s'ocupa d'un tema ho fa en nom del diari, el mateix mapa ideològic<sup>35</sup> que es palesarà globalment en les diverses intervencions dels diari, es manifestarà també en el contingut de l'editorial. [Un altre treball interessant, però que depassa els nostres interessos seria constatar com es reflecteix l'opinió de l'editorial en l'elaboració de les informacions i en les publicacions d'opinions que li són favorables].

No discutim aquí si l'editorial és una peça gaire o poc llegida, ni sí té poca o molta influència, o si la té entre el gran públic o particularment sobre l'elit social i política<sup>36</sup>, sinó la particularitat de l'editorial com a manifestació del discurs del diari. Atesa la pluralitat de veus que apareixen a les planes, hi podem trobar opinions radicalment oposades, o bé matisadament contràries, o bé absolutament favorables a la línia ideològica del diari, i per tant, seria aventurat treure conclusions de només una mostra d'aquestes peces que en descriguessin *la* línia. Però, d'entre totes les veus, la de l'editorial sí que expressa l'orientació del diari, i per tant en el seus textos es manifesta la mateixa ideologia que dona coherència a tot el producte. Podríem dir, metafòricament, que estudiant els editorials estudiarem l'ADN polític –i per tant també ideològic– del diari que hi està contingut, encara que només en sigui una part.

---

<sup>34</sup> A falta de numeració en les planes de la tesi, numerem la primera plana del capítol de Borrat 1988 dedicat als editorials com a pàgina e-1 i seguim a partir d'aquell punt.

<sup>35</sup> Parlarem d'ideologia com a sistema de creences o de representacions mentals (HALL 1998, 45).

<sup>36</sup> Les apreciacions dels estudiosos són en aquest camp diverses, però el nostre interès està no en la recerca orientada cap els efectes, sinó en el segment on s'origina el discurs.

Comprovem en primer lloc, seguint BORRAT (1989) i GRABER (1981), que els editorials que tracten sobre assumptes polítics són un exemple d'ús del llenguatge polític.

"Cuando la línea política se hace explícita, su escenario es el editorial. De manera implícita, en cambio, la línea política recorre y modela todo el temario publicado: entendida como estrategia del periódico, decide inclusiones, exclusiones y jerarquización tanto en los escenarios de los relatos informativos como en los escenarios de los comentarios políticos" (BORRAT 1989, 33)

Pel que fa a la caracterització del llenguatge polític, compartim amb GRABER, l'apreciació segons la qual:

"By and large, what makes verbal and nonverbal language *political* is not a distinctive vocabulary or form. Rather, it is the substance of the information it conveys, the setting in which this information is disseminated, and the functions that political languages perform. When political actors, in and out of government, communicate about political matters, for political purposes, they are using political language. In similar manner, physicians use the language of medicine when they communicate about their professional concerns". (1981, 196)

Per tant, hi ha tres elements decisius per identificar els llenguatge polític:

- la informació que transmet.
- el marc en què la transmet.
- les funcions que executa.

Els editorials transmeten informació necessàriament, perquè si no és sobre aquesta base no podrien comentar res. El comentari, en aquest cas, és sobre una informació que per definició és política.

El marc general és el del diari, però el marc concret és el de l'espai dedicat a l'editorial, un espai identificat com aquell on s'expressa l'opinió del diari, o sigui un marc on es pren partit.

Les funcions del llenguatge polític, seguint la mateixa autora (GRABER 1981, 119-203) consisteixen a:

- 1 – disseminar informació,



- 2 – establir l'agenda política.
- 3 – interpretar i lligar aspectes diversos de la realitat,
- 4 – projectar-los sobre el futur i el passat i
- 5 – estimular algun tipus d'acció.

La primera condició és consubstancial al rol del mitjans de comunicació: difondre informació sobre l'estat de la política, els actors explícits, etc. Una informació que pot contenir –sobretot en el cas dels editorials–, a més de descripcions, judicis de valor.

La segona condició, l'establiment de l'agenda pública, és tan consubstancial als mitjans que per definir-la, la mateixa GRABER hi recorre:

"Once they [the topics] become matters of public attention –usually through mass media publicity-- they are likely to become matters of public action as well. If, for instance, needs for public child care centres or for tariffs to protect the textile industry from cheap foreign imports are widely discussed by political leaders, legislative or executive action becomes probable. This is particularly true if discussion by political leaders receives extensive and sustained mass media publicity and if it is preceded, accompanied, or followed by discussion by members of the general public" (1981, 201)

Interpretar i establir lligams entre els diversos aspectes de la realitat – la tercera condició– queda prou palesa pel rol dels mitjans com a co-constructors de la realitat social. La discussió de l'apartat anterior sobre la separació entre opinió i informació ha mostrat que si alguna cosa ningú no discuteix és el caràcter d'interpret de la realitat dels mitjans o d'interpretador successiu de la realitat social (GOMIS 1991, 191). Per descomptat, lligant uns fets amb uns altres les realitats construïdes varien:

"They [politicians] explain the significance of events, indicate their causes and interrelations with other events, and pass judgements about the merits of particular situations. They also justify their own actions by linking them to sound motives, goals, and development. All this can be done explicitly or implicitly through arranging the data of politics into a variety of patterns" (GRABER 1981, 203)

És clar que on GRABER es refereix als polítics, el terme es pot intercanviar pels 'diaris'. I, per mostrar com les diferents realitats construïdes poden instar creences i accions també diferents, continua:

"Depending on which interpretation or, to use a different term, which 'definition of the situation' becomes accepted by politicians and their publics, beliefs and actions based on them can be diametrically different" (GRABER 1981, 203)

La interpretació del present sovint es veu reforçada per la interpretació del passat i ambdues serveixen per projectar propostes per al futur. ¿Què fa si no l'editorialista quan analitza els fets – incloses les paraules, en tant que fets– dels polítics professionals o quan fa balanços de les seves actuacions? ¿Què fa, sinó projectar sobre el futur, quan recomana o exigeix una nova actuació ja sigui dels polítics com del públic?<sup>37</sup>

És el que succintament VAN DIJK resum així:

"Los editoriales, al parecer, se estructuran en tres categorías principales: definición y evaluación de los sucesos y recomendaciones o conclusión morales sobre las medidas que se deberían tomar para restringir o evitar «disturbios» futuros". (VAN DIJK 1997, 175)

L'encaix dels editorials polítics dins de l'ampli ventall del llenguatge polític queda plenament ratificat. Si tenim en compte, com hem vist a l'apartat 1.1. que els diaris són actors polítics, podem esperar –i intentarem demostrar– que el seu discurs segueix la línia del quadrat ideològic descrit per VAN DIJK (1996, 21), segons el qual els autors:

- 1– ressalten el que consideren els seus encerts, les bones propietats i accions del grup amb què s'identifiquen o defensen.
- 2– mitiguen els desencerts, defectes i errors d'ells mateixos o del grup afí.
- 3– ressalten els desencerts, defectes i errors d'aquells a qui s'oposen i
- 4– mitiguen el que consideren els encerts, bones propietats i accions d'aquells a qui s'oposen.

---

<sup>37</sup> Els manuals normatius sobre que ha de ser un bon editorial i l'estil de sol·licitació –tant si es d'acció com si es d'opinió– ratifiquen el caràcter polític del llenguatge dels editorials.

Per BUSSA (1984) és tan palès que aquest és un comportament habitual dels editorialistes que ho argumenta amb una cita d'una conferència de Raymond ARON en què aconsella sobre els editorials<sup>38</sup>:

"ci sono delle norme precise che un buon editorialista non dovrebbe mai seguire e che Raymond Aron nel corso della sua conferenza, ha sintetizzato nelle quattro regole di una discussione disonesta:

*Primo requisito:* è essenziale ragionare per scrivere un articolo di fondo, ma non è necessario farlo in modo giusto.

*Secondo:* in caso di dubbio interpretare sempre gli atti dell'avversario nel modo peggiore.

*Terzo:* mostrare sempre la debolezza della controparte e mai la propria.

*Quarto:* non cercare mai di comprendere il proprio avversario.

Anche se espressi in modo ironico, questi sono i veri difetti, quelli più frequenti, dell'editoriale politico" (BUSSA 1984, 20)

Fins aquí s'ha constatat, per una banda, que els editorials encara que siguin peces etiquetades d'opinió contenen informació i per tant a més d'estar subjectes al compromís global del diari amb els lectors, allò que aporten com a informació està subjecte a les especificitats del contracte que l'afecten.

D'altra banda, en primer lloc, s'ha constatat que els editorials són un tipus de realització del llenguatge polític, la qual cosa ratifica la caracterització del diari com a actor. En segon lloc, pel fet de ser expressió de l'opinió política singular del diari, el seu estudi pot revelar quin és l'ADN ideològic de la publicació<sup>39</sup>. L'ADN d'una ideologia que, donada la coherència global –que no homogeneïtat– del discurs del diari, serà la prevalent en el conjunt de les seves actuacions a la superfície redaccional. Estem en condicions de resumir que:

*P.1.6.*

Els editorials són cristallitzacions del llenguatge polític i concentrats ideològics dels diaris.

<sup>38</sup> Citat per BUSSA (1984, 20)

<sup>39</sup> Insistirem i desenvoluparem addicionalment aquest punt en el capítol dedicat a l'ACD.

## 1.7. El discurs mediàtic i la construcció d'identitats

Al llarg d'aquest capítol, hem pogut constatar a través d'un recorregut bibliogràfic significatiu com els mitjans de comunicació són instruments de producció, transmissió i recepció de sentit i, per tant, com a tals, com col·laboren amb altres institucions en la construcció de la realitat social i política (BERGER i LUCKMANN 1966 i 1997); hem constatat també que la realitat social i política és sobretot conflictiva (BORRAT 1988, TOURAINE 1977, DAHRENDORF 1971). Un altre aspecte remarcable dels vistos fins ara és que els conflictes són matèria prima privilegiada dels discursos dels mitjans (BORRAT 1988); aquests discursos són també polítics, tant perquè els mitjans són actors com perquè el seu discurs sobre la política compleix tots els requisits que permet qualificar-lo com a llenguatge polític propi d'un actor (BORRAT 1988 i GRABER 1981).

Hauríem, doncs, d'acabar aquest capítol fonamentant com el llenguatge polític condiciona la construcció d'identitats col·lectives, de la qual cosa podríem deduir que els discursos dels mitjans són co-constructor d'identitats.

Entendrem per identitat col·lectiva la representació mental que els components d'un grup social tenen de si mateixos com a grup singularitzat. És a dir, la forma en què un grup es veu a si mateix com a col·lectiu humà diferenciat d'altres col·lectius (ZALLO 1997, 48). La diferenciació en grups té lloc primordialment a través dels conflictes.

Podem parlar de diferents formes d'identitat en la mesura que podríem catalogar diversos tipus de conflicte (ètnics, culturals, socials, etc.). Però tots ells tenen a veure amb el poder o en formes d'influir sobre el poder<sup>40</sup> i per tant poden ser qualificats de polítics. Dit això, cal tenir en compte que sempre que –per exemple, perquè citem a altres autors– parlem de conflictes socials o culturals i, correlativament, d'identitats socials o culturals, hi ha impregnada una dimensió política.

---

<sup>40</sup> Vegi's la discussió del primer apartat en què BORRAT revela el caràcter polític del que TOURAINE defineix com a conflicte social. Dit senzillament, si hi ha conflicte és perquè hi ha dominació i, per tant, hi ha lluita al voltant del poder que s'expressa en la dominació.

Tornant, doncs, al concepte d'identitat, CASTELLS (1998, vol. 2, 28) diu que:

"La identidad es la fuente de sentido y experiencia para la gente. (...).

"Por identidad, en lo referente a los actores sociales, entiendo el proceso de construcción del sentido atendiendo a un atributo cultural, o un conjunto relacionado de atributos culturales, al que se da prioridad sobre el resto de las fuentes de sentido".

Tal com l'hem ofert, la definició de CASTELLS té dos problemes. El primer és que pot fer pensar que la identitat és un procés i no una representació mental. Si bé aquesta definició té la virtut d'emfasitzar la dinamicitat –i, si es vol la mal·leabilitat del concepte<sup>41</sup>–, no té en compte que en cada moment els individus –i els col·lectius d'individus– tenen una idea de la seva identitat, és a dir, una creença o una representació mental concreta de la seva identitat –en funció de la qual actuen–. Si la identitat fos un procés, i no una representació mental, no podria ser una font de sentit per a la gent com ell mateix diu. De fet, la imprecisió no és adjudicable a CASTELLS perquè unes línies més avall diu:

"Es fácil estar de acuerdo sobre el hecho de que, desde una perspectiva sociológica, todas las identidades son construidas<sup>42</sup>". (Vol. 2, 29)

Per tant estem parlant de representacions mentals, d'un conjunt de representacions que podem considerar com a subconjunt dels dipòsits de sentit de què parlen BERGER i LUCKMANN (1997). Aquí està el segon problema, ¿què entén CASTELLS per sentit?:

"Defino *sentido* como la identificación simbólica que realiza un actor social del objetivo de su acción". (Vol. 2, 29)

És a dir, *el per què* un actor fa el que fa. I la raó per la qual fa una cosa o l'altra pot ser expressada (simbòlicament) per una diversitat de elements que operen com a símbols: (per honorar les) banderes, (per conservar les) danses, els cants, (pel bé de) la família, (per no malmetre) la terra, (per defensar) el territori, (per) solidaritat, etc. Així s'entén que digui:

---

<sup>41</sup> En el capítol següent, el segon, farem una aproximació més detallada del concepte.

<sup>42</sup> Noti's que si acceptéssim que la identitat és un procés –no el resultat d'un procés–, després de convergir amb els sociòlegs en considerar que és una construcció, no quedaria més remei que deduir que és la construcció d'un procés

"La construcción de las identidades utiliza materiales de la historia, la geografía, la biología, las instituciones productivas y reproductivas, la memoria colectiva y las fantasías personales, los aparatos de poder y las revelaciones religiosas. Pero los individuos, los grupos sociales y las sociedades procesan todos estos materiales y los reordenan en su sentido, según las determinaciones sociales y en su marco espacial/temporal". ( vol. 2, 29).

La construcció de la identitat, el reprocessament dels materials, forma part d'un procés de socialització en el qual, en qualsevol cas –cultural, social, etc.–, els conflictes hi tenen un paper destacat com a motors de canvi.

Efectivament, en la descripció que fa BORRAT (1988) de les etapes<sup>43</sup> per les quals transcorre un conflicte social (exemplificador per a nosaltres) diu:

"Primera etapa: formación de cuasi-grupos, es decir, de un conjunto manifiesto que ocupa posiciones sociales. A estos cuasi-grupos se les atribuyen ciertas características comunes, aún cuando los propios componentes no se percaten de ellas, ni de los intereses latentes que representan esos cuasi-grupos. En la unidad social de referencia se van formando los dos bandos en conflicto.

"Segunda etapa: organización de los cuasi-grupos en agrupaciones fácticas. Se produce una cristalización, una evolución consciente de los intereses latentes. Todo conflicto social tiende a manifestarse: "donde hay intereses latentes no está lejos su epifanía" (DAHRENDORF 1971,197). Cada vez que los aglomerados se pueden describir como cuasi-grupos se ha alcanzado el dintel de la organización en grupos de intereses. Pero para que los conflictos encuentren su manifestación visible han de cumplirse determinadas condiciones técnicas (personales, ideológicas, materiales), sociales (reclutamiento sistemático, comunicación) y políticas (libertad de asociación).

"Tercera etapa: configuración final de los conflictos. Para que los mismos conflictos alcancen este estadio de desarrollo hace falta que los elementos integrantes presenten, ya, una identidad organizada". (1988, 51-52)

El procés explica com es perceben gradualment els interessos del grup –per tant com es va construint la seva identitat– i com, si les condicions són apropiades, el conflicte es fa visible i els actors poden passar a una forma organitzada de la seva identitat; la qual cosa cohesiona el grup i referma la representació mental compartida del col·lectiu. La identitat és així integrant i

---

de construcció. Encara que seria pensable com a abstracció de segon grau –de fet, construcció de la construcció–, seria una derivació que buidaria de contingut semàntic la identitat i li impediria ser font de sentit.

<sup>43</sup> Descripció que BORRAT extreu de DAHRENDORF (1971, 195)

producte del conflicte –que la retroalimenta–. Sense percepció conscient dels interessos del grup –una forma d'identitat– el conflicte no s'inicia. Un cop arranca, es consolida la percepció diferenciada del grup –en ocasions fins i tot organitzadament–, és a dir, la identitat col·lectiva.

Ara bé, en parlar de la primera etapa, BORRAT, com s'ha vist, diu:

"A estos cuasi-grupos se les atribuyen ciertas características comunes, aun cuando los propios componentes no se percaten de ellas, ni de los intereses latentes que representan esos cuasi-grupos" (1988, 51)

¿Com s'atribueixen als grups les seves característiques comunes sinó a través de les definicions de la situació política<sup>44</sup> que s'executen mitjançant el llenguatge polític? GRABER n'assenyala el pes:

"the potency of verbal definitions of political situations springs from the fact that they become bases for beliefs and actions, even though they are not readily verifiable. Meanings, motives, and evaluations are mental constructs with no counterpart in physical reality".(GRABER 1981, 204)

Cada grup construeix així, mitjançant el discurs, una realitat política diferenciada de les dels altres grups amb qui manté una relació conflictiva. Ara bé, en la construcció d'aquestes realitats no només intervenen les definicions que en un moment determinat puguin fer els líders polítics o els mitjans:

"These realities have been communicated to people from childhood onward. Collectively, they constitute the specific world views which social scientists call shared 'political socialization'". (GRABER 1984, 204)<sup>45</sup>

Si la socialització política, és a dir, la integració dels individus i els grups en el sistema polític, no és efectiva els conflictes latents esdevenen amb facilitat manifestos:

---

<sup>44</sup> Ja hem argumentat més amunt com qualsevol conflicte social és polític i per aquest motiu podem lligar sense cap transició addicional les etapes definides per a un conflicte social amb l'ús del llenguatge polític que hi intervé.

<sup>45</sup> GRABER pren el concepte de 'socialització política' de MUELLER, C. 1973. *The politics of communication: A study in the political sociology of language socialization, and legitimation*. Nova York: Oxford University Press.

"Continuous socialization creates «reality sleeves»<sup>46</sup> –series of fixed perspectives and interpretations view and interpret ongoing events. Such shared perspectives and interpretation provide a basis for feelings of mutual interest and belonging within a society. This sense of community is essential for the development and maintenance of allegiance to political communities. When it is a lacking, civil strife and even breakup of political entities may ensue". (GRABER 1984, 204)

Hem vist, doncs, que el llenguatge polític condiciona la manifestació del conflicte, en la mesura que intervé en la configuració de les realitats construïdes, en tant que representacions mentals dels actors. Són precisament les representacions mentals del conflicte les que contenen les representacions mentals dels actors, és dir, les seves identitats. De fet, hem vist amb una mica més de detall per què, en la mesura que les representacions mentals de la realitat són co-construïdes pels mèdia, els mèdia són també co-constructors de les identitats. O sigui, tal com volíem demostrar:

*P.1.7.*

El discurs dels mèdia és co-constructor de les identitats col·lectives.

---

<sup>46</sup> Vegeu MUELLER (1973).



## Capítol 2. Identitat, nacionalisme i nació

La multidisciplinarietat dels estudis al voltant del nacionalisme explica que existeixin tant definicions sovint ben poc coincidents com una manca de precisió en molts dels conceptes en ús. Intentarem en aquest capítol aportar una visió integradora des de la Politologia i que alhora permeti la clarificació i precisió de les categories a què recorreguem. Dels quatre apartats en deduirem sengles proposicions que constituïran la segona columna que sosté el fonament teòric de la present investigació.

### 2.1. El nacionalisme com a forma d'identitat

Tots els individus amb ús de raó responen quan se'ls crida pel nom, entenen una llengua, formen part d'algun tipus de grup i tenen una certa consciència de la seva individualitat, ja sigui com a éssers particulars –diferenciats dels altres que coneixen– ja sigui com a membres del grup –diferenciat d'altres grups dels quals –tant si els coneixen com si no– en tenen alguna representació mental i, per tant, una certa consciència de la seva identitat.

Tot i que la mateixa antroponímia reflecteix el llast cultural<sup>1</sup> de cada país, perquè en els noms i cognoms dels nostres amics, coneguts i parents hi ha les arrels de la nostra societat, com diu MIRA (1984, 14), a cap cultura les persones no en tenen prou responent a la pregunta ¿vostè qui és?, tot donant un nom, sinó que han de poder respondre també a la pregunta ¿vostè què és?, amb la qual cosa s'identifiquen com a membres d'un grup bàsic i se situen socialment. La pregunta sobre la identitat –¿vostè qui és?– ja mostra que hi ha, almenys dos individus, el que pregunta i el preguntat, i per tant suposa l'existència d'una societat –almenys de dos membres–. La reformulació de la pregunta per a un mateix –¿qui sóc?– respon a una necessitat psicològica de l'individu per situar-se en el context social.

GUIBERNAU (1996, 72), ho planteja així:

"The key question with regard to identity is 'Who am I?' Identity is a definition, an interpretation of the self that establishes what and where the person is in both social

---

<sup>1</sup> Vegeu MORANT I PEÑARROYA (1995, 69).

and psychological terms. When one has identity one is situated; that is, 'cast in the shape of a social object by the acknowledgement of [one's] participation or membership in social relations'<sup>2</sup>). Identities exist only in societies, which define and organize them".

Si existeix un grup d'individus que comparteixen la consciència de formar part d'un mateix grup, podem parlar d'identitat col·lectiva:

"Una identitat col·lectiva és un estat de consciència compartit o coincident, un sentiment més o menys explícit de pertànyer a una categoria específica de gent, a un grup ben definit o a una *communitas* de contorn més imprecís però d'una crida emocional més forta. Les identitats són realçades per un moviment reflexiu a partir de *jo* cap a *altri* (singular) contraposant un *nosaltres* a un *altri* (plural)". (BARRERA-GONZÁLEZ 1996, 231).

La naturalesa reflexiva de la identitat posa en evidència que es tracta d'una representació mental que, com totes, és construïda. Té sentit, per tant, dir amb BARRERA-GONZÁLEZ que:

"Així una identitat col·lectiva es construeix per mitjà de manipulacions ideològiques, simbòliques o rituals. Ara bé sens dubte aquestes ideologies, sistemes simbòlics i mites graviten damunt unes realitats sociològiques, culturals i històriques preexistents, les quals en el procés manipulador tendeixen a ser més o menys augmentades, recreades segons les circumstàncies". (BARRERA-GONZÁLEZ 1996, 231)

Podem ara reprendre el que en el darrer apartat del capítol anterior hem pres de CASTELLS:

"Es fácil estar de acuerdo sobre el hecho de que, desde una perspectiva sociológica, todas las identidades son construidas. Lo esencial es cómo, desde qué, por quién y para qué. La construcción de las identidades utiliza materiales de la historia, la geografía, la biología, las instituciones productivas y reproductivas, la memoria colectiva y las fantasías personales, los aparatos de poder y las revelaciones religiosas. Pero los individuos, los grupos sociales y las sociedades procesan todos estos materiales y los reordenan en su sentido, según las determinaciones sociales y en su marco espacial/temporal". (Vol. 2, 29)

Tractant-se, doncs, d'un procés de construcció, qui hi participa condiona el contingut expressat en creences de la identitat col·lectiva, la seva representació mental, el que és conegut com a imaginari col·lectiu. Si algun dels participants en la construcció de la identitat, no només hi pren part sinó que controla el procés, en determinarà el contingut simbòlic –en sentit ampli– i la producció de sentit en el grup.

---

<sup>2</sup> GUIBERNAU cita YARDLEY & HONESS (eds.) (1987, 121)

El context espacial/temporal en què es desenvolupa la identitat col·lectiva està ineludiblement marcat per relacions de poder –com fa palès el fet que alguns actors tinguin més control que uns altres sobre el procés de construcció mateix– i, per tant, és pertinent distingir com fa CASTELLS (1998, vol. 2, 30) tres tipus d'identitat:

"– *Identidad legitimadora*: introducida por las instituciones dominantes de la sociedad para extender y racionalizar su dominación frente a los actores sociales, un tema central en la teoría de la autoridad y la dominación de Sennett<sup>3</sup>, pero que también se adecua a varias teorías del nacionalismo.

"– *Identidad de resistencia*: generada por aquellos actores que se encuentran en posiciones/condiciones devaluadas o estigmatizadas por la lógica de la dominación, por lo que construyen trincheras de resistencia y supervivencia basándose en principios diferentes u opuestos a los que impregnan las instituciones de la sociedad, como Calhoun<sup>4</sup> propone cuando explica el surgimiento de las políticas de identidad.

"– *Identidad proyecto*: cuando los actores sociales, basándose en los materiales culturales de que disponen, construyen una nueva identidad que redefine su posición en la sociedad, y al hacerlo, buscan la transformación de toda la estructura social. És el caso, por ejemplo, de las feministas cuando salen de la trincheras de resistencia de la identidad y los derechos de las mujeres para desafiar al patriarcado y, por lo tanto, a la familia patriarcal y a toda la estructura de producción, reproducción, sexualidad y personalidad sobre la que nuestras sociedades se han basado a lo largo de la historia."

La tipificació d'una identitat en un o un altre dels tres tipus no és immutable. Un col·lectiu format al voltant d'una identitat de resistència pot –i sovint ho fa– desenvolupar un projecte i reconfigurar la identitat col·lectiva. El projecte pot tenir èxit, instaurar-se i, a partir d'aquí, la identitat –abans de resistència– pot transformar-se en identitat legitimadora del projecte en qüestió.

No només en el curs del temps la identitat pot variar, sinó que en el si d'una mateixa consciència col·lectiva poden conviure components dels tres tipus, perquè, per exemple, les condicions polítiques siguin tals que en alguns aspectes identitaris la comunitat se sent agredida i, per tant, presenta resistència i al mateix temps el grup dissenya un projecte de futur i disposa parcialment d'institucions públiques –amb caràcter d'Estat– per intentar legitimar un projecte, que pot comportar algun tipus de domini. Les tres categories i les seves

---

<sup>3</sup> SENNETT (1986).

<sup>4</sup> CALHOUN (1994, 17)

combinacions poden adequar-se, per tant, a les diverses manifestacions històriques de la identitat col·lectiva.<sup>5</sup>

Entre les identitats col·lectives, les ètniques i les nacionals són fenòmens generalitzats (BARRERA-GONZÁLEZ 1996, 232) i algunes de les identitats nacionals tenen com a base de suport les identitats ètniques.

La definició d'ètnia de Max WEBER, com a "aquells grups humans que alimenten una creença subjectiva sobre l'estirp comuna per similituds físiques, o de costums, o ambdues coses alhora, o per uns records de colonització i migració" (1993, 678), fa patents diverses característiques de la identitat ètnica. En primer lloc, que es tracta d'una percepció subjectiva –creença en una estirp comuna–, però, en segon, lloc, que parteix d'uns trets contrastables –similituds físiques, costums, records compartits, etc.– i no exclusius. En tercer lloc, palesa que la definició de l'ètnia està íntimament lligada a la cultura.

Així, per exemple, SMITH (1979)<sup>6</sup> defineix l'ètnia basant-se en sis condicions: a) una denominación común y un sentido colectivo de solidaridad; b) una creencia subjetiva en una historia común, contrastada o mítica; c) una adscripción, simbólica o real, a un territorio; d) señas culturales compartidas de tipo identitario tales como la lengua, la religión o el folklore; e) una conciencia autoadscriptiva de su sentimiento de pertenencia; f) sus diferencias, por fin, deben ser objeto de reconocimiento por los demás.

La definició de SMITH, no s'ha d'entendre en sentit normatiu sinó descriptiu, atès que en la majoria dels grups amb consciència d'identitat ètnica és compleixen les sis condicions. I en un sentit similar s'ha d'entendre també la definició d'ètnia de MORENO (1995)<sup>7</sup>:

---

<sup>5</sup> Si entenem el nacionalisme o la identitat nacional com una de la variants de la identitat col·lectiva –malgrat que encara no l'hem caracteritzat particularment–, els tres tipus d'identitat descrits per CASTELLS hi són igualment aplicables.

HABERMAS (1989, 89) subministra un exemple d'identitat legitimadora: "el nacionalismo, tal y como se desarrolló en Europa desde fines del siglo XVIII, es una forma específicamente moderna de identidad colectiva. Tras la ruptura con el Ancien Regime (...) los individuos se emancipan en el marco de libertades ciudadanas abstractas. La masa de los individuos así liberados se torna móvil, no sólo políticamente como ciudadanos, sino económicamente como fuerza de trabajo, militarmente como obligados al servicio militar y, también, culturalmente como sujetos a una educación escolar obligatoria, que aprenden a leer y escribir y se ven arrastrados así por el remolino de la comunicación y cultura de masas. En esta situación es el nacionalismo el que viene a satisfacer las necesidades de nuevas identificaciones".

<sup>6</sup> Citat per LETAMENDÍA (1997, 66).

<sup>7</sup> Citat per LETAMENDÍA (1997, 66).

"una comunidad autónoma autoconsciente caracterizada por un conjunto de valores y creencias compartidos, una lengua propia, un sentido de pertenencia y una asociación, real o imaginaria, con una historia y territorios específicos, lo que le confiere unas características peculiares en relación a otros grupos que así lo reconocen".

En tots dos casos es palesa l'estret lligam entre ètnia i cultura<sup>8</sup>, però hem de deixar la porta oberta amb WEBER, a la tria d'uns o altres elements per part del grup social en qüestió a l'hora de definir-se a si mateix. L'única condició *sine qua non* és l'existència d'una creença –necessàriament subjectiva– que els seus membres formen un grup amb algun tipus d'elements culturals emanats de la seva història que els distingeix d'altres, és a dir, una consciència d'identitat arrelada –realment o míticament– en la història.

Com diu BARRERA-GONZÁLEZ:

"Com a fenòmens generalitzats les identitats col·lectives, les identitats nacionals i les ètniques serien formes específiques d'identitat col·lectiva [que] no es poden reduir ni confinar als elements, econòmics o sociològics, constituents d'aquestes, sigui el que sigui el que nosaltres creguem que són. La consciència de pertinença deriva parcialment d'un fet històric objectiu redefinit o recreat en cada circumstància, de visions del món i idiosinèràsies compartides, i d'especificitats culturals. Això és, hi ha d'haver un grau substancial de contingut "ètnic". Ara bé, per esdevenir una identitat col·lectiva eficaç, tot això s'hauria de moure per la voluntat política en unes circumstàncies històriques específiques. Més enllà d'això, perquè un moviment etnonacionalista enèrgic esdevingui un actor polític, s'ha d'articular una ideologia consistent i una agenda política. Encara més, perquè tal moviment reïxi, ha de sorgir l'oportunitat de prendre el poder del centre que l'ha monopolitzat fins aquest moment. Podríem dir que això és anàleg a la distinció conceptual marxista entre *classe en si mateixa* i *classe per si sola*." (1996, 232)

És a dir, sobre la base d'una identitat ètnica, hi pot haver una voluntat política que porti el grup a formular reivindicacions que eventualment consisteixin en reclamar sobirania política. En aquest moment podem parlar de l'existència d'una reivindicació nacionalista, d'un moviment polític –el nacionalisme–, d'una identitat, ja no ètnica, sinó nacional.

Consistentment, per GUIBERNAU (1996):

---

<sup>8</sup> Després d'aquesta descripció detallada estem en disposició d'entendre la definició de cultura segons THOMPSON (1990, 132): "Culture is the pattern of meaning embodied in symbolic forms, including actions, utterances and meaningful objects of various kinds, by virtue of which individuals communicate with one another and share their experiences, conceptions and beliefs". Aquesta definició té l'avantatge d'incloure no només la llengua sinó tota mena fenòmens relacionals i, per tant, també comunicatius dins d'una societat.

"By 'nationalism' I mean the sentiment of belonging to a community whose members identify with a set of symbols, beliefs and ways of life, and have the will to decide upon their common political destiny" (47)

L'autora sintetitza així dues comprensions del nacionalisme que entén que queden coixes (les de GELLNER i GIDDENS), però a continuació restringeix la denominació de nacionalistes a aquells que reclamen un estat propi, no només decidir el seu destí polític:

"Thus, while Gellner argues that 'nationalism is primary a political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent'<sup>9</sup>, Giddens points to the psychological character of nationalism, 'the affiliation of individuals to a set of symbols and beliefs emphasising commonality among the members of a political order'<sup>10</sup>, but undermines the political character of nationalism by remaining silent about the specific claim of nationalists in creating their own state. (...)

"In my view, in understanding nationalism it is crucial to consider the will to seek and exercise state power, referring both to the claim to create a state and to the process of building it". (GUIBERNAU 1996, 48)

Per GUIBERNAU, seria una condició *sine qua non* per poder considerar un moviment com a nacionalista la reivindicació d'un estat propi, tal com diu GELLNER, i també HOBBSBAWM (1992, 17)<sup>11</sup>, entre d'altres, però com KEATING (1996) ha mostrat hi ha nacionalistes que no aspiren a un estat propi<sup>12</sup>.

D'altra banda, la síntesi proposada per GUIBERNAU posa de relleu el component emotiu del nacionalisme que arrenca de la mateixa concepció d'identitat:

"The defining criteria of identity are: continuity over time, and differentiation from others, both fundamental elements of national identity. Continuity springs from the conception of the nation as a historically rooted entity that projects into the future. Individuals perceive this continuity through a set of experiences that spread out across time and are united by a common meaning, something that only 'insiders' can grasp. Differentiation stems from the consciousness of forming a community with a shared culture, attached to a concrete territory, both elements leading to the distinction between members and 'strangers', 'the rest' and 'the different'".(1996, 73)

---

<sup>9</sup> GELLNER (1983, 1)

<sup>10</sup> GIDDENS (1985, 116).

<sup>11</sup> HOBBSBAWM (1992, 17) afegeix que per als nacionalistes el seu deure polític cap a la nació s'imposa sobre tota altra mena d'obligacions del tipus que siguin i això distingiria el nacionalisme modern d'altres formes menys exigents d'identificació nacional o de grup que també existeixen.

<sup>12</sup> KEATING es basa en el cas de Catalunya per mostrar l'existència de nacionalistes no partidaris d'un estat propi.

Com l'autora apunta, la diferenciació s'origina en la consciència de formar part d'un grup que comparteix una cultura lligada a un territori<sup>13</sup>. En el si d'aquesta cultura els individus s'identifiquen, però ¿com té lloc el procés?:

"Values, beliefs, customs, conventions, habits and practices are transmitted to the new members who receive the culture of a particular society. The process of identification with the elements of a specific culture implies a strong emotional investment. All cultures single out certain parts of a neutral reality and charge them with the meaning. Individuals are born within cultures that determine the way in which they view and organize themselves in relation to others and to nature".( GUIBERNAU 1996, 75)

Per als individus que es socialitzen en el si d'una cultura, la identitat ètnica – a vegades nacional– subministra el marc sociohistòric i la consciència de formar part d'aquesta comunitat es crea a partir de la comunicació entre ells, de la compartició de significats, de símbols, de ritus, de sentits.

"The consciousness of forming a community is created through the use of symbols and the repetition of rituals that give strength to the individual members of the nation. By favouring occasions in which they can feel united and by displaying emblems – symbols– that represent its unity, the nation establishes the boundaries that distinguish it from others". (GUIBERNAU 1996, 81)

En aquest context, l'ambigüïtat dels símbols amb què s'identifica la comunitat té una funció crucial per cohesionar el grup:

"All communities use symbols as markers. Symbols not only stand for or represent something else, they also allow those who employ them to supply part of their meaning. Hence if we consider a flag as a symbol of a particular country, its meaning cannot be restricted to the relationship flag-country. Rather, it achieves a special significance for every individual memories or feelings. Symbols do not represent 'other things' unambiguously. They express 'other things' in ways which allow their common form to be retained and shared among the members of a group, whilst not imposing upon them the constraints of uniform meanings." (GUIBERNAU 1996, 81)

Un conjunt de símbols, com argumenta GUIBERNAU, serveix per dissoldre les diferències en el si de la nació i permet que els individus s'hi sentin representats sense objeccions i això, en

<sup>13</sup> MOLLÀ (1994, 33) assenyala que, a part dels elements político-administratius, "la territorialitat és un element cohesionador no solament perquè defineix un àmbit d'aplicació de normes i disposicions, sinó perquè esdevé un espai simbòlic que genera identitat".

particular, dóna al nacionalisme una gran capacitat mobilitzadora<sup>14</sup>. Els símbols procedeixen del passat i són, per tant, un lligam amb el passat, però serveixen al present només en la mesura que poden ser recreats i reinterpretats –encara que sigui de forma diferent per cada individu– perquè no perdin la seva funcionalitat. En la recreació i reinterpretació els mitjans de comunicació hi tenen un paper no menyspreable. En particular, en la difusió de la imatge dels líders –tot un símbol– de la comunitat a totes les cases del territori..

Des de les descripcions analitzades d'identitat, ètnia i nacionalisme, estem en condicions d'afirmar que:

*P. 2.1.*

El nacionalisme és un tipus d'identitat col·lectiva, basat en una identitat ètnica, que reclama sobirania política per al grup que identifica com a nació.

---

<sup>14</sup> Ben entès, no només el caràcter ambigu dels símbols dóna capacitat mobilitzadora al nacionalisme. Com apunta CAMINAL (1996, 155): "El nacionalismo es una forma de identidad de las sociedades modernas y la parte de irracionalidad que ello conlleva –en la medida que define muy directamente lo que es el propio "yo" frente al "no yo"– le otorga una gran capacidad movilizadora sobre todos los que participan del mismo sentimiento nacional".



## 2.2. La nació com a construcció política

L'estudi de l'historiador Miroslav HROCH (1968)<sup>15</sup> sobre el sorgiment dels moviments nacionals minoritaris a Europa i la divulgació dels resultats en 1985 i 1993<sup>16</sup> han contribuït al que MÁIZ (1997, 167) anomena un consens sobre la consideració de la nació com a construcció social i política.<sup>17</sup>

HROCH (1994, 105) constata que en un moment determinat --fase A-- grups selectes de la comunitat ètnica no dominant comencen a investigar i difondre les característiques lingüístiques, culturals, socials i a vegades històriques del seu grup, i, en general, no plantegen reivindicacions nacionals, "alguns ni tant sols creien que el seu grup pogués arribar a constituir-se com a nació."

En una fase següent --la B-- apareix una nova formació d'activistes que intenta guanyar per a les seves idees tants membres del grup ètnic com li sigui possible. Es tracta de despertar la consciència nacional per a la creació d'una futura nació. Comencen a discutir sobre la seva etnicitat, a pensar-la com una nació potencial i a intentar convèncer els membres de l'ètnia -- "compatriotes", diu HROCH-- de la importància de pertànyer-hi conscientment a la nació. D'aquests esforços, en diu "moviment nacional" i ho distingeix del que ell anomena "nacionalistes". Per HROCH (1994, 105):

"nacionalismo strictu senso es otra cosa: a saber, ese punto de vista *antepone absolutamente los valores de la nación a todo valor e interés*. Y no era precisamente cierto que todos los patriotas de los movimientos nacionales de Europa Central y Oriental del siglo diecinueve o principios del veinte fuesen nacionalistas en este correcto sentido de la palabra"

El raonament de HROCH és tautològic. Si defineix, tal com ho fa, el nacionalisme de forma restrictiva --sota una presumpta concepció correcta de la denominació--, inevitablement els que ell anomena patriotes --però no partidaris d'anteposar els valors de la nació a qualsevol

<sup>15</sup> HROCH, Miroslav. 1968. *Die Vorkämpfer der Nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*. Praga: U. Karlova

<sup>16</sup> HROCH, M. 1985. *Social preconditions of national revival in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 1993. «From National Movement to the Fully-Formed Nation». *New Left Review*, núm. 198: 3-21. [versió castellana a la revista *Viento Sur*, núm. 13, 1994]

<sup>17</sup> L'obra de HROCH ha estat elogiada des de HOBBSAWM (1992, 12) fins a LLOBERA (1996, 266-7), autors que mantenen apreciacions certament distants sobre el nacionalisme.

altra cosa– quedaran exclosos de la consideració de nacionalistes. El que diu HROCH no és que els "patriotes" no s'identifiquessin com a nacionalistes<sup>18</sup>, sinó que anomenar-los ara "nacionalistes" és incorrecte. Però com que la definició que ell dóna és normativa i no descriptiva, no és adequada des del moment que hi pot haver participants del moviment nacional –esforçant-se per construir una nació– que no anteposin la nació a no importa què. En tot cas, aquesta disquisició era necessària per evitar confusions i fixar els termes que usem en aquest treball.

Deixada de banda, doncs, aquesta discussió instrumental, ens interessa més ressaltar les fases que distingeix HROCH en l'evolució del moviment nacional. Després de les fases esmentades, finalment, es pot entrar en una tercera fase –la C– en la qual la majoria de la població atorga un valor a la seva identitat nacional, és a dir, apareix un moviment de masses i també les diferències en el seu st.

"Fue sólo durante esta fase final cuando pudo tomar cuerpo una estructura social completa , y cuando el movimiento se dividió en las ramas clerical-conservadora, liberal y democrática, cada una con sus propios programas" (HROCH 1994, 106)

La gènesi del moviment nacional posa en evidència el caràcter constructiu de la identitat nacional i, per tant, de la consciència nacional. Si –encara que sigui provisionalment– admetem que no existeix la nació<sup>19</sup> sense que hi hagi una consciència nacional estesa, de masses, hem d'admetre que la nació és també una construcció. De forma congruent, HROCH entén per nació:

"un gran grupo social integrado por una combinación de varios tipos de relaciones objetivas (económicas, políticas, lingüísticas, culturales, religiosas, geográficas, históricas), y su reflejo subjetivo en la conciencia colectiva. Muchos de estos lazos podrían sustituirse mutuamente: algunos jugando un rol especialmente importante en

---

<sup>18</sup> Aquest és un extrem que no està en discussió.

<sup>19</sup> Després de tractar sobre el nacionalisme impulsat des de l'estat, i en particular el cas del nacionalisme espanyol, FONTANA (1996, 14-15) diu:

"L'altra forma d'entendre el problema, que no considera el nacionalisme com el producte d'una nació, sinó la nació com el resultat de l'existència d'un nacionalisme, té força similituds amb la manera que Edward Thompson defineix el que és una classe social: una relació real entre diversos grups d'homes que tenen interessos comuns, i contraposats als d'altres, que no té existència real al marge d'aquesta dinàmica. Entesa així una nació resultaria ésser, sobretot, una voluntat col·lectiva, i hi hauria, per tant, fet nacional quan un grup prou important de gent decideixen que volen formar una nació; que tenen coses en comú que els diferencien d'altres i que volen actuar conjuntament i projectar plegats el seu futur. Deixem-nos doncs d'essencialisme".

un proceso de construcción nacional y otros solamente un papel secundario. Pero entre ellos, tres destacan como irremplazables:

(i) la "memoria" de algún pasado común, considerada como "destino" del grupo o al menos de sus componentes esenciales,

(ii) una red de lazos lingüísticos o culturales que permitan un mayor grado de comunicación social dentro del grupo que fuera de él;

(iii) la idea de la igualdad de todos los miembros del grupo organizados como una sociedad civil" (1994, 104)

El consens entorn de l'òptica constructivista<sup>20</sup> es plasma, segons MÁIZ (1997, 167), en tres punts fonamentals.

"1. El nacionalismo se considera como un fenómeno estrictamente moderno, e inseparable vinculado al Estado. De esta suerte, la génesis de los nacionalismos se inscribe, cualesquiera sean sus raíces etnohistóricas, en una específica arena político-institucional, ora por ser inducido desde el Estado-nación, ora por canalizar la impugnación de un Estado-nación<sup>21</sup> o un Imperio multinacional o colonial y reclamar un Estado propio<sup>22</sup>.

"2. La nación no constituye un dato primordial, objetivamente cristalizado, sino el producto contingente de un proceso de construcción social y política que tiene lugar en determinados contextos institucionales y sociales.

"3. El concepto de nación deviene, por lo tanto, una categoría práctica más que objetiva o sustancial, destinada a dar cuenta de la percepción política, compartida en la conciencia de los actores, de una identidad colectiva específica nacionalitaria y por ello necesariamente, de un fenómeno de masas y no de elites". (167-8)

MÁIZ, no obstant, alerta que aquesta fórmula de consens també pot ser assumida pel que anomena un model explicatiu que entendria el nacionalisme com a expressió d'una etnicitat subjacent -exògena, en la mesura que podria considerar-se independent de la mobilització nacional-. Segons el model explicatiu, el nacionalisme seguiria la seqüència:

---

<sup>20</sup> L'òptica constructivista no s'ha de confondre amb una idea vulgar d'artificialitat absoluta que abunda entre els comentaris periodístics sobre nacionalisme aprofitant només el títol de l'obra d'ANDERSON (1983) *Imagined communities*. Com diu KEATING (1996, 19), "la cultura permite a los individuos compartir una comunidad imaginada (ANDERSON 1983) con personas a las que no conocen".

<sup>21</sup> Resulta lúcida en aquest context, l'apreciació de LETAMENDIA (1997, 69) (de la qual extreu el títol del seu llibre *Juego de espejos*): "La identidad étnica puede, pues, limitarse a la exhibición de símbolos grupales, quedando por tanto inactiva políticamente. Su conversión en identidad etno-política (requisito indispensable para la transformación de un movimiento étnico en movimiento nacional) es resultado de una doble actitud del grupo étnico: su reacción contra la creación por el centro de la Sociedad y la Comunidad nacionales, y su voluntad de crear una Sociedad y una Comunidad etno-nacionales propias, en un proceso de imitación, o de mimesis, antagónica del centro".

<sup>22</sup> Ja hem discutit anteriorment aquest extrem: no necessàriament tots els corrents nacionalistes reclamen un estat propi. De tota manera, aquesta precisió aquí és del tot menor.

- "1. Una previa *etnicidad*, diferenciada objetivamente entorno a una serie de rasgos (lengua, "raza", cultura<sup>23</sup>, tradición, territorio, etc.),
- "2. Genera una matriz prepolítica de *intereses nacionales* comunes, de los cuales la comunidad, mediante la labor de sus élites e intelectuales, resulta progresivamente consciente, hasta el extremo de
3. Conformer una *identidad colectiva* asumida por sectores más o menos amplios de la población, y cuya expresión política origina tarde o temprano
4. Un *movimiento nacionalista* que, descubriendo y generalizando la diferencia nacional a sectores más amplios, reivindica, en fin,
5. El derecho de autodeterminación y la exigencia de un propio *Estado*, que permita el autogobierno y canalice la defensa de los intereses propios de la comunidad". (1997, 169)

La seqüència seria vàlida tant per als nacionalismes contra l'estat central, com per al nacionalisme de l'Estat-nació. Per aquest segon cas, n'hi hauria prou de canviar l'ordre per 1-2-5-3-4.

Malgrat la semblança entre el model explicatiu i el constructivista hi ha una diferència notable. Per al constructivisme, entès radicalment, el nacionalisme no és el resultat –la manifestació o exteriorització– d'una nació objectivament entesa, sinó que la nació mateixa és:

"el producto, siempre dinámico e inacabado, de un proceso complejo de construcción política y social que tiene lugar, bajo el impulso del nacionalismo, en determinados contextos culturales, económicos y políticos". (1997.169)

Certament, com diu MÁIZ (1996, 131), els intel·lectuals o els activistes no poden inventar tradicions si no hi ha una base disponible, i tampoc poden inventar tradicions que no siguin eficaçment inclusives si no hi ha les precondicions socials i polítiques adequades. Vegem-ne el primer conjunt:

"1. Unas *precondiciones étnicas diferenciales* que, sin embargo, se consideran no como un dato, sino como el producto de un trabajo de selección, filtrado e invención

<sup>23</sup> La distinció, altrament operativa, entre tres concepcions de nació –política, cultural i jurídica– explicada a CAMINAL (1996, 158-163) i que reformulada per LETAMENDÍA (1997, 98) –sota la influència confessada de Seiler (electiva, cultural i política– distingiria entre nació político-jurídica, nació cultural i nació político-electiva, és a la llum de la teoria constructivista radical, tan sols operativa, perquè no seria possible anomenar a cap comunitat cultural amb el terme 'nació cultural' sense la mirada del nacionalisme.

que realizan los nacionalistas sobre una "materia prima" étnica de mayor o menor riqueza, a su vez producto de elaboraciones pasadas de élites e intelectuales" (MÁIZ 1997, 170)

Com el mateix MÁIZ (1997, 171-2) explica, l'etnicitat no és un conjunt de factors objectius predonats/intrínsecs, sinó que és el resultat dinàmic d'un procés de producció política i intel·lectual que forma part de la mateixa mobilització ètnica (no necessàriament nacional). Cada etnicitat emfasitza, selecciona o fins i tot inventa<sup>24</sup> criteris que la diferencien d'altres i que permeten als seus membres sentir-se'n part (llengua<sup>25</sup>, "raça", territori o tradicions)<sup>26</sup>. Per tant, l'etnicitat és una construcció.

El segon conjunt està format per:

"2. Unas *precondiciones sociales* que favorezcan la existencia de una nación; por ejemplo: una matriz de intereses comunes generalizables y potencialmente conflictivos con otro grupo o grupos; una crisis económica de modernización que genere desarraigo y necesidades de identificación en sectores de la población que han perdido los lazos tradicionales; unos umbrales mínimos de movilidad social o de comunicación supralocal que coadyuven a la percepción de un espacio social común, etcétera". (MÁIZ 1997, 170)

És a dir, cal un marc conflictiu, i unes possibilitats d'expansió del conflicte perquè la consciència nacional sigui assumida per una majoria de la població, és a dir, sigui un fenomen de masses<sup>27</sup>. Entre els factors socioeconòmics que afavoreixen la mobilització nacional, hi havia un cert grau de mobilització social (participació en el sistema educatiu, en les eleccions, etc.), un cert grau de mobilitat social vertical (la presència o accés de nacionalistes en estrats socials alts) i l'existència d'una xarxa de comunicació.

Sota aquesta perspectiva, la nació és producte de l'Estat i no a l'inrevés (MÁIZ 1997, 181), perquè l'existència de l'Estat, d'un aparell des del qual es mobilitza una sèrie de recursos en un

---

<sup>24</sup> SMITH (1997, 50) explica que "las imágenes y las tradiciones que contribuyen a la construcción de naciones son, no creaciones artificiales de *intelligentsias*, jefes o ingenieros culturales, sino el producto de una compleja interacción de estos creadores, sus condiciones sociales y las herencias étnicas de las poblaciones elegidas".

<sup>25</sup> La fixació normativa de la llengua, per exemple, forma part d'aquest procés.

<sup>26</sup> En un altre lloc, MÁIZ (1996, 131) defineix els processos de formació ètnica "como dispositivos de intensificación y selección de la significación subjetiva de una multiplicidad de símbolos, así como del logro de una congruencia entre un grupo social definido inicialmente por uno o más símbolos centrales, en el sentido del «mythomoteur» de ARMSTRONG (1982)".

<sup>27</sup> LIÓBERA 1996 critica el criteri restrictiu de la condició de l'existència d'un moviment de masses per poder parlar de nació, perquè, segons ell, ja es pot parlar d'una certa consciència de nació en l'època medieval, quan no hi havia cap moviment extens.

sentit o en un altre, és una més de les eventuals condicions socioeconòmiques. També, a la contra, per enfortir-se, l'estat pot afavorir la mobilització defensiva de les ètnies, tal com hem vist que ho descrivia CASTELLS (1998).

L'ocupació per part d'una ètnia d'un estrat social o econòmic particular pot també afavorir la mobilització. Hi ha d'haver algun tipus d'interès comú que insti el grup a encetar una activitat. Els processos de modernització, com per exemple, la industrialització, la urbanització, la comunicació de masses, poden operar també a favor de la mobilització. De tota manera, el que compta no és que hi hagi una situació socio-econòmica objectiva que comporti un greuge (*grievance*), sinó que el grup ètnic percebi que pateix una privació –"una privació relativa", diu GURR (1993)<sup>28</sup>.

El tercer conjunt consisteix en:

"3. Una propicia *Estructura de oportunidad política*; sea *formal*: descentralización política (Estado consociativo, federal<sup>29</sup>, etc.), apertura del acceso político (nivel de democracia real) que incentiven la politización de la diferencia nacional; sea *informal*: políticas públicas y estratégicas facilitadoras de los gobernantes, desalineamientos electorales, conflictos intraelites, eventual disponibilidad de nuevos aliados, etc." (MÁIZ 1997, 170)

L'estudi de KEATING (1996) sobre Quebec, Catalunya i Escòcia mostra una pluralitat d'elements que encaixen dins de l'Estructura d'Oportunitat Política. Des de la política pràctica en relació amb l'estat del benestar fins a la política lingüística, passant per les particularitats del sistema polític, són ítems que configuren les possibilitats de construcció de la nació, si aquesta no existeix, o bé les possibilitats de modificar-la si ja existeix, o sigui si s'ha consolidat un moviment de masses amb consciència nacional –per naturalesa, en constant evolució–.

El quart element que descriu les condicions per a la construcció de la nació és:

"4. Una *movilización política* eficaz que, a través de su trabajo organizativo y discursivo, consiga generalizar, en el seno de un amplio bloque social, la existencia de la nación como una evidencia política indiscutible, en torno a unos intereses

---

<sup>28</sup> Citat per MÁIZ (1997, 183).

<sup>29</sup> A RIBÓ, R.; PASTOR, J. (1996) hi ha una discussió sobre diferents possibilitats d'estructuració territorial de l'Estat –autonomies, estat federal i confederal– i les motivacions polítiques que les poden haver aconsellat.

nacionales compartidos y unos objetivos de autogobierno determinados" (MÁIZ 1997, 170)

En definitiva, com diu MÁIZ, l'ètnia no va ser creada una vegada per totes ni existeix una matriu prepolítica d'interessos nacionals, sinó que en el curs de cada mobilització hi ha un procés de construcció de l'etnicitat i de la consciència d'uns interessos nacionals específics.

El moviment nacionalista, en tant que moviment social i, per tant, fenomen cultural, és capaç d'elaborar i generalitzar identitats col·lectives i móns de sentit –marcs interpretatius<sup>30</sup>-. Per una part, és capaç de produir una realitat simbòlica tal, al voltant del grup etnonacional, que el que distingeix l'etnicitat –que és política i cultural– pot deixar d'estar fonamentat en funció de dades de procedència més o menys científica, o d'una consideració racional, per situar-se en el terreny només dels símbols. I en conseqüència, les diferències es reinterpreten per les disputes al voltant dels símbols.

D'altra banda, però, l'acció política que es porta a terme constantment –que és part de l'acció efectiva de la mobilització nacional– es desenvolupa en gran part a través del discurs nacionalista<sup>31</sup>, co-constructor del marc interpretatiu de la realitat.

Els mites i els símbols –com ja hem vist a GUIBERNAU (1996)–, gràcies a la seva ambigüïtat tenen una gran capacitat mobilitzadora. L'articulació de mites, tradicions, valors i símbols amb un projecte de societat o un altre té lloc en el discurs i d'aquí l'interès pel seu estudi.

Pensem que estem en condicions d'afirmar que:

*P. 2.2*

La nació com a realitat política no existeix si no hi ha una consciència nacional de masses. Així entesa, la nació és radicalment una construcció política

<sup>30</sup> Per "marc interpretatiu" s'entén un conjunt de creences col·lectives que doten de sentit la participació dels individus en l'acció col·lectiva. La diferència que hi pugui haver amb els dipòsits de sentit de BERGER I LUCKMANN (1997) és menyspreable.

<sup>31</sup> En aquest sentit també producció simbòlica, pel que té el discurs de símbol.

### 2.3. La pluralitat nacionalista

En nom del nacionalisme s'han emprès guerres d'alliberament i guerres de conquesta, s'han comès genocidis i se n'han evitat. El nacionalisme com a ideologia s'ha vist elogiat i condemnat. L'endemà de la independència dels països bàltics<sup>32</sup> després de l'ensorrament polític de l'URSS, els corrents nacionalistes basc i català experimentaven una considerable eufòria i quatre dies més tard, arran de la tragèdia a l'antiga Iugoslàvia, nombrosos analistes – periodistes, però també sociòlegs i politòlegs, per citar-ne només de dues menes – adjudicaven l'origen dels mals al nacionalisme (GIRÓ 1996, 134).

Per a FUSTER (1985, 100), els nacionalismes dels estats s'han configurat en ple segle XX i tenen dos enemics:

"els exteriors, i la xenofòbia hitleriana no era més criminal que la dels holandesos, la dels belgues, la dels francesos o, la dels italians, i paro de comptar, els uns contra els altres, «nacions» contra «nacions»; i els interiors, que som la merdeta afligida dels catalans, dels occitans, dels bascos, dels gallecs, dels del Tirol, de les infinites «minories» balcàniques, o un petit grup de poblets que no parlen l'idioma oficial. Els nacionalismes estatals han tingut la missió històrica de fer-se la guerra els uns als altres, d'una banda, i, de l'altra, la de suprimir dràsticament les reminiscències «nacionals» discrepants".

Acadèmics i investigadors de totes les branques es preocupen pel que anomenen les dues cares del nacionalisme. La multiplicitat de versions del nacionalisme posa en qüestió el rigor amb què es parla en termes generalitzants de fenòmens històrics dispars. Que tinguin trets comuns, no justifica que tots puguin ser inclosos dins de la mateixa categoria.

Per exemple, com GUIBERNAU apunta:

"We cannot ignore the so-called 'Janus-faced' character of nationalism. Thus, while some authors focus on the beneficial side of nationalism and closely relate it to achievement of citizenship rights and democracy, others emphasize its noxious character by associating it with fascism in Europe and with the waging of wars". (1996, 45)

---

<sup>32</sup> KEATING (1996, 157)



D'entrada, es pot establir una distinció, com fa de fet GUIBERNAU entre el nacionalisme de les nacions sense estat i el de l'estat-nació recollint una certa tradició. Certament, els recursos de l'un i de l'altre són diferents i responen bàsicament a necessitats humanes o institucionals diferents.

També KEATING (1996 i 1997)<sup>33</sup> estableix una distinció, que encara que ell reconeix com a metodològica, projecta certa llum per distingir entre un nacionalisme ètnic i un altre de cívic, que es correspondria amb la distinció que altres autors fan entre o bé nacionalisme continental o alemany i nacionalisme liberal, o bé nacionalisme cultural i nacionalisme polític, o bé entre nacionalisme organicista i nacionalisme voluntarista. La diferència, en tot cas, residiria en establir qui constitueix la nació i quina és la base per legitimar les reivindicacions nacionalistes. Per uns –el nacionalisme ètnic– la pertinença a l'ètnia-nació ve donada per naixement, i per als altres –el nacionalisme cívic–, els individus decideixen voluntàriament constituir-se en comunitat (KEATING 1996, 13).

En el cas del nacionalisme ètnic, ateses unes característiques determinades –com poden ser la llengua o la religió, poques vegades elements genètics– es pot atribuir als individus una identitat. En funció dels criteris i dels valors que se'ls atorguin ens trobarem amb un o un altre tipus de nacionalisme de diferències no menyspreables.

KEATING (1996, 14-15) distingeix entre tres polítiques ètniques diferents. Una d'integrant, en la qual els grups ètnics –no necessàriament nacionals– basant-se en una ciutadania comuna demanen participació igualitària en la vida social i política; una de particularista, en la qual els grups reclamen un tracte diferenciat, i una disgregativa, en la qual els grups ètnics reivindiquen l'autodeterminació i eventualment un estat propi.

Les dues categories, la cívica i l'ètnica –amb les seves variants– són tipus ideals que serveixen per analitzar els moviments nacionals, els programes i les polítiques menades pels governs, però no són descriptives en la mesura que no existeixen en forma pura. Formes d'un i d'altre nacionalisme conviuen en el si dels moviments nacionalistes i, com diu KEATING (1997, 97-98):

---

<sup>33</sup> En la mateixa línia està GREENFIELD (1992 i 1997).

"Els líders de moviments fonamentalment ètnics solen emprar el llenguatge del nacionalisme cívic a l'exterior, per donar legitimitat internacional als seus projectes; en altres casos, els líders inventen identitats ètniques com a mecanismes de mobilització política, com als primers anys de la Lliga Llombarda a Itàlia".

De tota manera, que un nacionalisme pugui ser identificat com a cívic no és cap garantia d'anul·lació del seus trets negatius, perquè, certament l'ètnic pot trobar una vessant racista, però de forma similar, el cívic pot esdevenir xenòfob.

Abans d'esmentar el nacionalisme, CASTELLS (1998), com hem vist a l'apartat 2.1., ja establia tres tipus d'identitat –legitimadora, de resistència i de projecte– en funció de les relacions de poder que caracteritzen el context en què són construïdes. L'autor responia així a una preocupació:

"Es fácil estar de acuerdo sobre el hecho de que, desde una perspectiva sociológica, todas las identidades son construidas. Lo esencial es cómo, desde qué, por quién y para qué. La construcción de las identidades utiliza materiales de la historia, la geografía, la biología, las instituciones productivas y reproductivas, la memoria colectiva y las fantasías personales, los aparatos de poder y las revelaciones religiosas. Pero los individuos, los grupos sociales y las sociedades procesan todos estos materiales y los reordenan en su sentido, según las determinaciones sociales y en su marco espacial/temporal. Propongo como hipótesis que, en términos generales, quién construye la identidad colectiva, y para qué, determina en buena medida su contenido simbólico y su sentido para quienes se identifican con ella o se colocan fuera de ella". (CASTELLS 1998, vol. 2, 29)

També MÁIZ (1997, 207) recorda que en cada cas l'articulació de valors, elements ètnics diacrítics, interessos socioeconòmics i objectius polítics caracteritzarà l'orientació política del moviment nacionalista. L'anàlisi comparada –diu– mostra que hi ha tres tipus ideals d'estratègies emmarcadores: l'etnonacionalisme, el patriotisme constitucional i el populisme. Les dues primeres es correspondrien amb el nacionalisme ètnic i el cívic en la terminologia de KEATING.

L'etnonacionalisme defineix la identitat col·lectiva en funció d'uns trets objectius diferencials, els que defineixen per a ell, l'etnicitat. El patriotisme constitucional posa en el centre de les preocupacions la ciutadania, els drets individuals, les garanties jurídiques i el pluralisme democràtic. I l'estratègia populista reformula la contraposició nosaltres/ells, en termes de poble/elits. També constata MÁIZ (1997, 209-210) que a cada país el nacionalisme oscil·la

entre aquests tres models d'estratègia en funció de les conjuntures (les precondicions ètniques, socials i l'estructura d'oportunitat política).

Però les varietats que pot presentar l'etnonacionalisme, en funció de quins trets escull per definir l'etnicitat, o les varietats del patriotisme constitucional –per exemple en relació amb la immigració–, o el populisme –per exemple en el recurs a la política de símbols i el pes que atorga a la corresponent càrrega emotiva– donen una gamma extensíssima de possibilitats.

És més, com tots els autors reconeixen, en el si del nacionalisme –aquí considerat com a sinònim de moviment nacionalista– hi ha una multiplicitat de corrents i cada un d'ells defensa una constel·lació particular de proposicions que en defineixen l'ideari –o doctrina si se li vol dir així–. Per suposat, no tots els corrents tenen el mateix pes, n'hi ha d'hegemònics en cada moment, però això no elimina la diversitat. Del fet que un o altre sigui hegemònic se'n pot esperar una o altra conducta per part dels membres i –per la condició d'hegemònic– d'una part substancial de la població. És a dir, que és al corrent hegemònic a qui s'ha de demanar responsabilitats per les actuacions polítiques de la nació que dirigeix i no als altres ni al conjunt del moviment nacionalista.

De corrents nacionalistes n'hi ha de confessades i n'hi ha que afirmen que no ho són, però la seva pràctica ho desmenteix. La nació és el marc privilegiat per a fer política – a favor o en contra del poder i a favor o en contra de la nació – i, per tant, el nacionalisme és tan present i inserit en la cultura del món contemporani que empeny GREENFIELD a dir:

"El nacionalisme és un sistema cultural molt distintiu; com a tal és un marc d'ideologies polítiques, un marc d'ideologies econòmiques, un marc d'ideologies de gènere ... de la nostra organització familiar ... perquè és el marc de la nostra consciència social. Així distingim ... el col·loquem entre els altres. Per distingir cal mirar a l'interior: ¿què és característic d'aquest marc en particular? I hi ha molts nacionalismes diferents. Però, ¿què ens permet caracteritzar vetes o sistemes de pensament, sistemes tancats de pensament, que tenen tantes característiques diferents com varietats de nacionalisme? El fet que comparteixen diversos principis substancials. En el marc del nacionalisme el principi substancial de la consciència política és el principi de solidaritat popular, ..., el principi de la igualtat de les persones definides com a membres de la nació. Ara bé, recordem que això no pressuposa que tothom qui viu en un estat en particular rebi tal definició, i que hi hagi la igualtat esmentada. El principi d'igualtat és només per a les persones definides com a membres de la nació, cosa que, en realitat, pot ser que comporti una absoluta desigualtat de tracte respecte a les persones que no reben tal definició. I sembla que hi ha una altra

característica molt important del nacionalisme, això és la naturalesa secular d'aquest, l'enfocament secular d'aquest, el fet que enfoca *aquest* món, i veu les relacions socials humanes, entre els homes, en compte de veure, per exemple, les relacions entre cada home i el seu faedor com allò que dóna significat a la vida, com a font de significat". (GREENFELD 1997, 242)

És clar que, fins i tot sense compartir del tot les apreciacions de GREENFELD, cada corrent nacionalista té una visió particular de l'etnicitat, dels drets civils i del model de societat. Pot passar que no ho faci explícit o que se n'amagui i ens trobem davant d'un tipus de *catch-all party*, però en tot cas, almenys, a causa del silenci, deixa de qüestionar el model de societat en què està desenvolupant la seva activitat.

FUSTER (1985, 101-102) reflexiona sobre els continguts i la lògica d'alguns nacionalismes:

"Escriu aquestes ratlles amb una pulcra intenció «catalana», no «catalanista», i des d'un racó del País Valencià, per a major *inri*. Pràcticament, hi ha «catalanistes» perquè hi ha «espanyolistes». Si en el fons es discuteixen «interessos» grossos, els «catalanistes» i els «espanyolistes» s'uniran animosament. I tot serà «espanyolisme». En un esquema que no abandoni la venerable noció de «lluita de classes», la burgesia catalana està condemnada a ser tremendament «espanyolista». Prat de la Riba era «espanyolista»: defensor de l'«Espanya Gran». Però no tan «espanyolista» com alguns partits d'esquerra posteriors, si bé es mira. Prat tenia l'excusa de la seva «classe». Els moviments populars, marxistes o no, al Principat, als Països Catalans ¿per què han de ser «espanyolistes»? No cal que siguin «catalanistes». Tan repugnant és un nacionalisme com un altre, i només hauríem de fer una concessió a favor del nacionalisme dels oprimits: de les nacionalitats oprimides".

Tant si considerem el nacionalisme com a una ideologia, com si el considerem sinònim descriptiu de moviment nacionalista, el repàs a la complexitat i varietat del que encobreix aquest terme genèric demostra que és inadequat emetre valoracions sobre ell de forma general. Ni que sigui per elogiar-lo, ni que sigui per demonitzar-lo.

Per tant, estem en disposició d'afirmar que:

*P. 2.3a*

El terme nacionalisme no serveix per denotar una ideologia política sinó un conjunt d'ideologies que, malgrat tenir alguns trets comuns, de portar-se a la pràctica els projectes que abriguen mostrarien diferències polítiques substancials.

I congruentment, entenent el moviment nacionalista també com un moviment complex, podem dir que:

*P. 2.3h*

El qualificatiu 'nacionalista' és insuficient per descriure la ideologia del grup o les persones qualificades.

I, per tant, no és pertinent una avaluació del moviment nacionalista com a tot, sinó de cada un dels seus components atenent a les seves característiques particulars.

## 2.4. Nacionalisme i catalanisme

FUSTER deia l'any 1992, poc abans de morir, que ser nacionalista no és una qüestió d'essencialisme. Amb la ironia i el sarcasme que el caracteritzen, recordava que "Déu Nostre Senyor, quan va fer el món, no va fer les nacions una per una", per tant, les nacions són construccions històriques i com a qualsevol formació històrica comencen i s'acaben algun dia. Fuster acaba dient, però, que en realitat, ningú no sap ben bé que és una nació. (MOLLÀ 1992, 92).

Deixant de banda la ironia de Fuster, si el consens sobre la concepció de la nació com a construcció política és estès, encara ho és més entre historiadors i politòlegs<sup>34</sup> que Catalunya pot ser considerada una nació<sup>35</sup>. Les rigoroses condicions històriques que descriuen les nacions, segons HROCH, es veuen satisfetes en el cas català amb escreix. Per a ell –recordem-ho– una nació és:

"un gran grupo social integrado por una combinación de varios tipos de relaciones objetivas (económicas, políticas, lingüísticas, culturales, religiosas, geográficas, históricas), y su reflejo subjetivo en la conciencia colectiva. Muchos de estos lazos podrían sustituirse mutuamente: algunos jugando un rol especialmente importante en un proceso de construcción nacional y otros solamente un papel secundario. Pero entre ellos, tres destacan como irremplazables:

- (i) la "memoria" de algún pasado común, considerada como "destino" del grupo o al menos de sus componentes esenciales.
- (ii) una red de lazos lingüísticos o culturales que permitan un mayor grado de comunicación social dentro del grupo que fuera de él;
- (iii) la idea de la igualdad de todos los miembros del grupo organizados como una sociedad civil" (1994, 104)

(i) La memòria, tal com HALBWACHS (1968, 68-74) va intentar demostrar al llarg del seu llibre *La mémoire collective* és la més social de les institucions. Les ideologies nacionalistes es fonamenten en la memòria d'un passat reconegut com a propi d'un determinat col·lectiu, és

---

<sup>34</sup> No farem aquí una enumeració d'autors i obres on es pot comprovar el consens, perquè seria massa extensa i ofensiva per a qui deixéssim de citar. Ens limitarem a assenyalar que al llarg de totes els números de *L'Avenç, Revista d'Història* el lector pot trobar referències suficients, especialment en el número especial de 1996.

<sup>35</sup> L'ús del terme 'nacionalitat' que es fa a la Constitució Espanyola i l'Estatut s'explica per la conjuntura en què van ser elaborats els dos textos. La concessió que va representar en 1978 renunciar al terme 'nació' forma part de la història de les negociacions de la transició a la democràcia parlamentària. D'altra banda, l'ús que en els anys posteriors n'han fet alguns polítics ha estat en concomitència amb el no reconeixement del dret d'autodeterminació per Catalunya, que li seria propi per la condició de 'nació', però que, entenen, no seria el cas si se la considera una nacionalitat.

a dir, en l'existència d'un poble amb consciència històrica de ser-ho. Perquè, com diu MIRA (1990, 142) totes les ideologies nacionalistes donen per suposada l'existència d'un poble. I sobre aquesta creença es conrea la consciència de poble, l'essència de la qual és assegurar la continuïtat d'allò que la memòria col·lectiva diu que va ser, memòria que, en el cas del poble català ha trontollat al llarg de la història.

Sobre la "memòria" del passat hi va haver una polèmica entre historiadors arran de la publicació de *La cultura del catalanisme* de Joan Lluís MARFANY (1995) en què l'autor assenyala algunes distorsions en la història de Catalunya i que confirmarien que una part n'és mitificada. Siguin o no encertades les troballes de MARFANY, i sense menystenir per a res el valor que comporta revelar què és una invenció, tots els autors estan d'acord que hi ha suficients elements històrics – i comprovats – com per reconèixer l'existència i validesa d'una memòria de la col·lectivitat.

Sobre l'existència d'una consciència nacional catalana –és a dir, nacionalisme català o catalanisme<sup>36</sup>– l'acord és palès. El mateix MARFANY, en unes jornades sobre qüestió nacional celebrades després de l'aparició del llibre, diu:

"Per tal d'evitar equívocs, recordaré com a preàmbul un parell de punts previs que em semblen veritats fonamentals. El primer és la innegable existència entre els catalans, a la fi del segle passat, d'una clara i forta consciència ètnica. Més encara: no em sembla pas abusiu de qualificar aquesta consciència de "nacional", en el sentit que en ella la identitat col·lectiva apareix molt clarament lligada a: 1) un territori molt precisament definit i 2) una història política. La consciència, a més, venia de lluny. Pierre Vilar ja va remarcar fa més de trenta anys el caràcter molt primerenc d'algunes de les seves manifestacions. (...)

"Aquesta participació [la de "l'ascendent burgesia catalana –seguida sense aparents resistències per la resta de la societat– en la construcció d'una nació espanyola"] constitueix el meu segon punt. La visió de la integració de Catalunya a l'Espanya moderna com una imposició fonamentalment violenta i íntimament –si més no– resistida és una distorsió tan òbvia de la realitat que hauria de ser necessari parlar-ne. No és menys obvi, però que la integració no va comportar mai cap significativa renúncia a la catalanitat" (MARFANY 1996, 19)

---

<sup>36</sup> Utilitzem els termes nacionalisme català i catalanisme com a sinònims. Altrament, podríem entendre per catalanisme l'estricta defensa etnocultural de Catalunya sense cap mena de reivindicació política, però això privaria el catalanisme del component polític que pràcticament sempre l'ha acompanyat. Des del moment que admetem que hi pot haver un nacionalisme que reclama tan sols autonomia, però no un estat propi, per poder distingir un terme de l'altre caldria reduir el catalanisme a un pur folclorisme i incórrer, llavors, en una simplificació ahistòrica. No neguem, quedí clar, que hi pugui haver avui corrents polítiques que s'autoqualifiquen de 'catalanistes' i 'no nacionalistes catalans'.

La consciència nacional catalana s'ha construït amb el pas dels temps. KEATING (1996, 144-147) fa esment als intents de la monarquia espanyola per reduir l'autonomia de Catalunya a partir del segle XVII; de la revolta dels Segadors i la pèrdua del Rosselló, de la guerra de Successió espanyola i la derrota de 1714 –decret de Nova Planta inclòs– i de la transició particular de Catalunya al món modern. En aquests anys, la llengua, les tradicions –incloses les religioses–, el contractualisme, el dret civil català i el record de la independència van ser vectors portadors d'identitat.

Tal com explica FUSTER (1962), la cultura del Renaixement amb la preeminència dels Àustries i el seu sentit unitari –"un monarca, un imperio, una espada"–, grat als renaixentistes, va deixar a mig camí la constitució de l'Estat "modern". Fins aleshores, el concepte d'Espanya tenia un valor antic, comprensiu amb tot el territori, segons el qual els catalans eren espanyols i es podien sentir tant com a part d'Espanya com la resta.

També als segles XVI i XVII abunden testimonis literaris que havien de fer pensar en les Hispànies unides i unitàries de sant Isidor, que Escolano reivindicava com a plural: "no puedo dejar de dolerme de la impropiedad de hablar del vulgo castellano (...) llamando a sola Castilla España y a solos los castellanos españoles" (FUSTER 1962, 173). Durant els segles XVII i XVIII aquesta concepció del cronista Escolano va abundar i representava un cert orgull. Però ja amb Carles V l'estat "unitari" es frustava i el desfasament entre centre i perifèria, segons FUSTER, serà constant fins avui:

"Quan Felip V, amb la Nova Planta, assola l'anacrònic edifici medieval dels «privilegios y libertades», la situació de fet no era alterada. L'Estat Borbònic és ja un estat unitari, però la perifèria segueix sent perifèria i el centre, centre". (FUSTER 1962, 175)

En un altre escrit, FUSTER (1982, 92-97) profunditza sobre la importància d'aquest moment històric en l'aparició del nacionalisme. Afirmar que ateses les característiques de "l'Estat modern",

"postmaquiavèlic, manipulat per les forces feudals i els monarques absoluts, en el començament, i pels tenors del jacobinisme, després, inventaren un «nacionalisme» enèrgic: el nacionalisme estatal vigent" (94)



És a dir, nacionalismes que al cap i a la fi són el resultat d'un patriotisme que intenta frenar el del veí, amb el qual manté interessos geogràficament contraposats. L'altra projecció d'aquest nacionalisme és la interna, quan ha costat molta sang i molta aflicció administrativa mantenir a ratlla el veí, és lògic –dins de la lògica dels dominadors, seguint FUSTER– que es maldi per destruir les resistències dels petits grups que pretenen viure a la seva manera, amb llengua distinta, amb necessitats distintes, etc.

FUSTER explica que centre i perifèria van endurir posicions, a conseqüència de la creença estesa des de l'absolutisme que el centre constituïa la part suprema de l'estat. Tot això va crear les condicions favorables perquè, més endavant, els protagonistes del XIX continuessin sentint-se al marge de l'estat, cosa que es va sumar al fet que la política liberal tampoc servís de cap manera els interessos morals o materials de la perifèria.

Que actualment existeix una consciència nacional de masses va quedar palès a la manifestació de l'Onze de setembre de 1977 i és corroborat per les regulars enquestes d'opinió<sup>37</sup> –incloses les eleccions–.

El conjunt d'elements que es reflecteixen en la consciència nacional, però, depassa àmpliament els mínims estimats per HROCH. Com diu CASTELLS, després d'una documentada síntesi, a Catalunya es compleixen amb escreix les esmentades condicions:

"Espero que tras este recordatorio histórico, pueda concederse que no es una identidad inventada. Al menos durante mil años, una comunidad humana determinada, organizada primordialmente en torno a la lengua, pero también con una buena medida de continuidad territorial, y con una tradición de democracia política y autogobierno autóctonos, se ha identificado como nación en diferentes contextos, contra adversarios diferentes, formando parte de diferentes estados, contando con su estado propio, buscando la autonomía sin amenazar al estado español, integrando a los inmigrantes, soportando la humillación (de hecho, conmemorándola todos los años) y existiendo aún como Cataluña" (1998, vol. 2, 72)

---

<sup>37</sup> En un estudi sociològic fet per Antoni ESTRADÉ i Montserrat TRESSERRA (1990), els autors fan una enquesta a 2000 ciutadans del Principat sobre la consciència de poble diferenciat. Dels 2000 enquestats, 878 eren "autòctons" i 1222, "immigrats". Els resultats poden ser significatius, ja que el 79,4% dels autòctons i el 35,7% dels immigrants van preferir autodefinir-se així: "em considero català que viu a Catalunya". El 13,8% dels autòctons i els 12% dels immigrants van preferir "em considero català que viu a Espanya". El 3,5% dels autòctons i el 33,3% dels immigrants van definir-se com: "espanyol que viu a Catalunya". I, finalment, el 0,3% dels autòctons i l'11% dels immigrants es consideraven "espanyol que viu a Espanya". (59)

(ii) De l'existència d'uns lligams lingüístics o culturals que permetin una millor comunicació dins que no pas a fora del grup, n'hi ha prou de considerar-ne la llengua catalana com la millor demostració. En opinió de MIRA (1990, 165), "difícilment hi ha *qüestió nacional* sense que hi haja també *qüestió lingüística*". Els nacionalismes europeus es fonamenten en arguments històrics i entre aquests hi sol tenir un paper destacat l'argument de la llengua, una llengua que és antiga.

HROCH parla també de lligams culturals específics i, certament, hi ha trets culturals a Catalunya que són diacrítics pel que fa a altres territoris i, per tant, diferencien els paràmetres en què es desenvolupa la comunicació social. No es tracta, no obstant, tant de l'existència de cultures diferenciades, com de trets culturals diacrítics.

(iii) Pel que fa a la idea de la igualtat dels membres de la societat civil, les lleis l'asseguren i la definició de 'català' com a 'tot aquell que viu i treballa a Catalunya' ho referma. Això no treu que per a algun corrent –el liderat per Jordi Pujol, per exemple–, la definició de català incorpori més elements: "català és tot home que viu i treballa a Catalunya i que té la voluntat de ser-ho i se sent vinculat a aquesta terra" [declaracions de Jordi Pujol recollides a MERCADÉ (1982, 154)]. Però en tot cas, aquesta altra definició<sup>38</sup> no priva 'tots els que viuen i treballen a Catalunya' dels mateixos drets legals i de sentir-se catalans, per tant, la idea de la igualtat dels membres de la societat civil no es veu alterada.

El concepte de societat civil va absolutament lligat al de societat urbana i moderna. Que hi hagi nació, actualment, comporta que el sentiment de formar part d'una nació no sigui exclusiu de les elits culturals o polítiques, sinó que estigui ampliament estès, la qual cosa és impossible sense condicions favorables políticament, econòmicament, i consegüentment sense condicions comunicacionals.

---

<sup>38</sup> Noteu l'èmfasi en la 'voluntat' de l'adscripció al grup social, pròpia del nacionalisme cívic. Noti's, també, però, que malgrat el caràcter inclusiu de la definició, la condició de voluntat que afegeix de Jordi Pujol –no només ell, clar– és restrictiva i de caràcter ètnic. La 'voluntat' es presenta com el pas per a incorporar-se al grup etno-cultural –ser 'català'–, no només a la condició de ciutadà, que seria escaridament descrita per 'qui viu i treballa a Catalunya'. La qual cosa, al seu torn, mostra una concepció de la identitat etno-cultural oberta i no com a atribuïble des de fora de l'individu, sinó depenent de la seva voluntat. Tal com remarca KEATING, el nacionalisme hegemònic a Catalunya –expressat en el discurs polític de Pujol– presenta una barreja particular dels models cívic i ètnic.

Cal tenir en compte que els canvis tecnològics del present fan redefinir les precondicions perquè hi hagi o es mantingui una nació. En l'Europa d'avui la memòria continua sent-hi una condició necessària. Però, com diu Joan Manuel TRESSERRAS (1998, 45) si els ciutadans consumeixen més passat mediàtic espanyol o nordamericà que no pas català, la conservació o la recuperació de determinats registres de la tradició nacional catalana serà molt difícil. La llengua deixarà de compartir l'espai amb el territori i l'espai simbòlic nacional. La sort de les llengües i les identitats culturals, com manté Enric MARÍN (1998, 191), està fortament condicionada per l'evolució dels aspectes econòmics i polítics dels ecosistemes comunicatius, com a conseqüència de la globalització econòmica, la desterritorialització cultural, la generalització multicultural i la crisi de l'estat nació.

La construcció d'una nova identitat, a què al·ludeix TRESSERRAS (1988, 58-64), està condicionada per les noves tecnologies, pels factors del mercat, per la vida organitzada al voltant de les ciutats i per la presència internacional que sigui capaç de desplegar la nació en qüestió.

La identitat està permanentment en crisi, sotmesa a canvis, perquè els vectors portadors d'identitat –la memòria, la llengua, la cultura, la societat, etc.– han de fer front cada dia als nous reptes del present; un present que perceben en gran mesura a través dels mitjans de comunicació. El fort protagonisme en la construcció de la societat que avui tenen els mass media diposita en les seves mans –com hem vist a l'apartat 1.7.– un gran potencial com a impulsors d'una nova identitat nacional. Això és especialment cert en societats com la catalana, ateses les condicions polítiques, socials i etnoculturals.

Avui el moviment nacionalista català cobreix un ampli ventall d'opcions ideològiques, encara que en els extrems dret i esquerre hi ha persones o grups molt minoritaris<sup>39</sup>. Hi ha des d'independentistes a autonomistes moderats. Pràcticament tots els partits assumeixen el marc català com definitori per encaixar-hi projectes polítics, sense menystenir els marcs espanyol i europeu. Només alguns es plantegen els països de parla catalana com a marc referencial. En tot cas, l'hegemonia correspon al corrent encapçalat per Jordi Pujol. Aquest corrent, en línies generals, està d'acord amb el principi d'autodeterminació i a favor de l'Estat de les

---

<sup>39</sup> Vegeu CAMINAT (1998) per a un estudi actualitzat del partits nacionals a Catalunya.

Autonomies i encara que no descarta la independència, no entra dins dels seus projectes més immediats.

Segons Jordi PUJOL (1991), la Constitució espanyola i l'Estatut d'Autonomia constitueixen unes garanties imprescindibles per a Catalunya, per possibilitar la consciència dels ciutadans de formar part d'un poble:

"Primer: la supervivència. (...) Com a franja marginal, tenim la supervivència assegurada durant molts anys i potser durant segles, però, com a país en plenitud, la supervivència no és tan clara, tot i que ho és molt més que abans.

Segon: la cohesió del país, la cohesió social, sobretot la cohesió en el sentiment, arribar al dia en què els sis milions de ciutadans de Catalunya, quan els preguntin què són contestin «jo, català», encara que després alguns diguin «jo em sento també espanyol» o «no me'n sento» o «jo em sento més català que espanyol».

(...)

Tercer punt: la projecció enfora de nosaltres en dos aspectes, en els temps i en l'espai. En l'espai vol dir la internacionalització i l'obertura de la nostra cultura, situar Catalunya en el món i en el temps. (...)

I quart punt: el posicionament [respecte a Espanya]. I aquest és el punt que a nosaltres encara ens balla." (PUJOL, 1990, 24)

Per a tots els corrents nacionalistes, i més després de la desfeta que va comportar el franquisme, la nació catalana encara no ha recuperat la normalitat i, és més, està immersa en una contínua construcció. L'avaluació de les polítiques que es proposen –i s'executen– es fa, doncs, sota aquesta perspectiva, de forma particular les mesures encaminades a la normalització social de la llengua<sup>40</sup>.

La disposició dels recursos de caràcter públic de la Generalitat –en tant que Estat–, encara que no permeti retirar la denominació de nacionalisme perifèric al català, és una nova variable pel que fa a la consideració tradicional de la minoria nacional. En certa manera, no es pot parlar ja en termes absoluts de nació sense estat. La Generalitat, no sent un estat complet, disposa de recursos de l'Estat i això configura unes condicions específiques que marquen el procés de construcció –o, si es vol, reconstrucció– nacional. La gran capacitat d'intervenció derivada d'aquests recursos és una gran oportunitat política i el seu bon o mal ús una gran responsabilitat.

---

<sup>40</sup> Com es podrà veure més endavant analitzarem diversos editorials sobre aquesta qüestió.

En aquest estudi, però, ens ocuparem dels diaris com a actors que intervenen en el permanentment obert procés de construcció nacional, de quin projecte nacional promouen a través dels seus discursos i, per tant, també del model de societat. Per tant, pel que fa a nosaltres podem concloure que:

*P.2.4.*

El procés de construcció nacional de la societat catalana està obert i tots els actors polítics hi intervenen, inclosos els mitjans de comunicació.

### Capítol 3. Pragmàtica i Anàlisi Crítica del Discurs

Fins ara, el marc teòric que hem establert ens serveix per reconstruir els contextos, el pas següent serà, doncs, l'anàlisi dels textos.

En la construcció de la nació, com hem vist en el capítol anterior, té un paper destacat el discurs nacionalista. Les manifestacions lingüístiques d'aquest discurs porten ineludiblement al terreny de la Pragmàtica i de l'anàlisi del discurs. En aquest capítol abordarem les bases que ens permetran posar de relleu l'estratègia ideològica del discurs editorial al voltant del nacionalisme o d'assumpes que hi estan relacionats i fer-ne una anàlisi crítica.

Primerament, partirem del salt endavant que va significar la Pragmàtica per als estudis de Lingüística, constatarem la naturalesa dialògica de la comunicació periodística i això permetrà adaptar-hi el principi de cooperació de GRICE.

I, segonament, atesa la naturalesa ideològica del discurs nacionalista, intentarem justificar l'adequació de l'Anàlisi Crítica del Discurs per revelar la base axiomàtica nacionalitària dels diaris. Esperem edificar així la tercera columna de fonamentació teòrica sobre la qual es recolza aquesta investigació.

#### 3.1. La Pragmàtica i el principi de cooperació

La comunicació humana no es redueix a un procés de codificació i descodificació de signes, més o menys arbitràriament creats –a través de la relació significant-significat–. La comunicació lingüística s'estableix entre un emissor i un destinatari a través d'un missatge –del qual l'enunciat n'és una part– i té èxit **només** si el destinatari comprèn allò que l'emissor desitja comunicar. Per aconseguir la comprensió no n'hi ha prou amb observar el text –material del que s'ha ocupat tradicionalment la lingüística–, cal tenir en compte no només què diu l'emissor, sinó, què vol dir i per això s'ha de **parar** atenció a un cert nombre de nous elements, allò que la sociolingüística anomena *l'univers comunicatiu*.

Per entendre l'encaix de la pragmàtica en el marc predefinit de la Lingüística ens és útil recórrer a una primera aproximació a la definició de la mà de LEVINSON:

"In one sense there is no problem of definition at all: just as, traditionally, syntax is taken to be the study of the combinatorial properties of words and their parts, and semantics to be the study of meaning, so pragmatics is the study of language usage".  
(1983, 5)

Mirem, doncs, de precisar una mica més; seguint ESCANDELL, (1993, 16) la pragmàtica és:

"el estudio de los principios que regulan el uso del lenguaje en la comunicación, es decir, las condiciones que determinan el empleo de enunciados concretos emitidos por hablantes concretos en situaciones comunicativas concretas, y su interpretación por parte de los destinatarios".

Comprendre un text requereix, doncs, incorporar un primer seguit d'elements extralingüístics, emissor, destinatari i enunciat<sup>1</sup>. Precisem-los. L'emissor és aquella persona que produeix intencionalment una expressió lingüística en un moment determinat; per destinatari entendrem la persona (o persones) a qui l'emissor dirigeix l'enunciat i amb qui pot intercanviar el rol si el tipus de comunicació ho permet, per exemple en la conversa; l'enunciat és l'expressió lingüística que produeix l'emissor (ESCANDELL 1993, 31-33).

És pertinent remarcar que la condició d'emissor és derivada de la funció d'usuari de la paraula –oral o escrita– que en un moment i circumstància pugui fer una persona. No depèn d'una etiqueta o identitat prefixada. És una condició variable i la variabilitat es constata fàcilment en els canvis de rols entre emissor i destinatari que tenen lloc contínuament en el curs d'una comunicació dialogant. La qual cosa permet adonar-se, de passada, del fet que una figura no existiria sense l'altra. Ningú no emet res sense pensar que hi ha un destinatari, encara que sigui hipotètic o eventual<sup>2</sup>. L'emissor fabrica el missatge pensant en el destinatari.

L'enunciat és només una part del missatge, perquè, el missatge pot ser més o menys complex per desig de l'emissor, però també en funció de la situació comunicativa. Si hi ha un fort

---

<sup>1</sup> RODRIGO (1995) fa una presentació dels diferents models que intenten explicar el fenomen de la comunicació de Laswell, Shannon, Schramm, Jakobson, Maletzke i, finalment, del model sociosemiòtic que ell proposa.

<sup>2</sup> Com per exemple, dels possibles lectors d'un editorial o d'un pamflet. Del caràcter dialògic de tota comunicació en parlarem una mica més endavant.

component gestual és un missatge evidentment diferent del missatge telefònic –en què el component fonològic és particularment rellevant– i també és diferent del que es transmet fent servir un mitjà de comunicació de masses com, per exemple, un diari. L'entorn, el suport físic en què es realitza l'enunciació, és també una de les condicions concretes a tenir en compte. En tot cas, l'enunciat no s'ha de confondre amb el missatge, n'és una part, però no tot, encara que com a seqüència lingüística pugui ser un component cabdal.

Emissor, destinatari, enunciat i entorn són components materials de la comunicació i com a parts d'un tot, l'esdeveniment comunicatiu, són tinguts en compte per la pragmàtica. Ara bé, la pragmàtica estudia l'ús del llenguatge, un ús que es fa amb l'objectiu d'aconseguir determinats resultats<sup>3</sup> en determinats contextos. Per tant, un cop les circumstàncies materials estan clares, l'èxit de la comunicació dependrà de la interpretació que l'emissor faci de l'enunciat.

Perquè la interpretació tingui èxit, hem de tenir en compte components de tipus no material, que anomenarem relacionals<sup>4</sup>. ESCANDELL parla de tres tipus de components relacionals: la informació pragmàtica de què disposen emissor i destinatari, la intenció de l'emissor i la distància social que separa emissor i destinatari.

Entenem per informació pragmàtica:

"el conjunto de conocimientos, creencias, supuestos, opiniones y sentimientos de un individuo en un momento cualquiera de la interacción verbal. Emisor y destinatario, en cuanto sujetos, poseen una serie de experiencias anteriores relativas al mundo, a los demás, a lo que les rodea (...).

"Hay una interiorización de la realidad objetiva<sup>5</sup>. Pero no se trata sólo de conocimientos; la información pragmática comprende todo lo que constituye nuestro universo mental, desde lo más objetivo a las manías más personales". (ESCANDELL 1993, 37)

Emissor i destinatari disposen d'una representació mental del món –inclosa una representació mental de la situació de comunicació en què prenen part–. I tots dos ho saben, però no saben

---

<sup>3</sup> NUNAN (1993, 122)

<sup>4</sup> ESCANDELL (1993, 37 i 45)

<sup>5</sup> En l'apartat 1.5 ja hem fet una discussió sobre el terme 'realitat objectiva' que no repetirem aquí. No obstant, la mateixa autora explica de seguida: "Hemos dicho que hay una interiorización del mundo, por tanto, que la información pragmática es de naturaleza claramente subjetiva" (37). De tota manera, val la pena recordar que com diu SCHMIDT (1991, 10):

"Desde el punto de vista social pragmático el dualismo 'realidad- no realidad' es indispensable. Tanto el individuo como la sociedad han de poder responder a la pregunta ontológica casi automáticamente para poder preservar su identidad cognitiva y social". [Citat a RODRIGO (1995, 157)].



ni poden saber amb exactitud quina és la informació pragmàtica de què disposa l'altre. Tots dos tenen, dins de la seva informació pragmàtica una idea –representació mental– de l'altre. I en el moment de produir l'enunciat, l'emissor avança una hipòtesi sobre l'altre i sobre la seva informació pragmàtica. Com diuen CALSAMIGLIA *et alt.* (1997, 15)

"els parlants tendim a associar determinats valors –positius o negatius– amb les diferents varietats i amb qui les utilitza. Ara bé, quan una persona comença a parlar, ha de triar, conscientment o inconscientment, una de les diferents possibilitats que li ofereix el seu repertori verbal, aquella que consideri més apropiada per al tipus d'interacció que estableix, per a les finalitats que persegueix o per a la imatge que vol presentar davant els seus interlocutors".

En funció de les seves hipòtesis i l'objectiu –la 'meta' que s'ha marcat l'emissor –, l'emissor fabrica estratègicament l'enunciat o el discurs –entès com a conjunt (potser unitari) articulat d'enunciats<sup>6</sup>–. Dir que el destinatari interpreta correctament un enunciat, comporta, doncs, dir que reconeix la meta de l'emissió. Aquesta 'meta' és el que en pragmàtica s'anomena també 'intenció'. I encara que el terme 'intenció' –com diu ESCANDELL– no s'hagi d'entendre en la seva accepció subjectiva i psicològica, hem utilitzat el terme 'meta', perquè com diu LEECH (1983, 13)<sup>7</sup>, "el término *meta* es más neutro, porque no compromete al usuario a tratar con problemas como la volición consciente o el de la motivación". I encara que el terme 'meta' estigui també carregat subjectivament, evitem així entrar en l'especulatiu terreny dels judicis d'intencions. Estem així més a prop del sentit pragmàtic d'intenció, deduïble del següent fragment:

"todo discurso es un tipo de acción; dicho de otro modo, de las marcas y resultados de la acción se deduce la intención" (ESCANDELL 1993, 42)

Per tant, és el que es dedueix de la modificació que l'enunciat ha provocat en la informació pragmàtica del destinatari. Estem, ara en condicions, d'entendre que 'la intenció' sigui definida pragmàticament com a:

---

<sup>6</sup> Seguint NUNAN (1993, 117-118), entenem discurs com a "communicative events involving language in context" i per "communicative event" entenem:

"A piece of oral or written interaction, which contains a complete message. The 'event' itself may involve oral language (for example, a sermon, a casual conversation, a shopping transaction) or a written language (for example, a poem, a newspaper advertisement, a wall poster, a shopping list, a novel)".

<sup>7</sup> Citat per ESCANDELL (1993, 42).

"la relación entre el emisor y su información pragmática, de un lado, y el destinatario y el entorno, del otro" (ESCANDELL 1993, 40).

Per tancar les reflexions sobre aquest extrem, direm que aquí 'intenció', no té res a veure, per exemple, amb la voluntat d'enganyar o de dir la veritat de l'emissor. L'accepció pragmàtica queda clara<sup>8</sup>, però atesa la naturalesa interdisciplinària d'aquesta investigació, la utilització d'aquest terme podria generar un seguit de malentesos que evitarem radicalment no fent servir més el mot en aquest sentit.

Per últim, la distància social, és a dir, la relació –d'igualtat o de superioritat/inferioritat, de poder/subordinació, etc.– que tenen els individus pel fet de pertànyer a una societat ha de ser tinguda en compte per interpretar amb èxit un enunciat.

A la vista dels components materials i relacionals, la interpretació pot definir-se com:

"una función entre el significado (contenido semántico) codificado en la expresión lingüística utilizada, de un lado, y la información pragmática con que cuenta el destinatario (con todos sus conocimientos, creencias, hipótesis sobre su interlocutor, etc.) del otro". (ESCANDELL 1993, 45)

Com podem observar, tots els elements esmentats s'activen a l'hora de fer efectiu, afortunat<sup>9</sup>, l'ús del llenguatge en la comunicació. Dels mecanismes que regulen la interpretació dels

---

<sup>8</sup> REYES (1990, 56-61) ofereix una clara explicació del sentit pragmàtic del terme 'intenció'. El que una persona diu i el que vol dir són coses diferents. La pragmàtica –diu l'autora– estudia el que un vol dir. És perfectament imaginable una situació en la qual un individu H vol dir Z quan diu E. Per exemple, si un individu diu '¿Tens un llapis?' pot voler dir 'deixa'm un llapis', aquesta és la seva intenció. Comprendre el significat del que diu comporta reconstruir les intencions del parlant –l'emissor– com diu GRICE, citat per REYES (1990, 61). Per tornar als clàssics, l'exemple ja procedeix de GRICE (1957) i és reprès per LEVINSON (1983) La cita ens serveix per introduir els conceptes de significat natural i no-natural:

"For communication involves the notions of intention and agency, and only those inferences [del que es diu al que es vol dir] that are openly intended to be conveyed can properly be said to have been communicated. To help us draw a line between the incidental transfer of information, and communication proper, we may appeal to an important idea of the philosopher Grice (1957). Distinguishing between what he calls **natural meaning** (as in *Those black clouds mean rain*), and **non-natural meaning** or **meaning-*nn*** (equivalent to the notion of intentional communication), Grice gives the following characterization of meaning-*nn*:

*S meant-*nn* z* by uttering U if and only if:

(i) S intended U to cause some effect *z* in recipient H

(ii) S intended (i) to be achieved simply by H recognizing that intention (i)

(...) Such a definition is likely to be opaque at first reading, but what it essentially states is that communication consists of the 'sender' [S] intending to cause the 'receiver' [H] to think or do something, just by getting the 'receiver' [H] to recognize that the 'sender' [S] is trying to cause that thought or action". (LEVINSON 1983, 15-16)

<sup>9</sup> El concepte d'actes afortunats va ser desenvolupat per AUSTIN en 1962. Vegeu AUSTIN (1981). Com a precedents i complements del principi de cooperació de GRICE que tot seguit tractarem, hauriem pogut aturar-nos no només a AUSTIN i la seva tipologia –actes locutius, il·locutius i perlocutius– sinó també a la teoria dels actes

enunciats, se'n va ocupar particularment el filòsof Paul GRICE (1975) i ho va fer estudiant la conversa, el paradigma de la intersecció del que és lingüístic i cognitiu i el que és social en la construcció de significat (CALSAMIGLIA *et alt.* 1997).

Un altre dels elements que cal considerar és la producció de sentit, la qual no depèn només de l'enunciat, sinó també de la interpretació que se'n fa. En tot cas, la qüestió central aquí és la manera com descobrir el sentit, el qual no és idèntic en cap cas al significat. La interpretació posa de manifest el *dir* com a *acció*. Perquè interpretar el sentit d'aquest o aquell enunciat és interpretar el sentit de la vida d'algú, de les relacions que estableix amb algun altre i de les s'estableixen entre els col·lectius.

¿Quin interès pot tenir per a nosaltres la consideració dels mecanismes que estudia GRICE, si el nostre objecte d'estudi són els editorials de premsa, aparentment tant diferents de la conversa? Justament el caràcter paradigmàtic de la conversa –és a dir, el diàleg– resideix en el fet que tot enunciat, seguint BAJTIN (1982), és dialògic<sup>10</sup>, inclosos, està clar, els produïts en el

---

de parla de SEARLE (1969). [ "(...) speaking a language is engaging in a rule-governed form of behaviour. To put it more briskly, talking is performing acts according to rules. (...) " (SEARLE 1969, 22). ]

Sense dubte les aportacions de tots dos a la constitució de la pragmàtica són capitals. A part de les obres originals, el lector pot trobar síntesis d'aquestes aportacions a tots els manuals i introduccions. En concret, pel que fa a SEARLE, es poden trobar un resum i crítiques també a ESCANDELL (1983, 73-90). Trobareu també exposicions de les aportacions d'AUSTIN a REYES (1983, 49-53) i ESCANDELL (52-69). Hem trobat per tant innecessari entretenir-nos-hi addicionalment en la nostra fonamentació teòrica.

Tampoc ens hem aturat a les *Investigacions filosòfiques* de WITTGENSTEIN acabades d'escriure el 1945 i publicades el 1958, que segons alguns autors (CALSAMIGLIA *et alt.* 1997, 22) van marcar el naixement de la pragmàtica en entendre l'ús de la llengua com a acció. Escriu WITTGENSTEIN: "Man kann für eine große Klasse von Fällen der Benützung des Wortes »Bedeutung« –wenn auch nicht für alle Fälle seiner Benützung –dieses Wort so erklären: Die Bedeutung eines Wortes ist sein Gebrauch in der Sprache". (1984, 262). ["Per a una classe extensa de casos en què s'utilitza la paraula «significat» bé que no per a tots els casos en què s'utilitza-, aquesta paraula es pot explicar de la manera següent: El significat d'una paraula és el seu ús en el llenguatge". (1983, 82)]

Les seves aportacions marquen una fita en la història de la filosofia, de la filosofia del llenguatge i, per tant, de la pragmàtica, però ens portarien a fer un rodeig excessiu atesa la naturalesa interdisciplinària del nostre treball.

<sup>10</sup> BAJTIN (1982) parteix de la base que l'enunciació està determinada tant per la persona que la produeix com per la persona a qui va dirigida. No obstant, encara que aquesta sigui la dimensió que bàsicament a nosaltres ens interessa, cal notar que la concepció de BAJTIN de les relacions dialògiques és molt més àmplia i complexa. En el discurs, segons ell, tenen lloc altres relacions dialògiques que provenen de les confrontacions derivades de la multiplicitat de llenguatges i punts de vista que estan presents en cada enunciat.

"Las relaciones dialógicas son relaciones (de sentido) entre toda clase de enunciados en la comunicación discursiva. Cualesquiera dos enunciados confrontados en el plano del sentido (y no como cosas o como ejemplos lingüísticos) entablan una relación dialógica. Pero ésta es una forma específica de dialogismo no intencionado." (309)

(...). "La comprensión de enunciados completos y de las relaciones dialógicas que se establecen entre ellos ineludiblemente tiene carácter dialógico (incluyendo allí la comprensión del investigador del campo de las ciencias humanas; el que comprende (el investigador inclusive) llega a ser participante del diálogo, aunque a un nivel específico (según el enfoque de la comprensión o la investigación. (...) Todo

marc de la comunicació de masses, per tant, presumiblement, el mateixos principis o una reformulació – o adaptació, si és necessària– seran vàlids.

GRICE constata que la conversa seria absurda si els participants no fessin un cert esforç per entendre's, per fer que el conjunt de sons que emeten i reben mútuament tinguin una coherència i per tant prenguin un sentit que serà el resultat d'afegir un significat no natural – *implicature*– al que ell en diu el significat natural<sup>11</sup> de l'enunciat. L'anomenat principi de cooperació que serveix de marc als interlocutors diu així:

"Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged". (GRICE 1975, 45)

I es desplega en quatre màximes: de Quantitat, de Qualitat, de Pertinença i de Manera, que al seu torn es despleguen així:

Màxima de Quantitat:

- "1. Make your contribution as informative as is required (for the current purpose of the exchange).
- "2. Do not make your contribution more informative than is required." (45)

Màxima de Qualitat:

- "Try to make your contribution one that is true"
- "1. Do not say what you believe to be false.
  - "2. Do not say that for which you lack adequate evidence". (46)

Màxima de Pertinença (*Relation*):

"Be relevant". (46)

Màxima de Manera (*Manner*):

- "Be perspicuous":
- "1. Avoid obscurity of expression.
  - "2. Avoid ambiguity
  - "3. Be brief (avoid unnecessary prolixity)

---

esto tiene que ver directamente con los enunciados completos y las relaciones entre los mismos. Los enunciados no pueden ser comprendidos desde afuera. La comprensión misma forma parte, en tanto que momento dialógico, del sistema dialógico y de alguna manera cambia su sentido total". (319)

En definitiva, com es recull a CALSAMIGLIA *et al.* (1997, 30), tot enunciat és dialògic i permet la polifonia, és a dir, hi pot haver marques d'altres veus d'altres individus, que alhora presenten trets dialògics.

<sup>11</sup> Alguns autors en diuen significat proposicional (ESCANDELL 1993, 95), altres 'sentit literal de l'enunciat' (REYES 1990, 62).

#### "4. Be orderly". (46)

Les semblances<sup>12</sup> amb *el contracte de comunicació* –en termes de CHARAUDEAU (1989)– implícit i a vegades explícit (llibres d'estil i codis deontològics) que els diaris mantenen amb els lectors és notable. Recordem que per acreditar la credibilitat de la publicació, el contracte inclou el compromís de:

- (a) donar un tracte just i equilibrat als actors dels conflictes.
- (b) separar la informació de l'opinió.
- (c) no mentir.
- (d) donar informació versemblant.

Podem establir una correspondència entre l'un i l'altre conjunt de categories i tret de les evidents –per exemple, la correspondència entre (c)-(d) i la Màxima de qualitat– hauríem d'elaborar un desplegament de (a) i (b) per mostrar com les altres màximes i les submàximes també són subsumibles sota l'estratègia de la credibilitat. No obstant, no és necessari efectuar aquesta presumible minuciosa elaboració. És suficient adonar-se que el tipus de contracte assumit pels diaris i els seus lectors –emissor i destinatari– és de tipus fiduciari<sup>13</sup>. L'estratègia de la credibilitat no persegueix una altra fi que sembrar la confiança del lector en els enunciats del diari, sense aquesta confiança –sense credibilitat– la comunicació s'interromp. És, per tant, el mateix principi que inspira els esforços dels participants en la conversa per comprendre els enunciats que comparteixen. En conseqüència, el contracte entre el diari i el lector pot assumir totes les màximes del principi de cooperació<sup>14</sup>. Quan aquest compromís no es compleix, quan els interlocutors no comparteixen les mateixes normes d'interacció, quan no està prou ben calculat el grau de cooperació o s'estableix més intimitat o distància per una banda que per l'altra, es produeix el *conflicte comunicatiu*. (CALSAMIGLIA *et al.* 1997, 16)

Des d'un punt de vista pragmàtic, el més important no és si les màximes es vulneren o no, sinó el fet que per als participants en l'esdeveniment comunicatiu les màximes són operatives i ells inferiran el significat pragmàtic d'acord amb aquest marc. Per nosaltres, seran també

---

<sup>12</sup> TERUEL (1997, 125) mostra un quadre en què es recullen similituds entre la *Retòrica* d'Aristòtil, les màximes de GRICE i citacions extretes de llibres d'estil d'alguns diaris o del codi deontològic del Col·legi de Periodistes de Catalunya.

<sup>13</sup> Vegeu RODRIGO (1995, 161).

<sup>14</sup> D'altra banda, els manuals de periodisme i els llibres d'estil estan plagats de normes i recomanacions als periodistes que pràcticament parafrasegen les màximes i les submàximes de GRICE. Fins i tot, tan sols l'existència d'aquestes normes o recomanacions seria una prova suficient de l'assumpció de les màximes.

rellevants per comprendre significats coherents dels enunciat, però ho serà també per veure si el contracte amb els lectors és vigent o ha caducat i en cal un altre.

Marie Louise PRATT (1986)<sup>15</sup> posa certes objeccions a l'aplicabilitat del principi de cooperació en altres situacions comunicatives. Segons PRATT, les màximes no són operatives en tres tipus de relacions: les afectives, les de poder i aquelles en què se suposa que hi ha una meta compartida. En les relacions afectives, l'exageració –tant en el llenguatge íntim com en les baralles familiars– entra dins de les expectatives dels participants en la comunicació. En les relacions de poder –com la conversa d'un infractor amb un policia–, els participants no estan en peu d'igualtat com se suposa que sí que estan en la conversa. I en els casos de metes o objectius compartits –com el de la conversa entre un venedor de jaquetes i el client que en necessita una–, el que guia la conducta dels participants són els seus interessos, no el principi de cooperació.

És clar que el cas dels mitjans de comunicació no és el d'una relació íntima, ni el d'una relació de poder, ni el dels interessos compartits. Però sí que és clar que es dona una situació de comunicació particular en la qual afirmen constantment que el principi de cooperació marca les regles de joc, i alhora –almenys a jutjar pel que s'ha vist en aquest treball fins ara– podem intuir que –hipòtesi– el principi està vulnerat, cosa que pretenem demostrar amb l'estudi empíric.

En tot cas, pel que fa a aquest apartat, podem afirmar que:

*P 3.1.*

El contracte dels diaris amb els lectors inclou el respecte del principi de cooperació de Grice i les seves màximes.

---

<sup>15</sup> Citada per REYES (1990, 86-88).

### 3.2. L'Anàlisi Crítica del Discurs i els mèdia

Si, com la pragmàtica ha mostrat (AUSTIN 1962, LEVINSON 1983), l'ús del llenguatge és una pràctica social, llavors, està inserit en unes coordenades històriques i socials amb les quals manté una relació dialèctica:

"What I mean by a dialectical relationship is that [language] is socially shaped, but is also socially shaping –or socially *constitutive*". (FAIRCLOUGH 1995a, 54)"

L'ús del llenguatge no té lloc en un marc asèptic, sinó marcat per les relacions de poder. Entenem, amb VAN DIJK (1997, 19), el poder social com a:

"una forma de control que un grupo ejerce sobre otro, y si la dominación o abuso de poder implica además que dicho control beneficia al grupo dominante, esto significa que los integrantes del grupo social dominante también pueden ejercer dicho control sobre el texto y el habla".

Té sentit, llavors, pensar que l'anàlisi del text –tant si és escrit com parlat– mostrarà quin rol ocupa en relació amb el poder. Els mèdia com a grup social i cadascun dels mèdia com a actor social faran un ús del llenguatge modelat en funció de les relacions de poder que mantinguin. Té sentit, llavors, que estudiem l'ús del llenguatge dels mèdia, és a dir, del seu discurs, entès com a pràctica social relacionada amb el poder i, per tant, amb la ideologia.

Provisionalment, com fa THOMPSON fugint d'anteriors concepcions del terme, entendrem que:

"... the concept of ideology can be used to refer to the ways in which meaning serves, in particular circumstances, to establish and sustain relations of power which are systematically asymmetrical –what I shall call 'relations of domination'. Ideology, broadly speaking, is *meaning in the service of power*". (1990, 7)

Conseqüentment, com l'autor proposa:

"Hence the study of ideology requires us to investigate the ways in which meaning is constructed and conveyed by symbolic forms of various kinds, from every day linguistic utterances to complex images and texts; it requires us to investigate the social contexts within which symbolic forms are employed and deployed; and it calls upon us to ask whether, and if so how, the meaning mobilized by symbolic forms serves, in specific contexts, to establish and sustain relations of dominations" (THOMPSON 1990, 7).

La qüestió pel que fa a aquest estudi és veure com els mitjans a través d'una de les manifestacions del discurs, els editorials, operen ideològicament. És a dir, es tracta, almenys, de veure com produeixen i reproduïxen situacions i relacions desiguals de poder a través de proposicions que tant poden ser explícites com implícites en els textos<sup>16</sup> dels editorials.

L'anàlisi del llenguatge dels textos produïts pels mitjans pot i ha de posar de relleu les proposicions que responen a tres preguntes rellevants ideològicament:

- "1. How is the world (events, relationships, etc.) represented?
2. What identities are set up for those involved in the programme or story (reporters, audiences, 'third parties' referred to or interviewed)?
3. What relationships are set up between those involved (e.g. reporter-audience, expert-audience or politician-audience relationships)?" (FAIRCLOUGH 1995a, 7)

La resposta a aquestes preguntes –sobre la representació del món, l'establiment de les identitats i de les relacions, des d'un punt de vista ideològic– ha d'estar en els textos, tal com mostren els resultats de les investigacions dels lingüistes sobre les funcions del llenguatge. FOWLER i KRESS les recullen de Halliday<sup>17</sup>:

"Halliday posits that language serves three major functions: to communicate about events and processes in the world, and the entities involved in these ('ideational function'); to express a speaker's attitude to these propositions, and to express a speaker's perceived relation with an interlocutor ('interpersonal function'); and to present these in coherent, adequate and appropriate texts ('textual functions')". (FOWLER i KRESS 1979, 188)

La funció 'ideational' correspon al plantejament de les identitats; la 'interpersonal', a les relacions entre els implicats d'una manera o una altra en el text, i la 'textual', a la representació del món, que si es vol –per fer-ne palesa la càrrega ideològica– es pot entendre també com a sistemes de coneixements i creences (FAIRCLOUGH 1995a, 55).

---

<sup>16</sup> Entenem amb FAIRCLOUGH (1995a, 7) com a text mediàtic "what is said in broadcast as well is written in the press" i, per tant, és equiparable als enunciats com a unitats de discurs lingüístic.

<sup>17</sup> Vegeu KRESS (1976).



La lingüística crítica<sup>18</sup> descobreix en els textos les empremtes de la ideologia. Tal com expliquen FOWLER i KRESS, per fer efectives les funcions que descriu Halliday, el parlant – emissor– disposa de les opcions que li ofereix la llengua:

"Distinct areas of the overall grammar of a language are organized in systems to realize these functions. Speakers make appropriate selection from these systems, so that choice of a linguistic form is always choice from among a specific range of options. The choice itself is thus highly significant and its reason can be traced to contingencies experienced by the speaker in a given speech (and social) situation. The larger needs and purposes of a speaker in a given situation ensure that the selection which are made are not random but unified" (FOWLER i KRESS 1979, 188)

Els lingüistes crítics no s'aturen només en el text, sinó que també busquen les correlacions entre característiques lingüístiques variables i aspectes socials variables del context – sociolingüística–, per exemple. L'abast de les seves investigacions és tan ample com resumeix el següent fragment de FOWLER i KRESS gairebé al final de *Language and control* (1979):

"The language materials analysed in this book suggest that there are strong and pervasive connections between linguistic structure and social structure. These connections go far beyond, in importance and in provocativeness, the correlations between social groupings in a population and styles of speech which have been described in traditional sociolinguistics. Our studies demonstrate that social groupings and relationships influence the linguistic behaviour of speakers and writers, and moreover, that these socially determined patterns of language influence non-linguistic behaviour including, crucially, cognitive activity. Syntax can code a world-view without any conscious choice on the part of a writer or speaker. We argue that the world-view comes to language-users from their relation to the institution and the socio-economic structure of their society. It is facilitated and confirmed for them by a language use which has society's ideological impress. Similarly, ideology is linguistically mediated and habitual for an acquiescent, uncritical reader who has already been socialized into sensitivity to the significance of patterns of language". (FOWLER i KRESS 1979, 185)

---

<sup>18</sup> La qualificació de 'crítica' que és compartida –com veurem més endavant– per l'anàlisi crítica del discurs és explicada així per WODAK:

"CL [Critical Linguistics] and CDA [Critical Discourse Analyses] may be defined as fundamentally interested in analyzing opaque as well as transparent structural relationships of dominance, discrimination, power and control as manifested in language. In other words, CDA aims to investigate critically social inequality as it is expressed, signalled, constituted, legitimized, etc. by language use (or in discourse). Most critical discourse analysts would thus endorse Habermas' claim that «language is also a medium of domination and social force. It serves to legitimize relations of organised power. Insofar as the legitimations of power relations [...] are not articulated [...] language is also ideological» (HABERMAS 1977, 259)" (WODAK 1995, 204)

L'eixamplament de l'enfocament de la lingüística crítica és palesa a FOWLER (1991, 223), on l'autor celebra la 'restauració' dels lligams entre la teoria dels mèdia, per una part, i la crítica lingüística i la semiòtica<sup>19</sup>, per l'altra, com a bona notícia: l'ampliació de la teoria sobre la construcció de la realitat en els noticiaris –una teoria que fins als vuitanta va prescindir de l'instrumental lingüístic disponible ja des dels 70–. La incorporació de codis visuals i fonològics, a més dels lingüístics, enriqueix la perspectiva de l'estudi crític d'esdeveniments comunicatius com els televisius.

Fins aquí, en aquest apartat, a grans trets, hem constatat que l'ús del llenguatge és una pràctica social –pragmàtica–; hem vist que si el marc social està marcat per relacions de dominació, aquestes es reflecteixen en el llenguatge; que el llenguatge condiona les pautes de conducta –identitats i relacions– i de coneixement dels usuaris del llenguatge. Hem vist també que la lingüística crítica posa de manifest en l'anàlisi dels textos que l'ús del llenguatge confirma l'estructuració de la societat i que la ideologia que legitima l'estructuració –*meaning in the service of power*– és transmesa als lectors acrítics a través del llenguatge. Confirmant així que l'ús del llenguatge està modelat per la societat i que alhora la modela.

Ara bé, el text, sent una part fonamental de l'esdeveniment comunicatiu i, per tant, una part fonamental a analitzar des d'un punt de vista crític, no és l'únic component. De forma particular en el cas del mass mèdia, els textos són produïts, distribuïts i rebuts per l'audiència, és a dir; són part d'un discurs –el mediàtic– que no tindria sentit si no és elaborat i distribuït per ser rebut i que fins que no és rebut no s'acompleix com a procés –ni la seva efectivitat ideològica posada a prova–. Aquestes accions, que anomenarem –seguint FAIRCLOUGH (1995a, 56-57)– *pràctiques discursives*, formen part de l'esdeveniment comunicatiu.

D'altra banda, els discursos –dels que formen part els textos– són accions pràctiques en els marcs socioculturals en què tenen lloc. Hi ha tres tipus de marcs, els situacionals –definites per la situació concreta en què ocorren–, els institucionals –en el si de la família, l'escola, etc.– i els societals –en el si d'organitzacions socials específiques com un grup polític, una

---

<sup>19</sup> La preocupació dels lingüistes pels mèdia era preexistent a les dels teòrics dels mèdia pels aspectes lingüístics de la comunicació. La novetat va ser que els teòrics dels mèdia fessin un gir que ja feia tant de temps havien fet altres disciplines. Aquest gir lingüístic, assenyala FOWLER, "allows media theory and analysis to benefit from the insights of those who have worked at the interface between (literary) textual studies and linguistic semiotics. I am referring particularly to Mikhail Bakhtin, (...); to the later 'poststructuralist' thinking of Roland Barthes; to the

associació, etc.—. D'aquestes accions en direm *pràctiques socioculturals*. [El marc que a nosaltres ens interessa en aquest estudi és el de la construcció política de la nació.]

FAIRCLOUGH sintetitza:

"I see discourse as a complex of three elements: social practice, discursal practice (text production, distribution and consumption) and text, and the analysis of a specific discourse calls for analysis of these three dimensions and their interrelations. The hypothesis is that significant connections exist between features of texts, ways in which texts are put together and interpreted, and the nature of the social practice." (1995b, 74)

Sota aquesta perspectiva més global, el concepte de discurs és més adequat que el de text per estudiar la interacció entre els esdeveniments comunicatius i la ideologia. L'anàlisi crítica del discurs (ACD), doncs, s'ha de preocupar del text —en la seva complexitat— i de la pràctica tant discursiva com sociocultural que comporta el discurs<sup>20</sup>.

Aquesta concepció complexa del discurs subsumeix, seguint FAIRCLOUGH, les dues accepcions usuals del terme:

"The term *discourse* is widely and sometimes confusingly used in various disciplines (...). It is helpful to distinguish two main senses. One is predominant in language studies: discourse as social action and interaction, people interacting together in real social situations. The other is predominant in post-structuralist social theory (e.g. in the work of Foucault<sup>21</sup>): a discourse as a social construction of reality, a form of knowledge. My use of the term 'discourse' subsumes both of these, and indeed sets out to bring them together. The first sense is most closely associated with the interpersonal function of language, and with the concept of genre (...). The second sense is most closely associated with the ideational function of language, and with discourses — notice that in addition to being used as an abstract noun for this general view of language in social use, discourse is used as a count noun (*a discourse, several discourses*) as a category (alongside 'genre') within the intertextual analysis of texts". (1995a, 18-19)

---

philosopher of discourse Michel Foucault". En un sentit paral·lel es manifesta CHILLON (1998), reclamant una incorporació efectiva del gir lingüístic a l'estudi de la comunicació periodística i, en general, mediàtica.

<sup>20</sup> Vegi's també a VAN DIJK (1998, 196) l'apartat «Text and talk of social domains" i encara SALVADOR, V. (1989) «L'anàlisi del discurs, entre l'oralitat i l'escriptura», en el qual es fa un resum de les diverses utilitzacions dels termes "text" i "discurs" i de l'aposta que feia l'anàlisi del discurs i que coincideix amb la de VAN DIJK.

<sup>21</sup> FOUCAULT en la cèlebre lliçó inaugural del *Collège de France* del 2.12.1970 —encara a l'inici dels seus treballs— a les temences davant del discurs que ha de pronunciar (de fet, pronuncia) fa contestar a la institució: "No hay por qué tener miedo de empezar; todos estamos aquí para mostrarle que el discurso está en el orden de las leyes, que se le ha preparado un lugar que le honra pero que le desarma, y que, si consigue algún poder, es de nosotros y únicamente de nosotros de quien lo obtiene". (FOUCAULT 1973, 10)

La combinació d'ambdós conceptes no ha de ser enutjosa conceptualment si fem una clarificació addicional. Certament en una comunitat es poden desenvolupar tota una varietat de discursos –formes diferents d'usar el llenguatge–. A una institució com l'escola<sup>22</sup>, per exemple, hi ha una mena de discurs al pati i una altra mena a la classe; i potser també diferents si entre els participants hi ha o no el mestre. A cada àmbit es dona una relació de poder diferent (dominació o cooperació, o una combinació específica d'ambdues) i presumiblement, els discursos formaran part d'aquesta pràctica sociocultural, en dos sentits, com a legitimadors de la relació o com actes de dominació o cooperació.

FAIRCLOUGH, seguint FOUCAULT, anomena a cada conjunt de discursos possibles d'una institució o d'un àmbit social com a 'l'ordre del discurs' de la institució o de la situació. La utilització del terme 'ordre' ajuda a entendre que el conjunt de discursos que tenen lloc estan articulats entre ells i uns són més presents i entre ells hi ha una certa jerarquia –són més o menys hegemònics–.

Hi ha encara un altre tipus de distinció pertinent entre gènere i discurs. Per seguir amb l'exemple de l'escola<sup>23</sup>, dins de la classe el professor pot establir un diàleg amb els alumnes o dictar un escrit; el primer seria el gènere del diàleg i el segon seria del gènere 'dictat'. De la mateixa manera, dues pràctiques socials diferents com un article d'opinió o una notícia, són dos gèneres diferents dins del discurs dels mitjans. Entre la varietat de gèneres –tornant a l'exemple de l'escola– és clar que uns són més propis d'una relació de cooperació establerta de forma consensual entre els participants en l'esdeveniment comunicatiu –com és el cas del diàleg entre professor i alumnes, o entre alumnes– i uns altres gèneres són més propis d'una relació conflictiva de domini –l'execució d'un examen, una baralla entre alumnes, etc.–. Les pràctiques socials són diferents i les expectatives dels participants seran diferents en cada cas, per dotar de sentit l'acte comunicatiu, perquè previsiblement el contracte de comunicació és diferent.

Tornant a la distinció entre gènere i discurs, en paraules de FAIRCLOUGH:

"A discourse is the language used in representing a given social practice from a particular point of view. Discourses appertain broadly to knowledge and knowledge

<sup>22</sup> Seguim un exemple posat pel mateix FAIRCLOUGH (1995a, 55).

<sup>23</sup> Ara no és responsabilitat de FAIRCLOUGH, sinó de l'autor.

construction. For instance, the social practice of politics is differently signified in liberal, socialist and Marxist political discourses; or again, illness and health are differently represented in conventional ('allopathic') and homoeopathic medical discourses. A genre, by contrast, is a use of language associated with and constituting part of some particular social practice, such as interviewing people (interview genre) or advertising commodities (advertising genre). Genres can be described in terms of their organizational properties –an interview, for instance, is structured in a quite different way from an advertisement." (FAIRCLOUGH 1995a, 56)

Per exemplificar-ne la distinció, és clar que en un programa d'entrevistes televisives –gènere– es pot parlar de la política lingüística del govern –discurs governamental sobre la política lingüística–. Podem dir, de la mateixa manera, que pot existir un discurs catalanista o espanyolista, o de dreta o d'esquerra, sobre la Transició o la Constitució o la Monarquia; i que es pot manifestar mitjançant diversos gèneres, una entrevista, un debat o un editorial, els quals generaran registres lingüístics adequats a cada discurs i situació.

Per altra part, ni les fronteres entre els gèneres són necessàriament fixes, ni entre els discursos. Pot ser rellevant estudiar com els discursos i els gèneres s'articulen –dins de cada ordre del discurs– per legitimar o deslegitimar relacions de poder, situacions de desigualtat, etc<sup>24</sup>. Si no estiguéssim interessats en aquesta dimensió político-social no parlariem d'enfocament crític de l'anàlisi. És presumible com a hipòtesi que si una relació de dominació vehiculada ordinàriament amb un gènere dialogant trontolla, la pràctica discursiva emigri cap a formes menys cooperatives, a la recerca d'eficiència. El mateix procés a l'inrevés també es pensable. A l'anàlisi de la hibridació de gèneres i discursos, FAIRCLOUGH la distingeix de l'anàlisi lingüística, l'anomena anàlisi intertextual i la descriu així:

"Intertextual analysis focuses on the borderline between text and discourse practice in the analytical framework. Intertextual analysis is looking at text from the perspective of discourse practice, looking at the traces of the discourse practice in the text. Intertextual analysis aims to unravel the various genres and discourses often –often, in creative discourse practice, a highly complex mixture– which are articulated together in the text. The question one is asking is, what genres and discourses were drawn upon in producing the text, and what traces of them are there in the text? To use a familiar example, the traces in a documentary text of a mixture of genres of information, persuasion and entertainment. Intertextuality complexity in the mixing of genres and

---

<sup>24</sup> FAIRCLOUGH mostra especial atenció a la barreja de gèneres informatius i d'entreteniment (*infotainment*) o pel recurs a formes més pròpies de l'àmbit privat de discursos de l'esfera pública, com per exemple en el cas del *talk-shows*.

discourses is realized linguistically in the heterogeneity of meaning and form." (1995a, 61)

Per tant, a l'hora d'abordar l'anàlisi d'una manifestació particular de discurs, l'ACD ha de caracteritzar l'esdeveniment comunicatiu com a realització concreta d'un gènere i un discurs – posem per cas un editorial sobre nacionalisme als països bàltics– i del grau d'hibridació. A més, haurà de veure com afecta l'ordre global del discurs, aquí caracteritzat per la separació entre gèneres d'opinió i informació i per la preeminència de l'editorial entre els gèneres d'opinió, perquè organitzativament està estipulat que parla en nom del diari. [En el següent apartat, el 3.3, farem una descripció més detallada dels editorials sota el punt de vista de l'ACD.]

Per l'altra part, haurà de centrar-se en l'esdeveniment comunicatiu: el text, la pràctica discursiva i la pràctica sociocultural. En l'anàlisi del text podem centrar-nos en tots o alguns dels tres aspectes que hem posat de relleu més amunt –les representacions, les relacions i les identitats–, analitzar la informació explícita i posar de relleu la implícita i desvetllar les estratègies discursivo-ideològiques. [En el nostre cas, recorrerem a instruments tradicionals de l'anàlisi lingüística: tria lèxica, estructures semàntiques, modalitat, etc.]

Tant la pràctica discursiva com la sociocultural ofereixen un ampli ventall de possibilitats investigatives. La practica discursiva afecta la producció de textos, les rutines i les excepcions a la rutina, i també a les transformacions del text, inclosa la recepció considerada com a transformació. Els estudis sociocognitius de VAN DIJK, als quals dedicarem una atenció particular a partir del proper apartat, aporten un instrumental útil per comprendre com els textos són produïts i compresos i també, en conseqüència, estarem en condicions de revelar les representacions, relacions i identitats dels productors dels textos.

En síntesi, en els propers apartats discutirem la caracterització dels editorials i triarem d'entre les cines que tenim a l'abast, les que ens semblen més adequades per, sota el plantejament de l'ACD (VAN DIJK 1997, 16-17 i FAIRCLOUGH 1995a i 1995b), abordar la participació del discurs dels diaris en el procés obert de construcció nacional, perquè entenem que:

*P. 3.2.*

L'Anàlisi Crítica del Discurs pot revelar les estratègies ideològica i política dels mitjans en l'àmbit del nacionalisme

### 3.3. L'Anàlisi Crítica del Discurs i els editorials

La descripció de l'ACD feta a l'apartat anterior mostra la naturalesa necessàriament interdisciplinària d'aquest plantejament. L'anàlisi del tipus d'editorials que abordarem –i que estem preparant des de la fonamentació teòrica– ho constata. En el primer capítol hem caracteritzat els editorials en relació amb el discurs del mèdia des d'un punt de vista periodístico-sociològic-polític, en el segon capítol hem abordat el context sociològic-polític –la nació com a construcció política– i ara completarem la visió multidisciplinària amb una perspectiva combinada principalment des de la sociologia –des dels ordres del discurs i els dipòsit de sentit–, des de la pragmàtica –el principi de cooperació– i des del sociocognitivisme –ideologies, actituds i models mentals–. El compendi de totes elles ha d'aportar el marc per a una anàlisi crítica, és a dir, una anàlisi que insereixi el discurs dels editorials en el context sociopolític i reveli les relacions amb mútues.

El marc que ara descrivim i elaborem obre múltiples possibilitats d'investigació i, evidentment, no pretenem abordar-les totes. En l'apartat anterior, s'ha vist com el discurs ofereix tres camps d'anàlisi: la pràctica sociocultural, la pràctica discursiva i el text. En aquest apartat, primerament, es tractarà de la pràctica sociocultural des de la categoria dels ordres del discurs. Segonament, de forma succinta abordarem sota la perspectiva del cognitivisme la caracterització de l'opinió –creences valoratives i creences objectives–. De tercer, intentarem relacionar la ideologia i les pràctiques socials –inclosa la producció del discurs editorial– a través de les categories dels models de fets i les actituds. I, per acabar, obrirem la porta al capítol metodològic en què abordarem, entre altres aspectes, l'anàlisi dels textos sobretot de la mà de VAN DIJK.

#### 3.3.1. Els editorials en l'ordre del discurs<sup>25</sup>

Els editorials són realitzacions concretes d'un dels gèneres del discurs dels diaris. En els editorials, la institució periodística expressa la seva opinió sobre alguns esdeveniments. En editorialitzar al respecte, ja els dóna una certa rellevància per sobre d'altres fets, però això no

---

<sup>25</sup> Atès que sintetitzem idees aportades en apartats anteriors, ens estalviarem en aquest subapartat la repetició de cites i l'autoreferència a idees pròpies ja exposades.



treu que, com hem vist en el primer capítol, hi hagi temes que el diari considera de la màxima importància, però sobre els quals no fa editorials.

Els diaris, dins de l'estratègia de credibilitat, d'autopresentació com a pluralistes i oferidors d'un tracte just i equilibrat dels conflictes que tracten, adquireixen pragmàticament un compromís amb uns lectors determinats –els 'seus' lectors–. Amb ells comparteixen unes proposicions bàsiques com a integrants d'un mateix grup –amb el lector model que diria ECO<sup>26</sup>– i estableixen el contracte de comunicació– que s'estén a les màximes del principi de cooperació de Grice i que afecta el conjunt del discurs del diari.

Ara bé, no totes les veus que s'expressen a la superfície redaccional es veuen igualment afectades pel principi de cooperació. Per exemple, les tribunes lliures que pugui publicar un dirigent polític no apel·len ni a la pluralitat ni al tracte just i equilibrat, perquè aquest discurs no està guiat tant per la cooperació sinó pels seus interessos polítics, cosa que forma part de la informació pragmàtica compartida per l'emissor –el firmant– i el receptor –el lector–. La qüestió, pel que fa als editorials, és saber si existeix algun tipus de clàusula que, de forma afí al que passa amb les tribunes dels polítics, cancel·li l'apel·lació al principi de cooperació.

D'entrada, el contracte de comunicació estableix que els diaris separaran l'opinió de la informació<sup>27</sup> i això afecta, per exemple, les tribunes lliures i afecta físicament la separació de l'editorial d'altres peces d'altres gèneres periodístics. ¿Capacita això el diari per dir que en els editorials el seu discurs no és plural ni just ni equilibrat? De cap manera. Un raonament per reducció a l'absurd ho mostrarà sense dificultats excessives. Suposem que el diari cancel·lés la vigència del contracte pel que fa als editorials. Conseqüentment, el lector modificaria la seva informació pragmàtica sobre la identitat del diari, perquè si en algun lloc s'expressa el diari com a entitat és a l'editorial; el lector ja no n'esperaria d'ell un comportament discursiu creïble i aquesta manca de confiança s'estendria a tota la resta de la publicació, inclosos els gèneres presumptament neutres –o si es vol, 'objectius', informatius–. Perduda la credibilitat, el diari es podria considerar enfonsat per manca de capacitat de lucre i d'influència.

---

<sup>26</sup> Vegi's *Lector in fabula* (ECO 1981, 73 passim)

<sup>27</sup> Podem deixar al marge, de moment, que, com ja hem demostrat, es tracta d'una fal·làcia.

Si en algun lloc, a més del que habitualment es denomina 'informació', el diari ha de fer valer especialment el contracte amb els lectors<sup>28</sup>, és als editorials. De forma especialment important en el contingut informatiu dels editorials –que també és una part integrant de l'editorial<sup>29</sup>–, és a dir, en les creences 'objectives' –en el sentit sociocognitiu– contingudes o implicades pel seu text o del 'donat per descomptat'<sup>30</sup> en termes de la sociologia del coneixement.

Per contra, d'una tribuna lliure d'un actor polític identificat com a tal s'espera que el seu discurs –sigui el gènere que sigui en què es vehiculi– segueixi les pautes del quadrat ideològic, a saber, reformulades simplement:

1. Maximitzar els encerts i qualitats propis
2. Minimitzar els errors i qualitats propis
3. Maximitzar els errors i qualitats aliens
4. Minimitzar els encerts i qualitats aliens.

Bé, doncs, la nostra hipòtesi és que el discurs dels editorials, que necessàriament és ideològic es comporta també seguint aquestes pautes i això –que han demostrat diversos estudis empírics i s'ha vist en el capítol primer– és demostrable mitjançant l'anàlisi crítica dels textos i que el desvetllament de les traces ideològiques sorgirà en el procés de reconstrucció d'almenys parts fonamentals de la matriu ideològica sobre la qüestió nacional de cada diari analitzat.

---

<sup>28</sup> És clar que el grau de crítica entre els lectors és variable i això modula els termes del contracte de comunicació. És clar també que hi ha lectors estàndard i lectors de l'elit social, que no necessàriament es corresponen amb una escala ascendent de nivell crític. La vigència del contracte de comunicació, però, és vàlida per a tots els tipus de lector. Per al lector estàndard amb un mínim de nivell crític és obvi per les raons adduïdes, perquè, encara que pugui buscar en la lectura de l'editorial, la confirmació de les seves creences no desitja que l'enganyin amb creences que poden ser falses i minin, així, la coherència del seu sentit del món. Per al lector crític d'elit, també és vàlid, perquè, encara que no es comporti com un lector estàndard i, posats en un extrem, només vegi l'editorial no com un text que ell ni creu ni deixa de creure, sinó com a un altaveu de les creences que ell comparteix amb el diari com a integrant també de l'elit social, no pot arriscar-se –justament per la importància de la manifestació discursiva que representa l'editorial de cara al lector estàndard– a un esfondrament del contracte del diari amb els lectors estàndard a causa de l'evidència de la pèrdua de credibilitat. En tot cas, com veurem més endavant, una de les tasques de la crítica és revelar la manca de respecte del principi de cooperació i la consegüent ruptura del contracte de comunicació si aquest inclou aquell, un fenomen estès entre lectors estàndard i d'elit.

<sup>29</sup> No es pot editorialitzar sobre un fet sense explicar-ne alguna cosa. Recordem que un editorial, malgrat no tenir una estructura canònica, esquemàticament té tres parts: un resum de l'esdeveniment, una avaluació de l'esdeveniment (de les accions i del seus actors) i una conclusió pragmàtica (recomanació, consell, advertència) (VAN DIJK 1997, 277)

Què això sigui demostrable atenent-nos als textos és extremadament rellevant, perquè sense necessitat –com veurem– d'un complicat aparell tècnic, el lector que no té accés a les pràctiques discursives privades del diari podrà inferir des de les pràctiques públiques una informació pragmàtica que fa entrar en crisi absoluta la credibilitat dels diaris i el contracte comunicatiu.

Tornem, però, al fet, d'altra banda demostrat, que els diaris com a actors polítics actuen seguint les pautes del quadrat ideològic ara exposat en els quatre punts anteriors, encara que apel·lin al principi de cooperació. Òbviament, el quadrat ideològic és un paradigma de relació comunicativa establerta entre interlocutors en conflicte. Si alguna debilitat té la relació comunicativa és la manca de credibilitat i per tant d'efecte legitimador de la relació de poder subjacent. Amb tots aquests elements podem definir, doncs, l'ordre del discurs vigent pel que fa al discurs mediàtic i al gènere dels editorials.

Es compleix d'aquesta manera l'encaix de dues perspectives que fins ara hem anat mostrant separades. El discurs dels diaris legitima un poder –i per tant actua al seu favor o en contra del poder de qui s'hi oposa– i difon aquest discurs a través de gèneres que apel·len a relacions de cooperació, malgrat que sigui un discurs que amaga relacions de domini. Aquest és l'ordre del discurs dels diaris –i dels mèdia– en aquesta societat.

En certa manera és l'actualització del conflicte entre dos tipus de discurs establerts per Plató que corresponen a dues menes de coneixement, i dues formes fonamentals de comunicació: el discurs que apel·la a la cooperació correspondria a la dialèctica, mentre que la relació de domini es manifestaria a través del discurs retòric. En opinió d'ARACIL (1983, 50-51):

"La primera, essencialment bilateral, és una cooperació en la *recerca* de la veritat, i implica, doncs, igualtat i solidaritat entre els participants. La segona, per contra, és essencialment unilateral: és la persuasió, que utilitza les aparences per inculcar una opinió *preconcebuda*. La dialèctica és, doncs, heurística –mentre que la retòrica és dogmàtica i implica una desigualtat essencial entre el persuasor i els persuadits. (...) En definitiva, la dialèctica és la comunicació *dins* el petit cercle d'una *élite*, i la retòrica és la comunicació desigual entre l'*élite* i la gent".

---

<sup>30</sup> Vegi's BEGER I LUCKMANN (1997, 79-93)

Previsiblement l'erosió del contracte de comunicació portarà –i de fet ja en porta al conjunt dels discursos mediàtics– canvis en la delimitació dels gèneres i els discursos en busca de noves pràctiques legitimadores que facin acceptar com a natural o convenient la relació de poder existent. De fet, la introducció de la separació entre informació i opinió va tenir i té encara aquesta funció.

### 3.3.2. Ideologies i dipòsits de sentit

Hem parlat d'ideologia i de les empremtes que deixa en el discurs –i en particular en el lingüístic– i hem parlat dels editorials com a gènere d'opinió. De quina mena d'entitats parlem? La ideologia i les opinions tenen a veure amb representacions mentals i, en la mesura que parlem d'ideologia i d'opinions dels diaris o de grups, no són representacions mentals individuals sinó compartides per grups socials diversos, ja siguin institucionals com polítics com societals. Estem doncs en l'àmbit del sociocognitivism (VAN DIJK, 1996a, 9).

Amb l'objectiu d'organitzar les pràctiques ideològiques, segons VAN DIJK (1998, 186) es necessiten institucions ideològiques:

"(...) ideological institutions are created that (also) have as their task the 'realization of a shared ideology. (...)"

Per a VAN DIJK, els mitjans de comunicació són institucions orientades fonamentalment per a la producció d'informació i entreteniment, però també són les institucions més complexes per a l'expressió i posada en qüestió públiques de les ideologies (1998, 187). Són, doncs, el que BERGER I LUCKMANN (1997, 108) defineixen com a *institucions productores de sentit* –com la família o l'escola i, en alguns casos l'Església– sense les quals els individus poden trobar dificultats a l'hora d'orientar la seva vida, perquè es produiria una crisi de sentit.

Per tant, les ideologies compleixen una funció social, controlen les pràctiques socials i s'expressen i reproduïen en el discurs. Però caldria matisar, en primer lloc, que les ideologies no són una prerrogativa dels detentors del poder. Poden complir tant la funció de servei als que l'ocupen com als qui lluiten per apropiar-se del poder (perquè estan a l'oposició) o per defensar-se dels abusos del poder. Per tant, poden ser més o menys útils en la

coordinació de les pràctiques socials del grup (de poder o contrapoder) al servei del qual estan. Aquesta és la funció social de les ideologies.

Ara bé, com són? Per coordinar les pràctiques socials cal un ampli conjunt de representacions mentals socials i socioculturals específiques per a cada grup implicat en la lluita entorn del poder (grup, ètnia, classe social, moviment o corrent dins d'un moviment). Cal coneixements, actituds, normes, valors, etc.

La ideologia és, per a cada grup, el conjunt de principis bàsics compartits que permet als membres del grup actuar de comú acord en un sentit o un altre, en funció del que pensen que és més encertat o convenient per al grup. Aquesta base 'axiomàtica' inclou:

- la representació de si mateixos dels membres del grup i la dels altres.
- les actituds específiques del grup
- els criteris bàsics que constitueixen la identitat social i defineixen els interessos del grup:
  - criteris de pertinença al grup,
  - activitats pròpies del grup,
  - objectius,
  - valors,
  - posició social en relació amb altres grups i
  - recursos de què disposa el grup.

Així entesa, la ideologia és un concepte relativament novedós. Com diu VAN DIJK (1998, 8):

"(...) a new notion of ideology that serves as the interface between social structure and social cognition. In that framework ideologies may be very succinctly defined as the *basis of the social representations shared by members of a group*. This means that ideologies allow people, as group members, to organize the multitude of social beliefs about what is the case, good or bad, right or wrong, *for them*, and to act accordingly".

Aquesta noció és nova en la mesura que trenca amb antigues concepcions segons les quals les ideologies són falses o veritables, amaguen relacions socials veritables i serveixen per enganyar, són les creences dels altres, o pressuposen una definició de veritat o falsedat que serveix políticament al poder. (VAN DIJK 1996a, 12 i 1998, 15)

Certament, moltes ideologies s'han desenvolupat per legitimar relacions de dominació, però aquesta definició també és insuficient, perquè com a coordinadores de pràctiques socials també poden servir per a finalitats emancipadores. Poden contenir falsedats o veritats, i encara que això és rellevant, ho és encara més, des del punt de vista de la funció social que fan, la seva capacitat coordinadora d'accions. No són una visió del món, sinó els principis que formen la base de tals creences.

El ja citat Stuart HALL és pràcticament coincident amb VAN DIJK:

"By ideology I mean the mental framework – the languages, the concepts, categories, imagery of thought, and the systems of representation– which different classes and social groups deploy in order to make sense of, figure out and render intelligible the way society works". (HALL 1996, 26)<sup>31</sup>

A la definició de HALL només li falta afegir a la funció de 'trobar/donar sentit' de com funciona el món, la funció de regular les pràctiques socials del grup per coincidir amb VAN DIJK. De tota manera, les representacions mentals que 'donen sentit' –*make sense*– a la forma en què funciona' –de la definició de HALL– es corresponen al que els sociòlegs BERGER i LUCKMANN defineixen com 'dipòsit de sentit':

"Las reservas de sentido socialmente objetivado y procesado son «mantenidas» en depósitos históricos de sentido y «administradas» por instituciones. La acción del individuo está moldeada por el sentido objetivo proveniente de los acervos sociales de conocimiento y transmitido por las instituciones a través de las presiones que ellas ejercen para su acatamiento. En este proceso, el sentido objetivado mantiene una constante interacción con el sentido constituido subjetivamente y con proyectos individuales de acción. No obstante, el sentido también puede ser adscrito –incluso podríamos decir, sobre todo– a la estructura intersubjetiva de relaciones sociales dentro de la cual el individuo actúa y vive". (BERGER i LUCKMANN 1997, 43)

La constitució subjectiva del sentit és l'origen de tots els patrimonis socials del coneixement, els dipòsits històrics de sentit en què poden recolzar-se les persones nascudes en un moment determinat. Pensar que les relacions –que són pràctiques socials– tenen algun sentit és una creença que com acabem de llegir oscil·la entre l'objectivació i la subjectivitat. És des del punt de vista del sociocognitivisme, una opinió, una creença avaluativa, de la mateixa naturalesa que les que podem trobar en un editorial.

---

<sup>31</sup> Citat per VAN DIJK (1998, 9)

Vegem com ARACIL (1983,8) relaciona el sentit amb les creences:

"Col·loquialment, és la qüestió dels sentits comuns –en plural–. I bé: cada sentit comú és un esme que sap de què fer cas i a què atènyer-se. Consisteix, doncs, en creences – perquè les creences són en definitiva les maneres de destriar el real i l'irreal–.

"Ara: hi ha realitats múltiples que pertanyen a diversos sentits comuns. Més: un mateix sentit comú gradua la consistència i la validitat de les coses –i de la gent–. No sols hi ha realitats establertes inqüestionables, sinó que hi ha també quasi-realitats precàries, problemàtiques, controvertibles –fins i tot inversemblants i increïbles–. (...) Finalment hi ha les irrealitats més pròpiament dites: inapercebudes i inimaginables, que no compten gens mentre resten remotes i inaccessible"<sup>32</sup>.

Justament de creences valoratives parlem, quan es diu que els editorials contenen opinions.

### 3.3.3 Creences valoratives i creences objectives

Tornem de ple en aquest punt al terreny del sociocognitivisme, perquè parlem de representacions mentals –creences– i de la seva dimensió social. L'editorial, identificat com a gènere, és un text que conté expressions d'opinió, és a dir, de representacions mentals que suposen un valor i que anomenarem per aquest motiu "creences valoratives" (VAN DIJK 1996a, 17).

Per contraposició a les valoratives, altres creences poden ser "objectives". Definim com a creença objectiva aquella que emet un judici del qual se'n pot establir la veritat o la falsedat d'acord amb uns paràmetres socialment acceptats. Per exemple, la proposició 'fumar és dolent per a la salut' expressa una creença objectiva, perquè la seva veritat o falsedat es pot sotmetre al criteri científic, que és un paràmetre socialment acceptat. Noti's que, segons la definició que

---

<sup>32</sup> Entre les realitats inqüestionables establertes s'hi comptarien els estats independents, els idiomes reconeguts, les disciplines consagrades acadèmicament, etc. Mentre que entre les quasi-realitats hi hauria els "dialectes" o "llengües regionals" que no són ben bé "llengües", o les "regions" (o nacionalitats) que no són ben bé "nacions". Però el més interessant, com diu ARACIL, són els *transcolaments*, les transformacions entre el real i l'irreal. Com una realitat inqüestionable passa a ser una quasi-realitat, o a l'inrevés. I com coses que un dia ni podem ensumar-nos poden arribar a ser "realitats". Perquè la realitat, diu ARACIL, és plural, no la podem dir, ni qüestionar, però podem veure-la, concebre-la i fer-la concebre. Això és, construir un sentit, no pas un significat, perquè es tracta d'una qüestió de coherència, no d'equivalència:

"no es tracta pas d'anomenar «gos» el «ca» –ni tampoc viceversa, per l'amor de Déu! –, sinó descobrir i reconèixer la realitat canina". (ARACIL. 1983, 18)

hem adoptat, 'fumar no és dolent per a la salut' és igualment una creença objectiva perquè permet ser verificada de la mateixa manera i, en aquest cas, establir que és falsa. O sigui que entenem per creences objectives aquelles que emeten un judici que pot ser sotmès a un criteri de veritat socialment acceptat, com per exemple, l'observació personal, la comunicació fiable, la inferència vàlida, la investigació acadèmica, etc. (VAN DIJK 1996a, 18 i 1997, 256).

És important notar que en altres cultures o en altres moments històrics aquests criteris poden ser diferents. Noti's també que hi pot haver sectors socials desaparebutts per a la majoria de la societat que no comparteixen els criteris que es consideren acceptats.

Les opinions, per contra, les hem definit com a creences valoratives, és a dir, les que impliquen un judici que pressuposa valors que no són socialment compartits, que poden ser només d'un individu o d'un grup o d'una part de la societat.

El caràcter d'una creença és relatiu també dins d'una mateixa cultura. El context en pot condicionar la seva categorització. Per exemple pensar que 'el polític X és un lladre' pot ser considerada una creença valorativa sense proves abans d'un judici, o bé, una creença objectiva si es formula amb proves disponibles i després que un tribunal hagi emès un veredict de culpabilitat. Per tant, l'anàlisi que en fem ha de tenir en compte què són i què no són dades i criteris socialment compartits i, en cas de no ser compartits, en el si de quin grup són compartits. Afegim que aquesta consideració no hipoteca la crítica que es pugui fer a creences compartides socialment, que, en alguns casos, formen part del que és conegut per la denominació 'sentit comú'. En el llenguatge natural, les creences objectives se les sol denominar coneixement i les valoratives, opinions.

Ens queda encara fer un aclariment abans de passar al següent argument. Tant si són valoratives com objectives, les creences són representacions mentals que en el discurs expresseu mitjançant proposicions. Això vol dir que partim com VAN DIJK (1997, 254) dels postulats sociocognitius, segons els quals, les creences, i particularment les opinions, són representacions mentals que no es redueixen a la seva expressió discursiva. Suposar que només existeixen en tant que proposicions conduiria a diversos absurds, dels quals només en destacarem dos: a) seria absurd admetre que existeixen opinions socialment compartides per diversos individus i comprovar que diversos individus les poden formular amb proposicions



diferents i b) seria absurd no admetre que mantenim una determinada opinió en ocasions diferents, ocasions que necessàriament generen formulacions diferents.

Queda clara, doncs, la diferència entre representació mental i la manifestació discursiva que la representa. En conseqüència, tal com hem fet, a cada creença li podem adjudicar una manifestació discursiva, que normalment expressarem amb una proposició, sense perdre de vista que diverses manifestacions discursives poden representar una mateixa creença. Quedi clar també que usarem el terme "proposició" per denotar manifestacions discursives que expressen representacions mentals i "proposició semàntica" – que a vegades, gràcies al context podem reduir també al terme "proposició" – per denotar un contingut semàntic per sobre de la seva expressió lingüística.

En un editorial hi ha proposicions explícites i implícites. Des de la perspectiva de l'ACD tindrà interès analitzar tant les proposicions explícites com les implícites i mostrar també quines sent valoratives es presenten com a objectives.

#### **3.3.4. Models, actituds i ideologia**

Tant les creences objectives com les valoratives s'expliciten en parlar de fets, d'accions, inclosos els discursos. El coneixement d'un fet, la representació mental que cada individu té d'un fet, la seva comprensió, és el que anomenarem model de l'esdeveniment, seguint VAN DIJK (1996a, 14). Un model abraça tot allò que l'individu sap i opina sobre el fet en sentit ampli. No són representacions mentals compartides, són fruit de l'experiència personal, o de l'observació de l'experiència d'altri, o de la transmissió discursiva d'aquesta observació a altres, però cadascun d'aquests altres no compartirà el model, sinó que formarà el seu propi model del fet.

Totes les pràctiques socials –passades, presents o futures– (els fets, les accions) quan són narrades suposen l'activació d'un model d'esdeveniment, el que, fet de creences objectives i valoratives, fa possible la seva comprensió, primer per explicar-lo i després per entendre'l.

Comprendre un fet és ser capaç de confegir un model mental que el representi. De forma paral·lela, no és pensable la pràctica social sobre la vida sense que l'acció tingui un sentit, sense que tinguem un model mental sobre el fet o l'acció que emprendrem; un model que contingui un objectiu, que doni un valor a la nostra acció.

El model mental és així en el camí d'influència –de monotorització– de la ideologia sobre la pràctica social. Queda, però, un esglaó per salvar el desnivell entre la dimensió personal del model i la social de la ideologia.

Els models mentals s'han de transmetre per, amb ells, poder transmetre les creences i fer possible la seva dimensió social. Doncs, bé, amb la narració periodística o l'editorialització activem models mentals que quan són transmesos van carregats de les creences que els componen. Quan aquestes creences són d'un diari, són compartides i, per tant, socials i poden abraçar tot el ventall de proposicions que componen l'entramat de la seva ideologia. Seran les que es transmetran amb el discurs editorial. A les creences valoratives socials, VAN DIJK (1997, 261 i 1996b, 29) les anomena actituds i aquestes pel fet de ser compartides, encara que acompanyin el model de l'esdeveniment, són independents del context concret i això mateix les capacita per impregnar un nombre il·limitat de models.

Ara bé que es transmetin actituds no implica automàticament que aquestes també siguin compartides pel receptor. En primer lloc, perquè el lector no només es forma un model mental del fet que es narra o al voltant del qual s'editorialitza, sinó que també es forma un model mental de la situació comunicativa, del context. Per exemple:

"In discourse participants also form a model of the current, ongoing communicative situation of text and talk, featuring, for instance, the goal of the speaker and hearer. This special model, also called the 'context model' plays a central role in discourse production, understanding and participation. It regulates, for instance, the appropriate speech acts ('given the power and status of this interlocutor, shall I threaten or request..') and its correct style (formal, informal, professional, etc.)". (VAN DIJK 1996b, 31)

El model de context comporta la incorporació de les condicions pragmàtiques de l'esdeveniment comunicatiu que modularan el grau de credibilitat del model transmès i per tant de les actituds que l'acompanyin. Ara bé, fins i tot, en el cas d'una credibilitat absoluta, el lector, quan hagi d'actuar de nou en una altra situació s'haurà de formar un nou model

d'esdeveniment i de context concrets en el quals conflueixen tantes variables que fa gairebé imprevisible la seva acció, la seva pràctica social en tant que individu. Seguint un exemple del mateix VAN DIJK, un individu racista pot tenir un íntim amic negre amb el qual personalment és extremadament solidari, però això no treu que en múltiples altres contextos actuï certament com un racista.

També qui produeix el discurs editorial transmet creences objectives i actituds, sobre la base de models de fets i elabora un discurs –en tant que pràctica social– en funció del model de context que té de la situació. La presència de la seva ideologia també serà més o menys explícita en funció de les condicions pragmàtiques del discurs. La feina de l'ACD serà desconstruir el text i reconstruir el model mental sobre el qual s'ha construït, identificant les creences del diari, identificant-hi, en la mesura del que sigui possible, l'entramat de la seva ideologia. En el següent capítol abordarem la metodologia i l'instrumental d'aquesta operació.

Mentrestant, podem afirmar que

*P. 3.3a.*

L'Anàlisi Crítica del Discurs aplicat als textos dels editorials pot demostrar la ruptura del contracte de comunicació per part del diaris

*P. 3.3b.*

L'Anàlisi Crítica del Discurs aplicat als textos dels editorials pot revelar parts significatives de la matriu ideològica nacionalitària dels diaris

## **Part II**

### **Estudi empíric**



## Capítol 4. Hipòtesis i Metodologia

Com és preceptiu, però no perquè ho sigui, establirem a continuació les hipòtesis i els objectius que donen sentit a aquesta investigació. Però com a pas previ reprendrem de la forma més sintètica possible els corol·laris que s'han després de la fonamentació teòrica per mostrar el lligam entre els uns i els altres. Després explicarem sobre quin corpus treballarem i quins instruments trobem adients per assolir els objectius marcats i demostrar les hipòtesis de partida.

### 4.0. Les proposicions corol·làries del marc teòric

La forma més sintètica de recordar les proposicions que expressen els corol·laris és aquesta:

Del capítol sobre Periodisme i Política :

<p><i>P.1.1.</i> Els diaris són actors en el marc conflictiu del sistema polític i tenen com a objectius el lucre i la influència.</p>
<p><i>P.1.2.</i> Els diaris intervenen polifònicament mitjançant textos de gèneres diversos, imatges i la seva articulació conjunta. Els editorials són un dels instruments d'intervenció.</p>
<p><i>P.1.3.</i> La credibilitat és un element imprescindible de l'estratègia discursiva del diari. I es basa en un compromís amb els lectors.</p>
<p><i>P.1.4.</i> Els diaris estableixen un contracte implícit i a vegades explícit (llibres d'estil i codis deontològics) amb els lectors per acreditar la credibilitat de la publicació. El contracte inclou el compromís de:</p> <ul style="list-style-type: none"><li>(a) donar un tracte just i equilibrat als actors dels conflictes</li><li>(b) separar la informació de l'opinió</li><li>(c) no mentir</li><li>(d) donar informació versemblant.</li></ul>

*P.1.5.*

La distinció entre informació i opinió és una fal·làcia i, en conseqüència, els compromís dels mitjans amb els lectors està en fals

*P.1.6.*

Els editorials són cristallitzacions del llenguatge polític i concentrats ideològics dels diaris.

*P.1.7.*

El discurs dels mitjans és co-constructor de les identitats col·lectives.

Del capítol sobre nacionalisme:

*P. 2.1.*

El nacionalisme és un tipus d'identitat col·lectiva, basat en una identitat ètnica, que reclama sobirania política per al grup que identifica com a nació.

*P.2.2*

La nació com a realitat política no existeix si no hi ha una consciència nacional de masses. Així entesa, la nació és radicalment una construcció política.

*P. 2.3a*

El terme nacionalisme no serveix per denotar una ideologia política sinó un conjunt d'ideologies que de portar-se a la pràctica, malgrat tenir alguns trets comuns, els projectes que abriguen mostrarien diferències polítiques substancials.

*P. 2.3b*

El qualificatiu 'nacionalista' és insuficient per descriure la ideologia del grup o les persones qualificades.

I, per tant, no és pertinent una avaluació del moviment nacionalista com a tot, sinó de cada un dels seus components atenent a les seves característiques particulars.

*P.2.4.*

El procés de construcció nacional de la societat catalana està obert i tots els actors polítics hi intervenen, inclosos els mitjans de comunicació.

I del capítol sobre Pragmàtica i Anàlisi Crítica del Discurs:

*P. 3.1.*

El contracte dels diaris amb els lectors inclou el respecte del principi de cooperació de Grice i les seves màximes.

*P. 3.2.*

L'Anàlisi Crítica del Discurs pot revelar les estratègies ideològica i política dels mitjans en l'àmbit del nacionalisme.

*P. 3.3a.*

L'Anàlisi Crítica del Discurs aplicada als textos dels editorials pot demostrar la ruptura del contracte de comunicació per part dels diaris.

*P. 3.3b.*

L'Anàlisi Crítica del Discurs aplicada als textos dels editorials pot revelar parts significatives de la matriu ideològica nacionalitària dels diaris

Les possibilitats d'investigació que aquest marc obre són múltiples. Tant pel que fa als camps on aplicar-les com pels punts d'arrencada. Recordem que l'Anàlisi Crítica del Discurs comprèn les tres dimensions de l'esdeveniment comunicatiu: el text, la pràctica discursiva i la pràctica sociocultural. La investigació crítica del discurs ha de parar atenció a les tres dimensions, però no a totes tres alhora necessàriament. Hem escollit, com ja s'apunta en els dos darrers capítols, el text dels editorials com a punt de partida i, des del seu interior i al seu voltant, ens hem marcat els objectius que segueixen i hem formulat les hipòtesis que tot seguit explicarem.

#### **4.1. Els Objectius i les Hipòtesis**

L'anàlisi del discurs que s'efectuarà en aquest treball s'aplicarà sobre un corpus d'editorials que tracten diverses qüestions al voltant, prioritàriament, del nacionalisme català. Però també de l'espanyol, en la mesura que existeixi una relació entre tots dos nacionalismes. El camp triat comprèn els editorials publicats per quatre diaris –*El País*, *El Periódico*, *La Vanguardia*, *Avui*– des de 1977 a 1996.



En aquest estudi es pretén assolir els següents objectius:

#### Objectiu 1. Personalitat política dels diaris

Elaborar un perfil ideològic-polític dels diaris estudiats que posi de manifest els objectius estratègics globals.

#### Objectiu 2. Contingut implícit

Revelar el contingut implícit dels editorials escrits al voltant de la qüestió nacionalitària a Catalunya, i a Espanya en la mesura que s'hi relacioni.

#### Objectiu 3. Matriu nacionalitària<sup>1</sup>

Reunir les proposicions explícites i les implícites de cada diari que expressin la seva opció ideològica quant a:

- la caracterització del nacionalisme i els moviments nacionalistes.
- l'articulació de les relacions Catalunya-Espanya i el seu futur.
- la valoració de l'Estat de les autonomies i el marc conflictiu associat.
- el conflicte sobre l'extensió de la qüestió de la llengua.
- l'autodeterminació.
- els símbols nacionalistes

---

<sup>1</sup> Ens hem centrat en aquesta part de la matriu nacionalitària perquè encara que podríem intentar abraçar també altres temes que en formen part, com els que hem vist a l'apartat 3.3.2 (Ideologies i dipòsits de sentit), no tots són tractats en els editorials o simplement el diari no les té en compte i, per tant, la recerca seria molt poc productiva. Salvant les diferències, DE CILLIA, REISIGL i WODAK (1999) sintetitzen un estudi encara no publicat sobre la pràctica social discursiva en la construcció de la nació i la identitat nacional a Àustria. L'objectiu de l'estudi consisteix a identificar els temes, les estratègies discursives, els recursos lingüístics i un mètode per descriure i analitzar la construcció de les similituds i la singularitat, i també les diferències entre el col·lectiu nacional i altres col·lectius nacionals. El corpus està compost de 23 discursos de polítics sobretot relacionats amb la commemoració de 50 aniversari de la Segona República Austríaca, articles de premsa discutint la neutralitat austríaca abans dels referèndum sobre l'ingrés a la Unió Europea, pòsters i eslògans polítics sobre aquesta campanya, set sessions de grups de discussió i 24 entrevistes centrades sobre problemes específics sobre la identitat nacional. Com es pot observar hi ha similituds substancials i també diferències substancials. Esperarem amb ànsia la publicació de la investigació.

#### Objectiu 4. Verificar i discutir

Analitzar críticament, en la mesura del que sigui possible, les proposicions explícites i implícites que ofereixin dubtes sobre la fiabilitat informativa. Mitjançant la comparació entre els textos oferts pels diferents diaris i quan sigui possible per una comparació amb altres textos<sup>2</sup> més àmplia.

#### Objectiu 5. Lògica argumentativa

Analitzar críticament els arguments i els raonaments utilitzats en una mostra dels editorials seleccionats.

#### Objectiu 6. Fer una anàlisi comparativa dels quatre diaris i estudiar:

- Realitats construïdes
- Incongruències individuals (nivell intra)
- Incongruències en comparar-los (nivell inter)

En el camí per assolir aquests objectius es pretén demostrar que:

#### Hipòtesi 1. Seguiment de l'estratègia del quadrat ideològic

El discurs sobre nacionalisme cristal·litzat en els editorials dels quatre diaris que estudiarem –*El País*, *El Periódico*, *La Vanguardia*, *Avui*– des de 1977 a 1996 segueix les pautes tradicionals del discurs polític. O sigui, que els axiomes de partida i els posicionaments que componen el conjunt de categories ideològiques que subjau en la representació del món que transmeten els editorials dels diaris estudiats compleixen l'anomenat quadrat ideològic descrit per VAN DIJK (1996a). És a dir:

- 1.1. Ressalten les bones propietats i accions del grup amb què s'identifiquen o defensen en un moment determinat.
- 1.2. Ressalten les males propietats i accions del grup a què s'oposen.
- 1.3. Mitiguen les males propietats i accions del grup amb què s'identifiquen o que defensen.

#### 1.4. Mitiguen les bones propietats i accions del grup a què s'oposen.

##### Hipòtesi 2. Argumentacions gratuïtes i contra la raó

En els editorials sovint les argumentacions esgrimides per a defensar les tesis del diari estan construïdes contra la raó o al marge de la raó. És a dir, conformen una construcció argumentativa que vulnera la lògica elemental o que estableix afirmacions o concatenacions absolutament gratuïtes o sense fonament. I sovint aquestes són presentades com a irrefutables, malgrat que són a vegades discutibles i a vegades, insostenibles.

##### Hipòtesi 3. Vulneració del principi de cooperació

La pràctica discursiva dels editorials –les peces que defineixen ideològicament la línia de la publicació– vulneren sovint el compromís dels diaris amb els lectors d'establir una comunicació fidedigna. A través del contracte de comunicació establert amb els lectors, ja sigui de forma explícita en els llibres d'estil o implícita –per les normes deontològiques–, els diaris es comprometen a:

- 1) aportar una quantitat d'informació pertinent;
- 2) aportar informació de la qual en tenen proves fiables i de forma especial, no mentir;
- 3) que la informació aportada estigui relacionada amb el tema de què es tracta;
- 4) que la informació aportada sigui clara.

Aquestes quatre condicions extrems de les màximes del principi de cooperació definit per GRICE (1975) són adaptables a l'anàlisi dels mitjans de comunicació tal com s'ha formulat i argumentat al capítol 3. El fet rellevant, en síntesi, és que els principis esmentats, que es recullen ja sigui en els llibres d'estil, quan existeixen, o en el contracte implícit entre els mitjans i la seva audiència són vulnerats. Per tant hi ha una ruptura del contracte comunicatiu, fet susceptible de ser demostrat amb l'anàlisi crítica dels textos.

---

<sup>2</sup> Sobre el contrast amb altres textos vegi's l'apartat instrumental de la microanàlisi d'aquest capítol.

## 4.2. Justificació de la mostra i procediment

### 4.2.1. Les dates pivotals

Del relativament extens període comprès entre 1977 i 1996 hem triat, en primer lloc, un conjunt ampli de dates polítiques i no estrictament polítiques, però significatives des de l'àmbit del nacionalisme. En aquest grup hem inclòs totes les eleccions (generals, autonòmiques i locals); els referèndums (Constitució, Estatut i OTAN); les disputes al voltant de les lleis i els decrets pertinents (com per exemple la Llei de Normalització Lingüística de 1983 i les sentències relacionades amb ella emeses pel Tribunal Constitucional, o la Llei Orgànica d'Harmonització dels Processos Autonòmics- LOAPA); Onzes de setembre i diades de Sant Jordi; l'intent de cop d'Estat del 23 de febrer de 1981 (23-F); alguns congressos de partits polítics; els conflictes de televisió (TV3-TVE); el cas Banca Catalana; les celebracions com la del Mil·lenari de Catalunya o la de la "Fiesta Nacional"; les celebracions de les victòries del Barça, incursions eclesials en la política nacionalista, i, entre d'altres, la incorporació d'Espanya a la Comunitat Europea i els pactes per a la governació de l'Estat. [Vegi's Annex I]

### 4.2.2. El camp

Hem buscat, en segon lloc, en les dates esmentades i les que les eren més pròximes, els editorials dels quatre diaris més influents políticament i socialment de l'àrea metropolitana de Barcelona —*El Periódico*, *La Vanguardia*, *El País* i *l'Avui*—. Amb aquest material hem elaborat la taula que figura a l'Annex I. En total hem recollit 734 editorials (252 de *l'Avui*, 186 d'*El País*, 167 d'*El Periódico* i 148 de *La Vanguardia*)

### 4.2.3. El corpus. Buidat macrosemàntic de la mostra de primer nivell

S'ha escollit una quarantena d'editorials de cada diari —una mitjana de dos per any— de tal manera que cobrissin els diversos ítems que hem apuntat als objectius i fossin, en alguns casos, comparables per ser de les mateixes dates i tractar el mateix tema. Ho hem pogut aconseguir en el cas de cinc esdeveniments, cosa que afecta 20 editorials.

Per cobrir l'objectiu O.1 –dibuixar el perfil ideològic-polític del diari– hem procedit de la següent manera. De cadascun dels aproximadament 160 editorials n'hem extret, almenys, dues proposicions: 1) la macroproposició general que conté la posició central de l'editorial i 2) la macroproposició avaluativa que dóna la coherència de fons a l'argumentació de l'editorial. En els casos en què no hi havia una sola macroproposició general o una sola macroproposició avaluativa hem optat per recollir les principals proposicions identificables a partir del mateix text [Annex II]. Hem obtingut així un mapa ideològic de cada diari que expressa els seus postulats sobre: el nacionalisme i la identitat a Catalunya i Espanya, les llengües, el govern central i el de Catalunya, l'estructura de l'Estat, l'autodeterminació i la sobirania, alguns símbols (Barça, festes), el paper de l'Església i la seva posició en l'espectre polític en termes clàssics d'esquerra o dreta.

En els capítols següents corresponents a cada diari es farà una síntesi per escatir-ne els possibles canvis en les posicions ideològiques al llarg del període estudiat. D'altra banda, en l'Annex II es trobaran les síntesis-buidat d'aquests editorials, en el marc d'un quadre general, progressiu en el temps, que permetrà una comprensió ràpida de les posicions mantingudes per cada diari respecte cada esdeveniment. Finalment, fem comparacions quan s'ha disposat d'editorials sobre el mateix tema en tots o en més d'un diari.

#### **4.2.5. Mostra de segon nivell**

Recordem que amb l'operació anterior ja haurem d'haver obtingut a grans trets un mapa ideològic-polític de cada diari. Parcialment haurem assolit també l'objectiu O-3, perquè amb les macroproposicions que expressen la coherència global de l'editorial haurem posat de manifest un bon nombre d'assumpcions implícites que formen part de la personalitat política del diari. Encara més, haurem obtingut una visió general dels objectius estratègic-polítics de cada diari des de la qual abordarem l'anàlisi particularitzada –ara contextualitzada ideològicament– d'una segona mostra més reduïda d'editorials.

Volem analitzar no només les proposicions explícites sinó també revelar i analitzar assumpcions implícites, que sense ser les que donen coherència a l'editorial subjauen en els

raonaments, els arguments i en les proposicions explícites dels editorials –O-2 i O-3– i, per tant, procedirem a identificar les tematitzacions, pressuposicions i implicacions que es fan als editorials quan argumenten en aquest camp. Per fer això, cal haver passat al que hem definit com a segon nivell de la mostra.

Hem triat, per al segon nivell, primerament, un conjunt de 36 editorials repartits equitativament entre els diaris i que afecten equilibradament els ítems assenyalats a O.3. A la vista de la possibilitat d'ampliar-ne la varietat i en un intent de disposar d'un màxim de editorials coetanis comparables, se n'han afegit tres més –dos d'*El País* i un d'*El Periódico*– fins a 39. Entenem que el desequilibri derivat del fet que d'un diari n'hi hagi dos més i d'un altre un més que dels altres dos és mínim; i ja que l'èmfasi en el plantejament de l'ACD no rau en l'anàlisi quantitativa, sinó en la qualitativa; entenem que el repartiment de la mostra de 39 no és cap inconvenient per al nostre estudi. Així doncs, prosseguint amb la descripció de l'anàlisi, direm que de cada paràgraf se n'extreuran les tematitzacions, les pressuposicions i les implicacions del que s'hi diu. Recordem que les macroproposicions generals ja hauran d'haver estat exposades en el nivell 1.

No ens limitarem, però, a fer-ne un buidat semàntic dels 39, sinó que aprofundirem més en l'anàlisi del text de forma diversificada, en funció de les característiques particulars de cada editorial. Així per exemple, aquells que són coetanis i tracten sobre el mateix tema ofereixen l'oportunitat de comparar-ne el contingut, sobretot per comprovar i contrastar la fidelitat del contingut informatiu dels editorials. En altres, atenent al rendiment que donen en el text, l'estudi es pot focalitzar en les tries lèxiques, o bé la sintaxi, o bé les modulacions, o bé els recursos estilístics o bé les argumentacions que mostren emprentes ideològiques notables i, per tant, que ofereixin la possibilitat d'aprofundir en aquest aspecte particular de l'anàlisi. En alguns, per no fer-la interminable i repetitiva innecessàriament, constrenyirem l'anàlisi a l'extracció dels temes, les implicacions i les pressuposicions i ens referirem a les inferències efectuades quan estimem que són difícils de capir a simple vista.

En alguns casos, pot ser comprovable tant que hi hagi una vulneració del principi de cooperació com –vist des de la posició oposada– que hi hagi un seguiment patent del quadrat ideològic. Quan poguem ho assenyalarem. Cobrirem d'aquesta manera, en la mesura de les nostres possibilitats, la resta d'objectius: O.4, O.5 i O.6, així com les hipòtesis H.1, H.2 i H.3.

#### 4.2.6. Mostra de tercer nivell

En aquesta orientació d'aprofundiment hem escollit un grup més reduït d'editorials per sotmetre'ls a un escrutini minuciós en el qual aplicarem totes les eines que tenim a l'abast. Anomenarem aquest plantejament anàlisi de nivell 3.

S'han escollit cinc editorials, un de cada diari, que presenten particularitats pròpies, que tot seguit explicarem, i un més d'*El País* sobre el Barça. Els primers quatre editorials són:

- *El Periódico*, 14.3.82, titulat "Manifestación contra la LOAPA"
- *El País*, 14.10.87, titulat "La fiesta nacional"
- *La Vanguardia*, 7.9.91, titulat "¿Dónde vamos?"
- *Avui*, 14.10.95, titulat "El 'apartheid' lingüístic del PP"

Aquests editorials són especialment significatius perquè:

a) L'editorial d'*El Periódico*, confronta el diari amb una actuació –una manifestació contra la LOAPA–. El diari no està d'acord amb la LOAPA tot i que és una iniciativa protagonitzada pels socialistes, afins ideològicament al diari–, i la UCD.

b) L'editorial d'*El País* que versa sobre la festa del 12 d'octubre fa tractar el diari amb els dos nacionalismes, l'espanyol i el català alhora. L'editorial és molt revelador, perquè no oblidem que és un diari bàsicament fet des del centre de l'Estat.

c) L'editorial de *La Vanguardia* tracta sobre el nacionalisme, l'Església i la política, tres àmbits especialment significatius en el mapa ideològic d'aquest diari conservador.

d) L'editorial de *Avui* versa sobre la llengua i l'enemic més declarat des del seu punt de vista –el PP–.

Finalment, hi ha un cinquè editorial e) d'*El País* sobre el Barça. L'hem escollit, de primer, pel paper que l'esport juga en el nacionalisme –pensi's en el debat sobre les seleccions esportives

nacionals catalanes i basques–; segonament, perquè el Barça és un cas singular i paradigmàtic de funció simbòlica; en tercer lloc, perquè *El País* és el diari de referència entre els diaris que tractem. La posició d'*El País* és única en relació amb el Barça i la compararem amb els altres diaris.

Amb tots ells, hem procedit a una anàlisi detallada amb els instruments que descriurem a continuació. Els resultats els recollirem als capítols corresponents a cada diari i al capítol comparatiu.

En resum, tenim tres mostres per a objectius particulars i apliquem instruments de profunditat creixent en la mesura que reduïm la seva dimensió.



### **4.3. Macroanàlisi. Temes, implicacions i pressuposicions. Procediment i instruments.**

Per a les anàlisis de nivell 1 i 2 recorrem a instruments procedents de la semàntica.

#### **4.3.1. El tema i la coherència global**

El tema d'un text n'és el resum, el nucli, la macroestructura semàntica (VAN DIJK 1990, 54).

L'objectiu d'aquest punt és discutir com identifiquem el tema central d'un editorial i la lògica que lliga els seus arguments. És a dir, com el podem resumir en almenys dues macroproposicions: una que n'expressi la síntesi i l'altra, la idea que li subministra la coherència global. [Hem dit 'almenys' en dues perquè en els editorials hi ha amb certa assiduitat més d'un tema i eventualment més d'una proposició que li dóna coherència global.]

La fabricació d'un editorial pressuposa una estratègia comunicativa dominada per la tesi central que s'hi defensa. La tria dels arguments, la seva disposició en el text i la formulació de les proposicions formen part del procés d'elaboració i sol estar en la voluntat de l'editorialista posar tots aquests elements al servei de la tesi central. Hi ha, doncs, a cada editorial un tema que el resumeix, la idea motriu de la peça, i una coherència que engloba el conjunt. Encara que, com una anàlisi detallada és capaç de revelar, hi pot haver elements incoherents o esquerdes en la coherència. Però d'això ens n'ocuparem una mica més endavant.

L'editorialista no pot pràcticament començar a escriure sense tenir clar què vol dir. De fet, l'elaboració de l'editorial sol anar precedida d'un procés de discussió, d'un grup reduït de persones sobre l'assumpte triat, que centra el tema.

La major part de la superfície textual dels diaris està ocupada per les notícies. Des del nostre punt de vista, el d'un lector particular –l'analista–, però sense deixar de ser el d'un lector, esbrinar quin és el tema central de les peces que es presenten a les planes de notícies no és gaire complicat. El títol de la informació i el subtítol o l'avantítol, quan hi són, tenen justament la funció de fer-ne el resum i destacar-ne el més important. Per si això no fos prou clar, l'entradeta –el primer paràgraf del cos de la notícia– assenyala ja, amb més extensió que

els titulars, quin és el resum del més important. Però en el cas dels editorials ni el titular sol ser explícit ni necessàriament el primer paràgraf permet esbrinar el tema. A vegades, fruit d'una determinada estratègia retòrica, el tema pot aparèixer justament en la darrera oració.

El titular d'un editorial pot, o no, donar una pista sobre el tema. Gairebé mai n'expressa la síntesi. El primer paràgraf, a vegades, ja aporta el resum del que s'hi defensa, però no sempre és així. Quan el lector aborda un editorial té algun indici sobre el tema gràcies al títol i al seu grau de coneixement de l'actualitat. Amb aquest bagatge i les primeres paraules del text comença a fer-se una idea hipotètica del tema central i a mesura que avança rectifica i perfila gradualment el significat del text, ajudat pel contingut semàntic de cada nova oració fins que, al final, completa, eliminades les conjectures que es revelen inadequades, el model mental que constitueix la seva comprensió del text i que conté, en particular, un resum del text. El lector procedeix, per tant, de forma gradual i subjectiva.

Com diu VAN DIJK:

"El tema de un texto es una macroproposición subjetiva estratégicamente deducida, que se traspassa a las secuencias de las oraciones mediante macroprocesos (reglas y estrategias) sobre la base del conocimiento general del mundo y de las creencias e intereses personales" (1990, 59).

És a dir, un cop conegut, el tema dirigeix estratègicament la comprensió dels altres temes que apareixen a cada paràgraf o a cada oració. Això és extremadament rellevant per poder descartar les múltiples hipòtesis sobre el significat del text que no encaixen amb la idea central i quedar-se només amb les pertinents.

La progressió temàtica que realitza el lector de l'editorial és bàsicament la mateixa que faria si llegís una narració literària. MAINGENEAU i SALVADOR (1995, 146-7) adapten l'estructura canònica de LABOV<sup>3</sup> per als relats conversacionals<sup>4</sup> simplificant-la per a la narrativa literària a tres elements: obertura, continuació i cloenda.

<sup>3</sup> Citat a TOOLAN (1988), capítol 5.

<sup>4</sup> Segons els estudis del sociolingüista nordamericà W. LABOV (1988), l'estructura canònica d'un relat està composta de: (1) resum, (2) orientació, (3) complicació de l'acció, (4) avaluació, (5) desenllaç i (6) coda.

"Els components (3) i (5) corresponen a macroproposicions narratives, mentre que la resta són més aviat procediments que donen profunditat enunciativa a la narració com a interacció comunicativa. Val a dir que el *resum* inicial (1) i la *coda* (6) funcionen a tall de fronteres del relat, tot inserint-lo en el flux

"Al costat d'aquest factors que remeten a l'organització textual en la seua globalitat, la **coherència** textual es recolza en restriccions de nivell **local**, de frase a frase, que asseguruen la continuïtat de l'enunciat. Aquesta distinció tradicional entre els dos nivells de comprensió de la textualitat s'expressa alguna volta a través d'una oposició conceptual entre **coherència** (global) i **cohesió** (local)" (MAINGENEAU i SALVADOR 1995, 151)

Ara bé, ¿en quina mesura la macroproposició que expressa el resum del text és subjectiva? En la mesura que és el producte d'un procés individual en què el lector recorre al seu coneixement del context, un coneixement que, no obstant, és en gran part compartit socialment –i més en la mesura que també es tracta d'una construcció social–. Per tant, les macroestructures semàntiques –els temes– són productes subjectius perquè són cognitius, "encara que existeixin un mínim de coincidències per a garantir la comprensió mútua" (VAN DIJK 1990, 58). [Retinguem que existeix un mínim de coincidències.]

Com podem, doncs, extreure de cada editorial un tema central i una expressió de la seva coherència global superant la subjectivitat derivada de la condició de lector de l'analista? Negar-la seria un error i un engany. D'altra banda, no pretenem resoldre aquí el que és un problema filosòfic i epistemològic que encara porta cua. Mirem, doncs de reduir la subjectivitat i mantenir-la sota control. Per fer-ho ens interessa, primer, tornar a algunes de les característiques dels textos que analitzem.

Hem parlat de la tesi central de l'editorial i de la manca d'una ordenació canònica dels arguments. Malgrat això podem identificar abstractament tres parts com a components dels editorials (VAN DIJK 1997, 277):

- a) una descripció de fets
- b) una avaluació dels fets
- c) una conclusió pragmàtica, que pot ser un consell, una advertència o una recomanació.

---

comunicatiu i assenyalant-ne els límits. L'*orientació* (2), per la seua banda, correspon a la presentació dels participants i de les circumstàncies (personatges, lloc, època...). Mentre que tots aquests components corresponen, canònicament, a unes fases successives disposades en aquest ordre, l'*avaluació* (4) és el component més mòbil, que tant pot ocupar el lloc assignat en l'esquema com aparèixer en un punt posterior o fins i tot «impregnar» la narració al llarg de diverses fases. Al capdavall, l'avaluació correspon a una mena de legitimació de la història: una senyalització de la pertinència del relat, que en el cas de les històries exemplaritzadores correspondria a la moralitat que se'n desprèn i que justificaria l'interès d'aquesta" (MAINGENEAU i SALVADOR 1995, 147)

Si localitzem la conclusió, hem identificat pràcticament el tema central. Per exemple, un editorial, com el d'*El Periódico* del 22 de novembre de 1986, està titulat:

"Hay que mirar hacia el futuro"

i el primer paràgraf diu:

[1]

[1.1.] Catalunya acaba de vivir una jornada crucial, un día de aquellos que son capaces de modificar el futuro. [1.2.] Pero la jornada ya pasó y, como dice el president Pujol, "el futuro ha de pesar más que el pasado".<sup>5</sup>

Només falta llegir els segon i tercer paràgrafs, per veure que el dia anterior es va fer pública la decisió de l'Audiència de Barcelona de no processar Jordi Pujol pel cas Banca Catalana:

[2]

[2.1.] Lo cierto es que la incertidumbre de si el president de la Generalitat sería procesado o no por tres posibles delitos ha marcado la vida del país en los dos años y medio últimos. [2.2.] Y ha marcado, cómo no, negativamente.

[3]

[3.1.] Vencida ahora esa incertidumbre con la decisión del pleno de la audiencia de Barcelona de no procesar a Jordi Pujol, llega el momento de recuperar "el equilibrio", "el optimismo creador", "la convivencia" y "la confianza en nosotros mismos". [3.2.] Y utilizamos deliberadamente las expresiones y los conceptos utilizados ayer por el propio President porque nadie está más legitimado que él, protagonista muy a su pesar de todo este asunto, para dar carpetazo a las pasiones encontradas, las heridas abiertas y los enconos revanchistas que hayan podido surgir con toda esta historia del caso *Catalana*.

No costa inferir que el tema central es pot formular així:

'Hem de deixar tancada la porta a la incertesa i les confrontacions que l'Audiència de Barcelona ha clausurat amb la decisió de no processar Jordi Pujol pel cas Banca Catalana'

Dins del conjunt de variacions lingüístiques factibles, n'hem escollit unes i en aquesta mesura la formulació de la macroproposició amb què hem expressat la tesi central del diari té una càrrega de subjectivitat. Però això no ha de representar un problema per tres raons:

- a) Tret de les tries lèxiques, en el procés d'inferència que ha permès formular el tema, només hem utilitzat informació procedent del mateix editorial i, per tant, ens hem mogut dins de la subjectivitat de l'editorial.
- b) Les tries lèxiques han estat fetes mirant de seguir les mateixes tries que ha fet l'editorialista, per tant, si hi ha càrrega avaluativa o informació implícita aquesta procedeix de l'editorial i només en una infima mesura de la inferència que efectua l'analista.
- c) Si les deduccions que s'efectuen a partir del tema per, posat el cas, extreure'n pressuposicions o implicacions implícites, són fetes a partir d'elements discursius procedents del mateix editorial i no dels afegits per l'investigador, la participació de la subjectivitat de l'investigador és infima i tendeix a zero.

Si no localitzem el resum, pot ser, tanmateix, que es tracti d'un editorial que no tingui una conclusió pragmàtica. [Si n'hi ha i no la localitzem, val més que pleguem.] Ens trobaríem, llavors, davant del que s'anomena un editorial analític. La diferència consisteix, pel que fa a l'investigador, a formular almenys una proposició avaluativa que resumeixi l'anàlisi de l'editorial en la mesura que sigui possible. Per fer-ne un resum es pot recórrer a les regles semàntiques de supressió, generalització i construcció, que sintèticament, consisteixen en el següent (VAN DIJK 1990, 56)<sup>6</sup>:

1. Supressió: dels elements subministrats pel text es pot suprimir la informació no rellevant en la resta del text.
2. Generalització: es pot substituir una seqüència de proposicions per una generalització. Ex: 'el ministre X ha fet una bona compra, una bona negociació i ha fet fer una bona construcció' es pot resumir per 'el ministre X treballa bé'.
3. Construcció: es pot substituir una seqüència de proposicions que descriuen per parts els components d'un tot per aquest tot. Exemple: substituir «anar a l'aeroport, presentar bitllet, .....» per «anar amb avió a...»

<sup>5</sup> L'editorial sencer és a l'Annex II i al capítol 6.2.3.

<sup>6</sup> Seguim VAN DIJK en l'aplicació que fa de les macroregles, tal com a *Texto y contexto* (1977, 213-219) i com a *La ciencia del texto* (1978, 53-67) defineix, descriu i exemplifica. Encara que hi parla de quatre macrorregles, nosaltres en parlarem de tres, perquè la tercera que anomena de 'selecció' de proposicions, la considerarem subsumida en la de supressió, tal com fa ell mateix a *La noticia como discurso*, (1990). Teresa VELÁZQUEZ (1992, 90-105) també parla de les quatre macrorregles i en fa una formulació lògica seguint VAN DIJK.

Per poder aplicar les macrorregles necessitem un cert grau de coneixement del món. Si, per exemple, no sabem que governar es compon d'un seguit d'activitats, mai podrem resumir l'enumeració d'aquestes activitats per l'expressió 'governar'.

També cal conèixer elements del context específic. Com a mínim, els mateixos elements que calen per comprendre el contingut de l'acte comunicatiu i que l'editorialista dona per coneguts des del moment que aborda l'elaboració del text. Altres coneixements, a vegades estan inclosos en el text; a vegades, els subministren altres parts del mateix diari, i, a vegades, els subministren els altres diaris. No oblidem que la 'construcció de l'actualitat' és una tasca en què participen tots els actors, particularment el conjunt dels mitjans de comunicació<sup>7</sup>. En tots aquests casos, es tracta de coneixements socials compartits –compartits indubtablement també per l'editorialista virtual– i, i per tant, tenir-los en compte deixa la intervenció de la subjectivitat de l'analista en la mínima expressió.

Cal dir també que es podria fer una aplicació formalitzada de les macrorregles a tot el text de l'editorial, però, a part de ser un sistema operatiu molt pesat no aportaria una qualitat superior a l'aplicació que hem descrit combinada amb les precaucions assenyalades més amunt. En moltes ocasions, la proposició analítica que resumeix l'editorial és tan fàcil d'ubicar com en els casos en què hi ha una conclusió pragmàtica explícita. L'editorialista es preocupa per fer-la explícita per a la millor comprensió estratègica del text.

La problemàtica de la subjectivitat que acabem de discutir és igualment aplicable a la inferència de la macroproposició que expressa la coherència global, perquè al cap i la fi també és una mena de conclusió pragmàtica, encara que menys conjuntural, o alternativament, una o diverses proposicions analítiques.

La casuística dels tipus d'editorials s'acaba aquí. Podríem considerar la hipotètica existència d'editorials que només descriguessin fets, però inevitablement també els interpretarien en alguna mesura. Ni un editorial ni cap text pot només *descriure* fets, perquè a tota descripció hi ha elements analítics. De fet, empíricament hem pogut comprovar que d'entre tots els editorials tractats cap no és exclusivament un relat sobre fets.

L'elaboració de les taules que expressen la síntesi d'una quarantena d'editorials per a cada diari i que ens han de servir per dibuixar el seu perfil ideològic-polític global s'ha basat en l'exposat en aquest punt.

Quan hem identificat el o els temes principals d'un editorial i la o les proposicions que donen coherència semàntica al conjunt d'arguments que s'hi exposen, podem procedir a identificar i formular les tematitzacions de cada paràgraf o una altra unitat semàntica pertinent. [En l'escriptura periodística es respecta poc la correspondència entre una idea i un paràgraf, entre altres raons perquè sovint els criteris de disseny imposen, per exemple, que els paràgrafs siguin de poques línies.]

Ara bé, l'abordatge efectiu dels temes, el text, conté no només informació explícita, sinó també implícita. En tot editorial hi ha implicacions i pressuposicions implícites que ens interessa posar de relleu per dibuixar amb més detall el mapa ideològic dels diaris que tractem, en l'àmbit específic del nacionalisme i la identitat. Les proposicions que n'extraurem conformaran la seva matriu ideològica.

#### **4.3.2. Implicacions i pressuposicions**

Les opinions no sempre necessiten ser expressades explícitament en el discurs sinó que poden ser semànticament implicades. Què volem dir amb 'implicades'?

"Dada una proposición P (expresada), es posible inferir de la misma una o más proposiciones Q1, Q2..., sobre la base de un modelo de hechos o un modelo de contexto, los cuales pueden presuponer en sí mismos actitudes o conocimientos instanciados" (VAN DIJK 1996a, 21)

Vegem, com a exemple, un fragment de l'editorial de *La Vanguardia*, del 6 de juliol de 1994<sup>8</sup>:

[1.2.] No es la primera vez que el ex comunista Anguita, que parece comportarse como si la toma del Palacio de Invierno fuera para mañana por la mañana, se sube por las ramas de la burguesía.

---

<sup>7</sup> Miquel RODRIGO (1989) presenta un resum crític de la teoria de la construcció del temari (*agenda-setting*).

El mateix editorial aporta immediatament elements de context:

[1.3.] Anguita intentó rebatir ayer las críticas que le ha formulado el PSOE por pactar con el Partido Popular la presidencia de la Cámara regional. [1.4.] Pero tuvo una salida de pata de banco. [1.5.] Según Anguita, "no pueden criticar nada los que han pactado con la peor burguesía, la catalana".

No analitzem en aquest moment les implicacions derivades des de [1.3.] fins a [1.5.], considerem ara aquestes oracions tan sols com a elements contextuals que hem de sumar al mínim coneixement que l'editorialista suposa en el lector –i dels quals l'analista considera conscient també el lector d'aquesta investigació–.

En l'oració [1.2.] és qualifica Anguita d'excomunista i immediatament se'l descriu com a protagonista del que el diari entén que és un comportament propi d'un comunista, per tant, l'editorialista implica que:

(i-1) 'Anguita enganya l'opinió pública en presentar-se com a excomunista'

No diem que només impliqui (i-1). D'implicacions se'n poden treure més, algunes rellevants ideològicament i altres no. Voluntàriament hem passat per alt una pressuposició de l'editorialista. En el text original i també en la proposició que expressa la implicació (i-1) subjau, a més a més, la pressuposició –de fet, un tipus d'implicació que tractarem de seguida més avall– que Anguita es presenta a si mateix com a excomunista. Justament la pressuposició en la qual es basa la implicació. Una pressuposició que consisteix en una creença objectiva que és falsa, perquè fins a finals de 1998, Anguita va ser com a mínim secretari general del PCE i era del domini públic.

Hi ha diversos tipus d'implicacions. Les derivades de les regles de causalitat, per exemple, són inapel·lables. Dir que algú es va llençar daltabaix d'un pont, implica dir que es va suïcidar. Altres són de tipus conceptual. Dir que algú és solter, implica que no està casat o dir que algú és 'independent' en un context polític, implica que no és militant de cap partit polític. Altres consisteixen en implicacions menys necessàries en sentit causal, com per exemple els 'suggeriments' o les 'al·lusions' (VAN DIJK 1995, 269). Les implicacions més òbvies són les

---

<sup>8</sup> L'editorial sencer és a l'Annex II i al capítol 7.2.8.



conceptuals –com la de 'l'independent'– i les més complexes, les que resulten de la interacció de diverses proposicions i del coneixement compartit del context.

No totes són rellevants i, per tant, hem d'identificar les que són rellevants per entendre la resta del text i les que són rellevants en funció dels objectius de la investigació. En particular, com hem vist, i podíem intuir, algunes implicacions posen al descobert valors usats com a criteris per l'emissor, sobretot quan la matèria prima de partida està formada ja per opinions.

Passem ara amb una mica més de detall a les pressuposicions:

Quan a l'article "Discourse semantics & ideology" (1995), VAN DIJK presenta les pressuposicions diu tot just començar:

- (d1) "A specific and well known case of semantic implication is presupposition. In formal terms a proposition  $q$  is presupposed by  $p$ , if it is implied by  $p$  as well as by  $non-p$ " (VAN DIJK 1995, 273)

Reviu així, sense dir-ho, les primeres disquisicions de Frege, el pare de la lògica moderna (explicades a LEVINSON (1983, 169-177.))<sup>9</sup>. L'exemple aportat per Frege deia que donada la proposició:

'Kepler va morir en la misèria'

es podia inferir que el nom "'Kepler" designava alguna cosa' i aquesta inferència es podia fer igualment si la proposició era 'Kepler no va morir en la misèria'. Per tant la pressuposició que el nom "'Kepler" designa alguna cosa' es manté en els dos casos ( $p$  i  $no-p$ ).

Com ben aviat va posar de manifest Bertrand Russell, amb la proposició 'El rei de França és savi', es pot fer el mateix, però no amb 'El rei de França no és savi'. Aquesta segona pot ser certa, diguem *per se*, però també ho pot ser en la mesura que ningú sigui el rei de França. De fet, la possibilitat que l'expressió 'rei de França' no denoti cap entitat només és descartable si passem d'una semàntica lingüística a una semàntica pragmàtica i, per tant, el contingut de l'oració respecta les màximes del principi de cooperació (GRICE, 1975). Aquest només és l'inici de la minuciosa disquisició que porta LEVINSON (1983) a detectar algunes solucions i

---

<sup>9</sup> En el minuciós capítol que LEVINSON (1983) dedica a la pressuposició, fa una introducció històrica a la qüestió de les pressuposicions en què recull les primeres reflexions de Frege.

nombrosos problemes per a una teoria semàntico-pragmàtica que expliqui satisfactòriament les interaccions entre semàntica i pragmàtica.

Amb això volem dir que no pretenem resoldre cap d'aquests problemes, sinó simplement dotar-nos d'una definició operativa de 'pressuposicions'. En la nostra opinió, la definició que VAN DIJK fa servir és prou adequada i útil per a la nostra anàlisi:

- (d2) "In somewhat more appropriate but more informal terms, any proposition whose truth is accepted by the speaker in order to be able to make an utterance, but which is not asserted by the utterance, is a presupposition of the utterance". (1995, 273)

Per exemple, l'enunciat "X denuncia els crims de Z" conté, entre altres, la pressuposició que "Z ha comès crims", cosa que no està explícitament afirmat en l'enunciat.

Que implícitament en un text hi ha moltes més pressuposicions és evident i el mateix VAN DIJK ja ho tenia en compte molt abans:

- (d3) "En términos cognitivos, la definición de la presuposición –el conjunto de proposiciones que el hablante supone que el oyente debe conocer– es más fácil pero más general: puede incluir todo conocimiento relevante (argumentos, etc.) necesario para comprender un texto pero también más específicamente, las pocas proposiciones necesarias para interpretar una oración o para establecer una relación de coherencia" (VAN DIJK 1990, 97).

I ho recorda de nou en 1995:

- (d3') "In even looser, but cognitively more relevant terms presuppositions are simply the set of tacit cultural knowledge that makes discourse meaningful" (1995, 273)

El que passa és que no ens interessa només la perspectiva cognitiva, sinó sobretot la de l'anàlisi crítica i per això la definició (d2) és més adequada. És a dir, ens interessen les proposicions que l'editorialista dona –pressuposa– per veritables, però que són o bé discutibles o bé falses.

Posem quatre exemples acompanyats d'una pressuposició rellevant implicada:

Enunciat	Pressuposició
"El partit X no va aconseguir fer aprovar la llei Z"	'El partit X va intentar fer aprovar la llei Z'
"X es nega a assumir els valors nacionals a, b i c"	'a, b i c són valors nacionals'
"X denuncia el comportament antidemocràtic de Z"	'Z té un comportament antidemocràtic'
"X crítica la corrupció a la institució Z"	'A la institució Z hi ha corrupció'

El primer dels quatre exemples no té major transcendència, a falta d'un coneixement més detallat de la situació (del model de context). El segon exemple revela una posició ideològica de l'enunciador i els dos últims posen de manifest pressuposicions que normalment són discutibles i en molts casos poden ser falses del tot, a més de subministrar-nos elements components de la matriu ideològica de l'emissor. De cap manera s'esgota aquí la casuística de les pressuposicions com ben aviat podrem veure en un grapat d'editorials. Només hem volgut il·lustrar com les pressuposicions són capaces d'introduir proposicions ideològiques la veritat de les quals és clarament controvertida.

Les pressuposicions, ja que formen part o bé del coneixement o bé d'altra mena de creences (si no són objectives, són valoratives) necessàries per poder entendre una oració —és a dir, perquè puguem formar una representació mental a partir d'elles— són necessàriament també una part integrant de la coherència semàntica de l'oració. De forma similar, perquè un seguit d'oracions formi un tot, cal que el conjunt estigui lligat per una coherència semàntica —local, per a aquest conjunt—. A vegades, una de les oracions conté una de les pressuposicions que constitueixen aquesta coherència —el ciment que les aglutina—, i, a vegades, cal inferir-la gràcies al coneixement contextual. En tot cas, es tracta de pressuposicions que doten de coherència el fragment de discurs considerat i que poden també introduir proposicions ideològiques de 'veritat' controvertida.

En resum, dels textos dels editorialistes ens interessa revelar les proposicions implícites, que tractant-se de fets, són assumides per l'editorialista com a veritables, però que o bé no ho són o bé són discutibles, o que tractant-se de valors i normes, són assumits només per un grup particular, i per tant expressen la seva ideologia.

Això és el que farem en l'anàlisi de nivell 2 aplicada a tots els 39 editorials.

Per tant, a diferència de l'anàlisi de nivell 1 que ha consistit en un procés de reducció del contingut de l'editorial fins arribar a una síntesi, en el nivell 2 es tracta d'un procés:

Primer, d'escaneig, per detectar-ne les pressuposicions i les implicacions corresponents.

Segon, de reassemblatge d'elements significatius procedents del nivell 1 amb els més exhaustius procedents del nivell 2 per reproduir la part que sigui possible de la matriu ideològica sobre qüestió nacional de cada diari.

Ara bé, el procés d'escaneig com es podrà veure de seguida, pot posar de relleu creences que són com a mínim controvertides i a vegades verificables. Procedir a una discussió exhaustiva de totes les que apareixen seria inabastable en el marc d'aquesta investigació, però en ocasions és possible efectuar la verificació o, com a mínim, qüestionar-ne algunes. Si això és possible perquè el material de comprovació està a l'abast general, per exemple gràcies a la comparació amb altres editorials, o perquè està en altres obres a l'abast de l'investigador intentarem no deixar de fer-ho.

De forma similar, seria un malbaratament d'esforços, deixar de palesar vulneracions d'altres màximes del principi de cooperació, manques de respecte a la raó, o les empremtes del quadrat ideològic. Ho farem quan ens sigui possible i no amenaci a convertir aquest treball en inacabable.

## El quadre- instrument

Per emprendre l'anàlisi dels temes, les implicacions i les pressuposicions de cada paràgraf hem dissenyat un quadre senzill:

Núm. de paràgraf	Temes	Implicacions	Pressuposicions
[x.y] [Oració]	T	Q	P
[z.t.] [Oració]	T2 <i>La implicació</i>	Q2	P2
[r.s.] [Oració]	<i>La implicació</i>	Q3	P3

A la primera cel·la de la primera columna posarem el número del paràgraf que analitzarem. Immediatament a sota reservem una cel·la per a cada oració del paràgraf que numerarem [x.y] on 'x' és l'ordinal del paràgraf i 'z' l'ordinal de l'oració dins del paràgraf. A la dreta de cada oració hi haurà els temes destacats que es detecten en l'oració. A la tercera columna les implicacions rellevants políticament i ideològicament que es puguin inferir; i a la quarta columna, les pressuposicions igualment rellevants en el sentit descrit més amunt.

Així, la segona fila del quadre s'ha de llegir de la següent manera:

1. A l'oració [x.y.] es diu que 'T'
2. Del que es diu a l'oració [x.y] s'infereix 'Q'
3. El que es diu a l'oració [x.y] pressuposa que 'P'

Els temes 'T' que conté una oració són molt sovint explícits, però a vegades són temes implícits que fins que no són inferits no esdevenen manifestos, de tal manera que després de ser inferits, a vegades són incorporats també a la columna dels temes, en una mena d'anar i

venir, de fet, propi de la mena d'escaneig que efectuem sobre els textos. Així l'exemple de la tercera fila s'ha de llegir:

1. A l'oració [z.t.] es diu T2
2. Del que es diu a l'oració [z.t.] s'infereix 'Q2'
3. La implicació inferida 'Q2' és també un tema de [z.t.]
4. El que es diu a l'oració [z.t.] pressuposa 'P2'

Pot passar també que les implicacions o alguna pressuposició s'incorpori a la columna dels temes. I que el tema sigui justament la implicació o la pressuposició perquè les altres coses que es diuen a l'oració siguin pràcticament irrellevants. En aquests casos, el sistema de lectura funciona amb la mateixa lògica que en els exemples que acabem de veure.

Per tant, el funcionament és gairebé automàtic i quan no ho sigui hi afegirem el comentari adient.

En general, destacarem els temes, les implicacions i les pressuposicions no només destinades a complir amb els objectius O-3, és a dir aquelles proposicions que revelen el mapa ideològic nacionalitari del diari, sinó també les proposicions (temes, implicacions i pressuposicions) rellevants políticament que contribueixen a dibuixar millor el perfil politico-ideològic general del diari.

#### **4.4. Microanàlisi. Estructura discursiva, elements lingüístics, argumentatius, recursos estilístics i retòrics.**

Les tres funcions sistèmiques que compleix el llenguatge, la ideacional, la interpersonal i la textual, harmonitzen –com diu FAIRCLOUGH (1995a, 58)– amb les funcions que ell definia per al discurs: representar el món, establir identitats i establir relacions. Per tant, podem partir de la hipòtesi segons la qual si el discurs és ideològic, impregnarà el text, que és una de les seves manifestacions. Es tracta, doncs, de veure les empremtes que la ideologia deixa en el text, quan aquest realitza les seves funcions: representa el món i n'estableix identitats i les seves relacions.

Evidentment, pel que fa a aquesta investigació, no és necessari observar totes les esferes de representació del món, ni totes les identitats, ni les seves relacions. L'àmbit específic de la política, el nacionalisme, les identitats en aquest àmbit i les seves relacions centraran l'interès de la microanàlisi.

El llenguatge dels editorials també estableix un tipus d'identitat per als diaris i els lectors, però aquesta dimensió ja l'hem estudiat com a pràctica sociocultural. Ara ens centrarem en l'àmbit del nacionalisme i dels actors que hi intervenen.

Així, doncs, pararem atenció a un seguit d'elements lingüístics, argumentatius i estilístics que poden mostrar les marques de la ideologia. A priori, les categories lingüístiques el lèxic, el subjecte identitari, les perífrasis verbals, les metàfores gramaticals i les estructures sintàctiques, poden donar rendiments. Pel que fa a l'argumentació, observarem la lògica –o la seva vulneració– en les inferències i suposicions que estableixen els editorials en els raonaments que efectuen. I, des d'un punt de vista estilístic i retòric –no exempt de relacions amb els dos anteriors– veurem els desplaçaments de responsabilitat, els volums relatius atorgats a les descripcions dels actors en conflicte, i les estructures i estratègies que manegen els processos de comprensió del receptor i, indirectament, i en conseqüència, les estructures dels models mentals a través de les figures retòriques (VAN DIJK 1998, 263 *passim*).

## **La perspectiva comparativa**

Veurem de seguida cada element per separat, però abans recordem que estudiem quatre diaris conjuntament, no només de forma aïllada. La possibilitat de comparar-ne els continguts facilita l'anàlisi crítica. L'existència de discursos diferents –suposant que siguin diferents– sobre els mateixos esdeveniments no només ratifica el fet que cada diari recorre al sistema de la llengua fent les seves tries, sinó que mostra la possibilitat d'haver fet tries alternatives en el moment de cada anàlisi particular.

No només es poden comparar els diaris, sinó que ocasionalment també es poden verificar les asseveracions fetes en el text editorial sobre altres textos (textos-origen), ja siguin discursos, com lleis o declaracions que poden estar recollides en altres formats no diaris. A vegades les diferències entre els textos dels diaris només serveixen per aixecar la sospita sobre la poca fiabilitat dels uns o dels altres i cal recórrer a terceres fonts per fer-hi comprovacions definitives (que no sempre són a l'abast).

La comparació entre els textos de diversos diaris i la verificació de les seves asseveracions així com l'observació d'eventuals transformacions dels textos-origen il·lumina ideològicament la diversitat, també la seva parcialitat (no imparcialitat) i aixeca la sospita sobre la credibilitat. Passem als terrenys on es mostra la particularitat.

Entre altres coses, la perspectiva comparativa pot permetre arribar a conclusions sobre la qualitat de veritable o fals d'algunes proposicions.

## **Lèxic**

En opinió de VAN DIK (1998) el coneixement sobre els fets és projectat verbalment en forma de significats, i restringit parcialment per les possibilitats significatives dels mots i de les oracions en una llengua o una cultura determinada. Atès que els models inclouen opinions, les



quals solen tenir una base ideològica, també els significats derivats d'aquests models ideològics solen tenir aspectes ideològics:

"Many of these opinions may be conventionalized and codified in the *lexicon*, as the respective negative and positive meanings of the well-known pair 'terrorist' versus 'freedom fighters'. Lexical analysis is therefore the most obvious (and still fruitful) component in ideological discourse analysis". (1998, 205)

Així, doncs, els noms i sobretot els adjectius que l'emissor tria per descriure els fets i els actors són només una de les múltiples opcions que ofereix el sistema de la llengua. Clar que per poder-ho veure cal un cert coneixement dels esdeveniments i de la llengua<sup>10</sup>. La utilització de termes com 'nacional', 'catalanitat', 'institucional', 'democràcia' o 'voluntat d'integració', comporten una certa visió i sovint càrrega valorativa, que es fa evident en els adjectius<sup>11</sup> com 'dolorós', 'lamentable', 'deplorable' o 'enverinat'. La combinació de substantius i adjectius pot tenir efectes similars: 'apartheid lingüístic', 'ignorància radical', 'ambigües actituds', etc. També els verbs poden tenir càrrega valorativa: 'exhumar', 'enganyar', 'rectificar', etc.<sup>12</sup>

És clar que aïlladament no es pot esbrinar en quin sentit –positiu o negatiu– es fa la càrrega valorativa derivada de la tria lèxica. El lèxic pot ser més o menys retòric, més o menys valoratiu o catastrofista, però el context permet deduir-ho i, sobretot, permet deduir a favor de qui actua.

D'acord amb això, el context (posició, estatus, poder, classe, gènere, 'raça', etc.) determinarà la tria lèxica dels usuaris de la llengua, però a més a més, les opinions personals o les del grup imposen una determinada restricció lèxica, ateses les implicacions ideològiques. Justament,

---

<sup>10</sup> FAIRCLOUGH (1995a) diu que difícilment es pot fer una bona anàlisi d'un discurs en llengua russa si es fa sobre la base de la traducció l'anglès.

<sup>11</sup> KERBRAT-ORECCHION (1980, 83-100) [citat a MAINGENEAU i SALVADOR (1995, 130)] proposa una classificació entre adjectius objectius (e.g. 'solter') i subjectius. Els subjectius es classificarien en afectius (e.g. 'magnífic') i avaluatius. Els avaluatius, al seu torn, es classificarien en axiològics (e.g. 'bell', 'bondados'; i.e. en funció d'un sistema de valors) i en no-axiològics (e.g. 'llarg'; i.e. en absència d'un criteri fixat de discriminació avaluativa).

<sup>12</sup> Hi ha dues obres que recullen múltiples exemples de lèxic esbiaixat. La primera és de MARIA FRAGUAS DE PABLO (1985) (*Teoría de la desinformación*), que malgrat compartir la creença en l'objectivitat, cataloga i argumenta un bon nombre d'estratègies mistificadores. La segona, és un desenvolupament del model de propaganda escrita per un dels seus descobridors E. HERMAN (1992) (*Beyond Hypocrisy*) que ofereix un diccionari de *Doublespeak* amb mostres com aquesta: "End of ideology: The beginning of total adaption to the existing power structure"; o aquesta: "Election, Free: A post-pacification election, in which the «hearts and minds» of the survivors are shown to have been won over by the force of pure reason" (136).

com fa veure VAN DIJK, el llenguatge políticament correcte es concentra en aquest aspecte del lèxic. (1998, 205)

### **El subjecte identitari**

Es tracta de veure quin ús es fa dels noms de referència; si les conjugacions dels verbs són impersonals o personals; si s'identifica amb precisió l'actor de les accions o és sobregeneralitza; si el diari –en aquest cas sí que el tenim en compte– s'identifica com a autor de les asseveracions que fa ja sigui esmentant-se directament com mitjançant l'ús d'un plural inclusiu o bé amb l'ús de l'impersonal.

Al cap i a la fi, es tracta de posar en evidència com funciona la relació més estreta entre semàntica i pragmàtica, que són les oracions realitzatives (*performative sentences*) com ara: t'aconsejo que..., hauries de..., etc. Aquests actes de parla posen de manifest que:

"if these social relations are ideologically grounded for instance in relations of dominance and inequality, such relations may well also be displayed in the kind of speech acts speakers are (or feel themselves) entitled to accomplish" (VAN DIJK 1998, 209)

En l'editorial hi ha un enunciadore sempre implícit. De tal manera que els editorials podrien anar tots sota l'encapçalament: 'el diari diu que:'. Efectivament això no ocorre, sinó que sovint en els enunciats o bé no hi és o bé apareix sota el plural inclusiu o encara més sovint sota una forma impersonal. Posat en el rol efectiu de líder d'opinió –el mateix diari–, que orienta, critica i suggereix què han de fer els polítics, el recurs a la forma impersonal no ha de ser sorprenent, però confirma la seva funció de lideratge. Un ús similar, *mutatis mutandis*, reflecteix un estudi sobre el comportament lingüístic d'un grup de treballadors en lluita realitzat per TURELL<sup>13</sup> (1991):

---

<sup>13</sup> En un altre article, però sobre la mateixa base empírica, TURELL (1988) planteja així la rellevància de l'estudi de l'ús dels noms i pronoms: "SR [self-reference] was chosen bearing in mind that nouns and pronouns are not exclusively seen as means of identifying referents, but also as a way of defining attitudes and expectations, and assessing each other's points of view and social values". (199)

"Els tres grups usen més formes definides que impersonals, però els líders empren més formes impersonals que els treballadors en cadena i que els tècnics, i els tècnics més que els treballadors en cadena." (273)

Pel que fa a la identificació dels actors en el conflicte de què tracta l'editorial hi ha diverses variants. Dir, per exemple, que una resolució del Parlament compta amb la 'legitimació dels representants de la sobirania popular' quan no ha estat aprovada per unanimitat, sinó per una part dels diputats, seria una sobregeneralització. Usar el terme 'els nacionalistes' si només se'n parla d'un corrent, n'és una altra. La mateixa sobregeneralització es pot fer parlant de 'els catalans', 'els espanyols', 'els espanyolistes' o 'els catalanistes'. Per una part, hi pot haver una manca de rigor innegable i, per tant, la sobregeneralització comportaria una vulneració de la màxima de qualitat. I per l'altra, l'establiment d'inferències per inducció podria comportar una vulneració de la lògica elemental. En cada cas, s'haurà de discernir en funció del coneixement del context, del model d'esdeveniment.

L'atenció als sintagmes nominals és rellevant, perquè mostra el grau de precisió de l'editorialista en la identificació de l'agent de l'acció i comporta responsabilització o mitigació de la responsabilitat. Ometre el subjecte és directament un mecanisme de desresponsabilització, i també pot ser una forma d'amagar l'autor per eludir el qüestionament de l'acció o presentar-la com un fet consumat. Per exemple, en una afirmació com 's'ha escollit el 12 d'octubre com a festa nacional'.

### **Les metàfores gramaticals**

Un altre recurs de difuminació de l'emissor és la metàfora gramatical, que consisteix en la nominalització d'un procés. Usar una metàfora gramatical és fer servir un nom per expressar un procés que normalment seria representat per un verb<sup>14</sup>. DOWNING I LOCKE (1992) ho expliquen així:

"In the semantic structures (...), processes have been realised by verbs, entities by nouns and Attributes by adjectives. (...). But any state of affairs can be expressed in more than one way. The first, or more basic realisation will be the called *congruent* one, as in *We walked in the evening along the river to Henley*, the other, or others, will

---

<sup>14</sup> NUNAN (1993, 120)

be called *metaphorical*, as in *Our evening walk along the river took us to Henley*. This is not lexical metaphor, however, but *grammatical metaphor*". (147)

Les metàfores gramaticals permeten obviar l'agent i per tant també poden tenir efectes valoratius sobre la responsabilitat dels actors. Per exemple, 'l'elecció del 12 d'octubre resulta discutible', o bé 'la improvisació ...'. O pot servir per naturalitzar el resultat de determinades accions. Per exemple, 'l'afirmació de la identitat espanyola/catalana', 'la Constitució diu', etc.

### **Els verbs i les perífrasis verbals**

Com sabem, el verb va lligat a l'acció, i les accions impliquen certs comportaments mentals, o com a mínim, algunes precondicions mentals. L'acció és un succés ocasionat per un ésser humà; les accions han d'estar ocasionades intencionadament per a considerar-se com a tals i no com a activitats. (VAN DIJK 1977, 249-250)

L'editorialista pot recórrer a l'ús de verbs categòrics per emfasitzar les bones accions dels amics i verbs modulats per mitigar els seus desencerts o per oferir-ne una imatge positiva associada a la moderació i l'equilibri. L'editorialista pot actuar a l'inrevés amb aquell a qui vol criticar.

Per exemple, en el cas d'accions policials per dissoldre una manifestació o arrestar els membres d'un grup d'activistes que acaben amb morts, una formulació com 'la policia va haver d'actuar'<sup>15</sup> comporta una modulació de la responsabilitat dels agents. [La mateixa introducció que hem fet de la informació recorrent a la fórmula 'accions policials ... que acaben amb morts' té efectes mitigadors de responsabilitat gràcies a la metàfora gramatical].

La modulació pot expressar-se amb perífrasis verbals i també amb adverbis o altres construccions que facin la mateixa funció. Una acció es pot expressar sense modulació, per exemple, així: 'el vicari ho va fer'<sup>16</sup>. Es pot modular així: 'el vicari podria haver-ho fet', o

---

<sup>15</sup> Múltiples exemples d'informacions sobre actuacions policials contra les minories ètniques es troben a les diverses obres de VAN DIJK sobre el racisme i l'ACD.

<sup>16</sup> Els exemples són trets de NUNAN (1993)

'diuen que el vicari ho va fer', reduint la responsabilitat. O 'sens dubte el vicari ho va fer', o 'ha d'haver estat el vicari qui ho ha fet', que n'emfasitzen la responsabilitat.

## Les estructures sintàctiques

En els textos periodístics normalment les frases són curtes, però als editorials, a causa de la seva dimensió argumentativa, solen haver-hi clàusules més extenses. Les llargues, en general, solen ser més fosques per a la comprensió i poden tenir més efectes mitigants.

No obstant, curtes o llargues, el fenomen que té més interès per al present estudi és el del desplaçament sintàctic, és a dir, les alteracions de l'ordre natural de l'oració: subjecte-verb-predicat en tant que produeixen una anomalia i, per tant, un efecte. L'exemple més clar està en les formulacions d'oracions passives en les quals el subjecte és desplaçat a posicions endarrerides de la frase. La desaparició del primer pla –quan no es tracta de la desaparició absoluta–, pròpia de l'ordre natural, afecta la imatge positivament o negativament segons els casos. Per exemple, 'tres manifestants van ser abatuts anit'.

El desplaçament pot afectar altres elements de l'oració. L'element situat al començament de la frase queda posicionat en el primer pla d'atenció del lector. Per exemple, 'sense cap mena de pudor, X va dir', o 'l'engany perpetrat per Z'.

Les referències tant anafòriques<sup>17</sup> com catafòriques<sup>18</sup> són fonamentals per la cohesió del text i, per tant, contribueixen a la configuració del model d'esdeveniment que construeix el lector. A vegades per incompetència lingüística o a vegades per motius desconeguts, els textos presenten manques de cohesió –ambigüitats, referències confuses–, que el lector ha de

---

<sup>17</sup> "De primer antuvi cal distingir dos tipus d'anàfora: l'anàfora de referència i l'anàfora de sentit direm que dos o més elements mantenen una relació anafòrica de referència si fan referència al mateix individu, objecte, etc., és a dir, si són correferencials, com els elements subratllats de (15).

(15) – Has vist la Maria?

– Si, ja l'he vista.

D'altra banda, considerarem que dos o més elements mantenen relació anafòrica de sentit si tenen idèntic significat sense ser necessàriament correferencials. Aquest és el cas dels elements subratllats de (16): cotxe i en tenen el mateix sentit sense expressar, però, "el mateix cotxe". (RIGAU 1981, 89)

(16) Jo tinc cotxe i en Pere també en té."

<sup>18</sup> NUNAN (1993, 116): "**cataphoric reference**: A form of **cohesion** in which the **proform** (the item used to stand in for the text referent) occurs first, and can only be interpreted with reference to the subsequent text. Example: *I simply won't put up with this. All this fighting and bickering*".

resoldre d'alguna manera si vol entendre alguna cosa. Veurem –si en trobem– si les esmentades mancances estan o no en la línia del quadrat ideològic.

La presència d'anàfores i catàfores mostren que es tracta de textos lligats i presumiblement argumentatius com és propi d'alguns editorials.

Un altre aspecte rellevant ideològicament són els connectors. Les condicions de connexió natural entre oracions i proposicions han d'estar fonamentades en condicions de veritat, de pertinença i de conseqüència i de condició necessària, probable i possible. Però existeixen també els connectors hipotètics, especialment rellevants en les generalitzacions, perquè expressen una connexió entre fets hipotèticament veritables, per exemple, mitjançant el connector *llavors* o *aleshores*. També els condicionals concontractuals, referits a condicions veritables en un món alternatiu, de vegades impossible, i que s'expressen amb el connector *si* o *com si*. O bé els contrastius, que posen de rellevància les situacions inesperades, que contrasten amb les expectatives creades. S'expressen amb connectors com *però*, *si bé*, *encara que*, *malgrat*, *tanmateix*, etc. (VAN DIJK, 1977, 80-146). L'anàlisi dels connectors dels editorials ens permetrà conèixer les condicions d'interpretació que s'han creat a través de la interdependència semàntica.

És també interessant atendre al funcionament del connectiu pragmàtic, el qual dona explicació sobre la rellevància, el focus o la perspectiva del discurs en funció de la posició que ocupa. És comú considerar els connectors pragmàtics com adverbis inferencials (*per això*, *per tant*, *això és*, etc), perquè no només denoten fets o causes, sinó també raons o causes inferides. També cal considerar altres connectors que indiquen actituds proposicionals (*tanmateix*, *però*) o seqüències d'actes expressius, com els contrastius i els concessius. (VAN DIJK, 1977, 301,302)

### **L'argumentació**

Tot text, o millor, l'autor de tot text intenta persuadir com diuen DOLÇ i TERUEL:

"(...) l'elaboració i producció de qualsevol text, sigui de la naturalesa que sigui, constitueix i representa, a més de la concepció convencional d'un procés de

transmissió d'informació, un procés de persuasió, perquè sempre hi ha la intenció de convèncer l'interlocutor, receptor del text". (1998, 111)

No és estrany que alguns intentin fer-ho amb arguments. Des d'un punt de vista retòric, l'argumentació comprèn un conjunt d'estratègies que organitzen el discurs perquè sigui persuasiu (ESCANDELL 1993, 109)<sup>19</sup>. O bé, com diuen els mateixos pares de la *nouvelle rhétorique*, Chaïm PERELMAN i Lucie OLBRECHTS-TYTECA<sup>20</sup>, en parlar sobre la seva teoria:

"l'objet de cette théorie est l'étude des techniques discursives permettant *de provoquer ou d'accroître l'adhésion des esprits aux thèses qu'on présente à leur assentiment*". (PERELMAN i OLBRECHTS-TYTECA 1988, 5)

Per contra, des del punt de vista de la lògica, una argumentació és un tipus de raonament (ESCANDELL 1983, 109), i justament és aquesta la perspectiva que ens interessa, perquè argumentar, sota la perspectiva retòrica, es presenta alguna cosa *com si fos* una bona raó per arribar a una conclusió determinada. I, si efectivament, encara que no s'afirmi que l'argument adduït sigui un bon argument, sí que s'afirma la conclusió, és un simple simulacre de procés lògic, que es presenta *com si fos* un procés lògic perquè en afirmar la conclusió se'n confirma la validesa.

Diem que justament és la perspectiva de la lògica la que encaixa en les necessitats d'aquest estudi, perquè el caràcter desconstruït de l'anàlisi implica posar en evidència les falses inferències i les falses conclusions. Són dues *filosofies* contraposades, des de fa temps, com diu el filòsof SLOTERDIJK quan parla del seu antic naixement:

"Por eso la filosofía se convertirá, sobre las pedagógicas alas de la teoría, en la praxis iniciática de la gente joven que accede desde el ámbito de lo doméstico (que es lo proveniente de la horda) a la ciudad o al Estado. Aquí se origina la vieja rivalidad de los filósofos con los retóricos y los sofistas, que ofrecían fórmulas baratas para hacer carrera en el gran mundo". (SLOTERDIJK 1994, 42)

---

<sup>19</sup> ESCANDELL (1993, 109 *passim*) presenta un resum de l'anàlisi de l'argumentació d'ASCOMBRE i DUCROT (1983), segons aquests, "(...) un emisor hace una argumentación cuando presenta un enunciado (o un conjunto de enunciados) E1 [argumentos] para *hacer admitir* otro enunciado (o conjunto de enunciados) E2 [conclusión]" (ESCANDELL 1993, 110)

<sup>20</sup> ATIENZA (1991) ofereix una àmplia revisió de la teoria de l'argumentació de PERELMAN-TYTECA i recull la desqualificació que en fa Robert ALEXANDER (1989).

Per tant, pararem atenció a les argumentacions fetes contra la raó, als raonaments gratuïts i a les tautologies. Aquesta darrera figura, la tautologia, és força comuna en el discurs polític. Són asseveracions *de facto* buides de contingut semàntic. Tret de dir que 'A és igual a A' o 'Som els millors, perquè som els millors o els que ho fem millor' –tal com fan els polítics– no *diuen* gairebé res, encara que, de fet, sí que *diuen*, perquè *fan*, creen una imatge positiva del polític en qüestió, cosa que confirma el seguiment de l'estratègia marcada pel quadrat ideològic. Veurem si els editorials operen de la mateixa manera.

Ens podrem fixar també en les inferències que realitza l'editorialista, perquè com que les inferències també responen a estratègies ideològiques, poden estar fetes sobre premisses implícites –que cal desvelar– que formen part de la base axiomàtica de la ideologia de l'enunciador, dels seus dipòsits de sentit. De fet, aquest subapartat té més a veure amb l'argumentació en tant que lògica i estructura semàntica que no pas amb la retòrica. En tot cas, ens interessarà assenyalar els usos abusius dels recursos retòrics.

Tant les premisses explícites com les implícites, com les conclusions són proposicions que mereixen ser verificades quan sigui possible com hem apuntat sota l'epígraf 'la perspectiva comparada'.

## **Estilística**

En l'anomenat estil periodístic, també és un recurs retòrico-argumentatiu dedicar més volum informatiu a uns temes que a uns altres o a unes creences que d'altres. Per exemple, es pot donar molt volum als encerts propis i als desencerts aliens.

Un altre recurs retòrico-argumentatiu per autopresentar-se positivament i presentar negativament el contrari és l'anomenat desplaçament semàntic:

"En una clàusula se puede expresar una proposición que ejecuta una estrategia, y en la siguiente clàusula una proposición que ejecuta la otra estrategia. Este es el caso característico de los desplazamientos semánticos locales llamados paralipsis (o preterición): «No tengo nada contra los negros, pero ...». En esta denominada Negación Aparente, la primera clàusula pone el acento en la tolerancia del hablante,



mientras que el resto de la frase (y, con frecuencia también el resto del texto) que sucede al *pero* puede ser muy negativo". (VAN DIJK 1996a, 26-27)

Com a resultat del desplaçament semàntic hi pot haver el que s'anomena un emmascarament de l'enunciador o del seu contrincant.

Resta per dir, després d'aquest limitat catàleg de punts d'observació que en l'anàlisi concreta de cada editorial pot ser que apareguin recursos de naturaleses diverses i ara no previstos que operin ideològicament. No perquè no estiguin registrats en aquest apartat els passarem per alt si ens semblen rellevants, perquè, com diu VAN DIJK:

" [L'ACD] Se dirige más hacia los problemas o los temas que hacia los paradigmas. Cualquier planteamiento teórico y metodológico es adecuado siempre y cuando permita estudiar eficazmente los problemas sociales relevantes, como pueden ser el sexismo, el racismo, el colonialismo u otras formas de desigualdad social" (1997, 16).

I afegeix uns paràgrafs més endavant:

"Se puede decir que [el ACD] va más allá de los criterios metodológicos tradicionales de adecuación observacional descriptiva y explicativa. Al añadir el criterio de *adecuación crítica* se presupone la existencia de unas normas y valores sociales y se introduce una *ética* social o política (lo que consideramos erróneo o correcto) dentro del trabajo académico como tal. No es de extrañar que los estudiosos consideren a menudo «político» (tendencioso) y por lo tanto «no científico» («subjetivo») este tipo de planteamiento, puesto que creen que su tarea «objetiva» y carente de crítica no conlleva un compromiso, y por eso está desprovista de un posicionamiento sociopolítico; en efecto, se trata de una actitud conservadora que alimenta el *statu quo*. El análisis crítico del discurso hace por lo tanto hincapié sobre el hecho de que la tarea académica forma parte integrante de la vida social y política y en consecuencia las teorías, métodos, temas y selección de datos de un estudio de discurso son siempre políticos. Al contrario de otros estudios del discurso implícitamente político, el ACD formula explícitamente su posicionamiento (opositivo). (VAN DIJK 1997, 17-18)

Estem en disposició d'abordar efectivament l'estudi empíric.